Mirjana Detelić

LEGENDE O NESTANKU

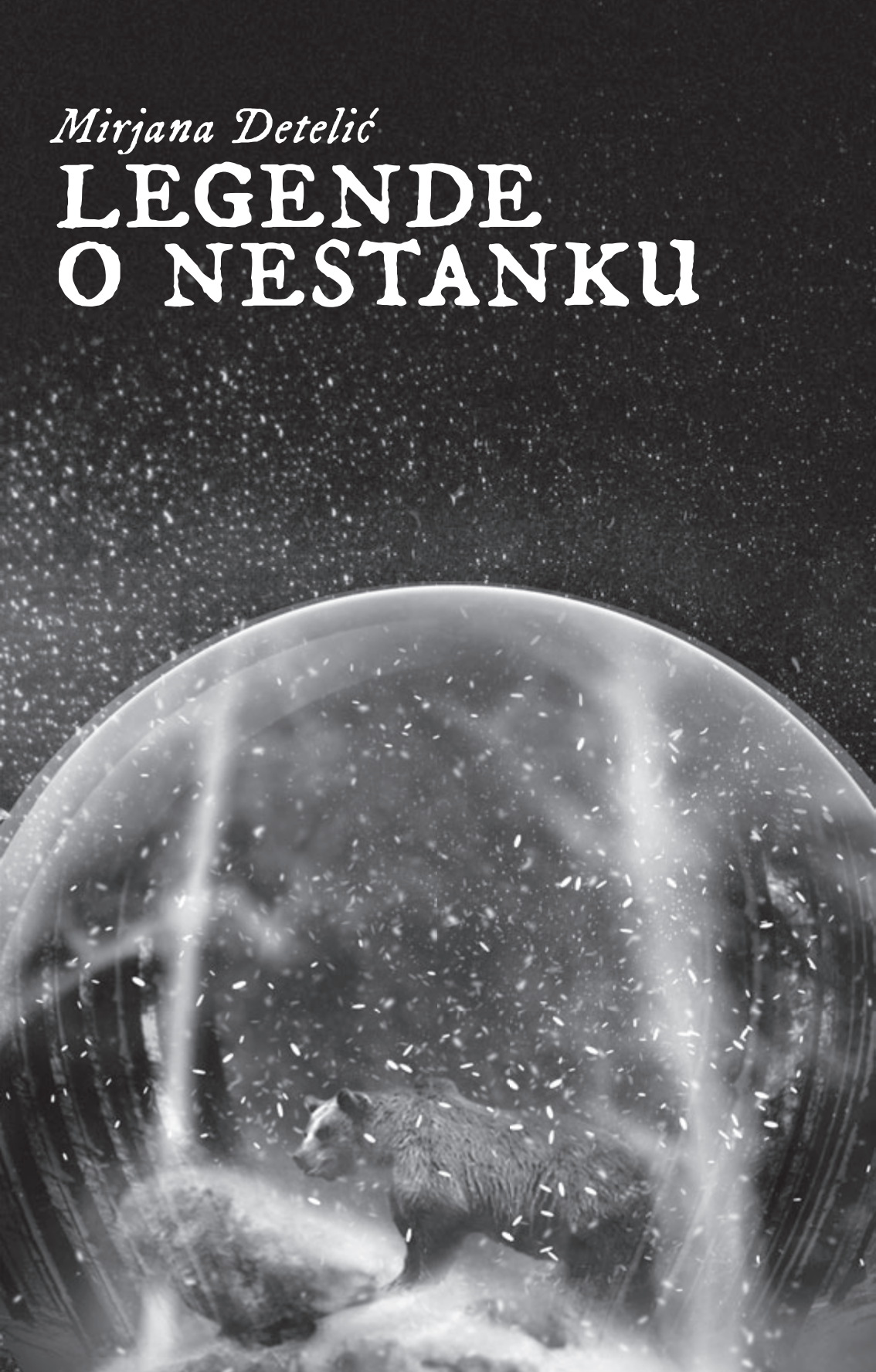

TARDIS

Mirjana Detelić

Legende o nestanku

Tardis
Beograd, 2012

DORKASI

Consume my heart away... and gather me
Into the artifice of eternity.

— W. B. Yeats, Sailing to Byzantium, 1928

I

SLUČAJ DORKAS

U antičko vreme pre Platona, u doba koje je — iako pismeno — prednost davalo usmenoj tradiciji, obrazovni sistem je počivao na tri kategorije didakta: hironima, dorkasima i homerima. Hironi i homeri bili su davaoci sekularnog obrazovanja, nisu imali posebne škole i uglavnom su podučavali na otvorenom, u senkama drveća, kraj potoka, u maslinjacima, ili u hladu kolonada na agorama. Oni su sa đacima bili od prvog do poslednjeg stepena školovanja — homeri malo kraće nego hironi koji su, osim o nauci, vodili računa i o telesnim veštinama i borbenim tehnikama svojih đaka, pa su morali početi malo ranije nego homeri koji su se bavili uglavnom filozofijom i poezijom. Školovanje je pod takvim uslovima trajalo prema dogovoru, a prava i obaveze obe ugovorne strane štitio je grad u kome se nastava odvijala.[1] Slava izuzetnih pojedinaca među ovim učiteljima bila je tolika da je u neobično iskrivljenom vidu doprla i do naših dana. Malo je onih koji danas ne znaju da je Ahilov učitelj bio kentaur Hiron, i da je autor čuvenih epova *Ilijada* i *Odiseja* slepi pesnik Homer. Nauka je odavno objasnila da je *homer* zajednička imenica koja postaje vlastita samo kad se radi o jedinstvenoj ličnosti, pojavi bez presedana — na primer o Učitelju, kako su se apostoli obraćali Hristu. Potpuno isti fenomen važi i za hirona i za njegov kentaurski lik koji je izveden nesrećnom analogijom po sličnosti, jer je simbol njegovog zvanja bio konjanik sa zapetim lukom, kao što je znak svakog homera bila lira.

Dorkasi su, međutim, bili svet za sebe. Dok su hirone i homere birali roditelji njihovih pulena po čuvenju ili — češće — po ceni, dorkasi nisu bili birani uopšte. Oni su sami izabirali među decom oba pola

1 Samo se po sebi razume da robovi nisu imali pravo na obrazovanje. Ako su imali neko znanje, postajali su učitelji, ali privatni, za decu onoga ko je imao sredstava da ih kupi. Ni žene se nisu školovale na redovan način. Ako su dobijale obrazovanje, često i vrlo dobro, to je bilo u kući, od posebnih učitelja.

one koji su pokazivali više ili manje izražene sklonosti ka arkanama, ezoteričnim ili okultnim veštinama. Njihov domen i jeste bila magija bela i crna, odnosno tajna nauka o prirodi božanskog principa i njenim skrivenim zakonima, ono što će kasnije tako pogrešno biti nazvano metafizika. Da bi takvu nastavu mogli da izvedu kvalitetno, dorkasi su morali postići razumnu dozu privatnosti i skrovitosti, što je dovelo do nove koncepcije školovanja, potpuno drukčije nego u sekularnom obrazovanju. Kako je ona izgledala iznutra možemo samo da nagađamo, ali zato sigurno znamo da se odvijala u zatvorenom prostoru, u hramu (lat. *Templum*, grč. *Temenos*) čija se dedikacija samo slutila po nekim spoljašnjim znacima, i da roditelje nije koštala ništa.[2] Zaštitni znak njihovog poziva bila je gazela koju su u plitkom reljefu predstavljali uvek na arhitravu svog sedišta, gde god ono bilo. Time su ujedno hteli da naglase i simbolsku vrednost svog imena (*dorkas* na grčkom upravo znači *gazela*), ali se zapravo ni u najstarije vreme nije znalo koja je tačno veza bila među njima.

I pored svega, roditelji nisu znali da li da se raduju ili da očajavaju kada bi njihovo dete bilo izabrano. Jedni su naročito, čak i iz velikih daljina, dovodili decu u sedišta dorkasa, smatrajući čašću da neko njihov bude izdvojen iz gomile. Drugi su, opet, krili obdareno dete ako bi se desilo da ga imaju zato što je „biti izabran" — osim velike časti za familiju — značilo i ne videti dete nikad više i zaboraviti da si ga ikad imao. Jer onom detetu koje uđe u školu arkane dorkasi postaju sve i brinu o svemu što detetu treba.

Dorkasi su, dakle, bili mistici u pravom smislu reči, učitelji tajnih nauka i prenosioci tajnih znanja, onoga što se u to vreme zvalo μυστική επιστήμη. Lično obeležje njihovog zvanja bila je — kao i kod drugih srodnih profesija — traka koja se nosila oko čela i razlikovala se od

2 Velika je zagonetka bila kako su se dorkasi finansirali, i odakle im prihodi da izdržavaju đake i objekte. Slutilo se da između tajnih znanja dorkasa i opšte količine bogatstva u poznatom svetu ima neke sprege, ali je bilo nemoguće staviti prst bilo na šta određeno. Bogati pojedinci, pa čak i varvarski kraljevi i lokalni tirani, sigurno su bivali donatori i mecene dorkasa s vremena na vreme, ali je bilo jasno da takva sporadična finansiranja ne mogu održati ovaj fenomen u životu. Stoga je javna tajna bila da su dorkasi ovladali misterijom nepresušnog izvora zemaljskih blaga, do čega njima očigledno nije bilo naročito stalo jer se nikad ni po čemu, kroz mnogo vekova njihovog postojanja, način života u hramovima ni za dlaku nije promenio. On je uvek bio krajnje jednostavan i bez ikakvog sjaja, mnogo više na priliku lakedemonsku nego razmekšanu jonsku ili korintsku varijantu.

sličnih samo po boji. Dok su druge bivale najčešće bele, zlatne ili plave, dorkasi su nosili isključivo tamnocrvene trake bojene biljkom iz porodice *Rubiaceae*, kod nas poznate kao broć (*Rubia peregrina*). Kasnije, u Rimu, ta specifična purpurna boja postala je patricijsko obeležje i mogla se videti na bordurama tôga samo u rangu od senatora naviše, zaključno sa imperatorom koji je sebi mogao dozvoliti i celu togu u purpuru. Do vremena Vizantije podaci o dobijanju dorkas purpura bili su izgubljeni, ali je tradicija njegovog vezivanja za najviši rang plemenitosti i vlasti (kako duhovne tako i svetovne) preživela i postala tako jaka, da je inicirala novi tehnološki proces dobijanja purpura iz retkih sredozemnih ljuskara, što je zapravo predstavljalo vrhunac mistifikacije. *Interpretatio Christiana* vezala je takav purpur (preko uskršnjih jaja) za misteriju Hristovog vaskrsenja, a njeni dalji tragovi vode duboko u folklor svih pokrštenih naroda.

Slutilo se još, upravo zbog te retke boje, da je hram dorkasa morao imati neke veze sa kultom Hekate Trijadite ili Trivije, čija je predstava imala tri strašne, u crveno obojene glave. Ta je Hekata čuvala tajnu puteva i raskršća — prema tome i tajnu prelaza, pa se teško moglo zamisliti božansko biće obavijeno većom misterijom. Učeniji ljudi su podozrevali, verovatno s pravom, da se u zatvorenim sedištima dorkasa obnavlja poštovanje starih ženskih demona i s neodobravanjem su vrteli glavom, bojeći se onoga što bi moglo da se desi ako se sile mraka otrgnu kontroli. Do toga ipak nije došlo, i dorkasi su s vremenom sve više uživali kod ljudi onu vrstu poštovanja koja uvek stoji u obrnutoj proporciji sa količinom informacija o predmetu koji se poštuje: o njima se tako reći ništa nije znalo, jer se deca koja odu dorkasima nisu više vraćala u svetovni život. Ona su posle prvih sedam godina u hramu postajala majstori tajnih znanja sa obavezom usavršavanja još dva ciklusa po sedam godina, pri čemu je bilo poželjno da poslednji bude okončan u atinskom sedištu koje je važilo za vrhunac ponude u toj oblasti znanja, summa theologiae — kako se govorilo u vekovima koji će doći.

Međutim, neke tehničke stvari o dorkasima ipak su bile poznate jer niko nije ni pokušavao da ih krije. Na primer: prislužno osoblje — a tu dolaze kuvari, čistači, snabdevači, vodonoše, pralje i ostali — nisu nikad provodili noć u temenosima. Kako dorkasi nisu imali robove niti prostorije za poslugu, uzimali su što im treba obdan i za novac, koristeći najčešće usluge raspoloživih preduzimača ako su do njih

mogli doći. Osim toga, jedan hram nije mogao imati ni više ni manje od 49 stalnih članova, računajući tu i učitelje i đake. Taj broj je dobijen prostim računom: svaka od sedam glavnih okultnih veština[3] imala je svog učitelja koji je uzimao uvek i samo po šest đaka i podučavao ih sedam godina, tako da je upis u templum dorkasa dolazio svake osme godine — naravno ne uvek istovremeno za maticu i za kolonije, ali zato uvek u godini olimpijade. Kružeći od učitelja do učitelja, studenti

Hekata Triadita (lat. Trivia), kontrolor raskrsnice, vladar donjeg sveta. Zmija u jednoj od njenih levih ruku savijena je u obliku položene osmice, simbola beskonačnosti. Raskrsnica u njenoj vlasti nema oblik krsta već račvanja — Y — otuda tri lica koja gledaju svako na po jednu stranu puta. Njena životinja je crni pas.

su imali optimalne uslove da nauče sve što treba, ali su uvek znali ko je od sedmorice zadužen za njihove konkretne probleme i potrebe, ko im je — drugim rečima — mentor. U svemu ostalom pretpostavlja se da je život temenosa funkcionisao kao što se danas na Zapadu živi po kampusima. Stoga nastanak akademija u drevnoj Heladi, mada je uneo pometnju među peripatetičare, na dorkase nije uticao ni na koji način.

3 Ne može se tačno znati koje je nauke templum dorkasa propisivao kao obavezne. Upoređivanjem sa drugim sličnim slučajevima moglo bi se pretpostaviti da su to bile matematika, muzika, fizika; astronomija, metamorfoze, bestelesni prenos; poezija. Ipak, ovaj izbor ostaje u sferi nagađanja.

Iako su, kao što je rečeno, živeli i radili zaštićeni zidovima svojih hramova, dorkasi su — sa razloga koji su samo njima bili poznati — obavljali inicijaciju neofita na otvorenom, radi čega su odlazili u svete gajeve izvan grada. U tome je bilo mnogo manje rizika nego što se čini jer je tabu svetih gajeva bio vrlo jak, i malo je ko — ako ikad iko — imao smelosti da ga prekrši. Nije zato čudo što se o inicijaciji neofita kod dorkasa ne zna ništa, osim da se obavljala u pećinama. Nije bilo mnogo ljudi koji su znali gde su njihove pećine, a još je manje bilo onih koji su smeli da uđu i razgledaju ih dok su bile prazne. Na osnovu retkih svedočanstava ovih poslednjih, moglo bi se pretpostaviti da je u inicijaciji bilo dosta krvi. Čija je to krv bila — neofitova, žrtvene životinje ili i jedna i druga — nema načina da se sazna, osim da su primaoci žrtve bili veliki, vukoliki psi, čijih je sedam predstava dvadeset vekova stajalo na zidovima atinskog temenosa u dnu Akropolja[4] sa neobičnim propratnim tekstovima. Na žalost, i psi i tekstovi zauvek su izgubljeni prilikom eksplozije turske barutane u Partenonu 1687, kada je mletačka artiljerija razorila atinski Akropolj i gotovo sve na njemu. Ostao je samo početak prvog stiha iz teksta zapisanog ispod trećeg psa koji je — kako svedoči jedan turski putopisac — bio ženka, a glasio je otprilike ovako: *astarthi ahemarot hekate on*... Osim jasne aluzije na boginje Ištar (Astaroth) i Hekatu, niko do sada nije uspeo da odgonetne kom jeziku pripada ovaj fragment jer nema dovoljno materijala za iole pouzdanu rekonstrukciju.

Mnogo vekova pre ovog tragičnog događaja atinski hram je bio napušten, kao i većina sedišta dorkasa u Grčkoj. Prema svedočenju savremenika, izgledalo je kao da se to desilo u jednom istom danu: „temenosi su bili prazni i radoznalci su prvi put smeli nesmetano da šetaju po njima i da zadovolje znatiželju koja je bila sve pre nego mala“.[5] Ova Doraklesova opaska ipak se mora uzeti kao licentia poetica. Temenosi nisu bili napušteni svi odjednom i u istom danu, naprotiv: napušten je bio samo atinski hram, a ostali dorkasi bili su začuđeni i zatečeni tom novošću isto koliko i laici, čak i više. Atinski temenos nije bio prestižan

4 Kada je preduzeo temeljnu rekonstrukciju atinskog Akropolja, Perikle nije dirao temenos dorkasa koji je na njemu zatekao. Građevina se nalazila u samom dnu, iza budućeg Erehtejona, i bila je sasvim neupadljiva, kao što i odgovara mestu na kome se uče tajne nauke.

5 /Doracles Atticus/, ΜΥΣΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ, *Miscelanea fragmenta,* s.l., s.a., fr. 21b.

samo zbog položaja na kome se nalazio, već je i hijerarhijski stajao na prvom mestu u sistematizaciji dorkasa, tako da su ostali templi počeli polako da se osipaju i za manje od dve generacije stanje je zaista i bilo kako ga Dorakles opisuje. Ali u prvom trenutku, samo je jedan temenos bio prazan.

Bilo je mnogo nagađanja kako se i zašto to desilo. Prva pomisao na pljačku i razbojništvo odmah je odbačena jer niko nije verovao da bi sveštenici okultnih veština mogli biti zatečeni na tako trivijalan način. Osim toga, na samom mestu nije bilo ni mrtvih ni ranjenih, a koliko je moglo da se proveri, ništa nije bilo ni odneto (sudeći po teškim zlatnim čašama i drugim obrednim predmetima nađenim u savršenom redu tamo gde im je očigledno bilo mesto). S druge strane, teško je bilo pretpostaviti da četrdesetdevetoro ljudi može tek tako da nestane kao da ih nikad nije bilo, da se provuče neopaženo pored gradske noćne straže i uopšte — da iščezne u malom i dobro čuvanom mestu sa zidinama i kapijama[6], gde se svi poznaju čak i kad ne znaju jedni o drugima koliko bi hteli.

Dramatičan nestanak atinskih dorkasa vrlo je dugo bio prva vest dana, ali je postepeno padao u zaborav. Tamo bi zauvek i ostao da u IV veku nije na kratko obnovljeno zanimanje za njega. Antički svet se tada suočavao sa nadolazećom propašću Rima i prevagom hrišćana kojima se malo ko radovao. Tajnoviti misticizam dorkasa izgledao je prefinjeno i elegantno u poređenju sa primitivnom surovošću razapetog boga koji pati i dušom i telom. Istančani hedonistički duh starog sveta osećao je prirodno gnušanje pred tom strašnom slikom, okretao lice od nje i prepuštao se romantičnim zanosima oko raznih tajni: potonule Atlantide, eleusinskih misterija, krvavih ali uzvišenih kultova Kibele i Mitre. I pored toga što je Konstantin prebacio centar sveta na Istok, bliže njima, Heleni su više voleli Julijana Apostatu koji je 50 godina posle Konstantina makar probao, ako ne i uspeo jer je umro mlad, da vrati stare bogove tamo gde im je bilo mesto. Ali jedna je druga stvar naročito smetala ljudima da prihvate hrišćanstvo, a to je institucionalizovanje smrti, javnost detalja za koje se dotad smatralo pristojnim da ostanu u porodičnom krugu, izgradnja čitavih gradova mrtvih na teritoriji gde je grad bio država čak i za vreme Avgustovog Rima. Grad

6 To je bilo u doba najvećeg grčkog straha od persijske invazije. Antički gradovi, u načelu, nisu bili opasivani zaštitnim zidinama.

mrtvih, odmah izvan zidina grada u kome se živi, bio je za Helene pojava iz najstrašnije noćne more, isto što i otpečaćen ulaz u Had, otvaranje bezdana donjeg sveta odmah tu, ispred kućnog praga.

U tom trenutku, zato što nisu imali distancu prema događajima koji teku, oni nisu mogli da shvate da su sami sebi zadali taj težak udarac. Hrišćani su dizali svoje nekropole van grada zato što im je gradska vlast to naređivala u brizi da sačuva čistotu kulta predaka kakav je nasleđen iz davnina. Varvarski sjaj prvih hrišćanskih martirijuma posle Milanskog edikta, divljaštvo obreda, čudesna isceljenja, egzorcizam i drugi pitoreskni događaji na grobljima pretili su da ozbiljno razljute predačke duše, ali su neočekivano dobili privlačnu moć za lakomislene i ugrožene savremenike, koji su zajedno sa hrišćanima počeli da traže leka svojim telesnim i duševnim bolestima na grobovima mirotočivih svetaca. U toj atmosferi, u uskom krugu atinskih ljudi od knjige, ponovo je oživljeno sećanje na tajanstveni nestanak dorkasa, na nepostojanje telesnog traga njihovog na zemlji i na nemogućnost da se dokaže bilo njihovo prisustvo, bilo odsustvo iz života. Tada se prvi put pomenula i besmrtnost kao moguće rešenje ove zagonetke.

Kategorija besmrtnosti bila je tom svetu, učenom i otmenom, prihvatljivija od opšteg dizanja iz mrtvih, vaskrsavanja, sudnjeg dana i drugih sumanutih vizija mistika sa Levanta. Ona je imala izvesnu eleganciju jer se jednako opirala i dokazivanju i pobijanju, kako i priliči silogističkim igrama čistog idealizma, što će kasnije bravurozno pokazati Imanuel Kant. Dva su mišljenja uglavnom bila u opticaju: akcionističko i metaforičko[7]. Akcionisti su smatrali da su dorkasi, posle vekova traganja za konačnom mudrošću, najzad otkrili filozofski kamen i, među prvim stvarima, poželeli i osvojili večni život. Pitagorejska frakcija među njima jako se bunila protiv filozofskog kamena i više je bila za tajnu formulu izbalansiranog univerzuma, pri čemu se pozivala na zapanjujuća iskustva sveštenika Amona–Ra u Egiptu. Predstavnici aleksandrijske grupe, sastavljene od bivših stipendista koji su određeno vreme proveli na specijalističkim studijama u aleksandrijskoj biblioteci, nalazili su da je osnovna manjkavost obe teze to što ne daju računa o vremensko–prostornim koordinatama dorkasa koji, čak i besmrtni, moraju negde biti. Oni su rešenje videli u tajni putovanja kroz vreme,

7 Od grč. *meta forein* = preneti, prenositi. Danas se metafora kaže i za kolica kojima se na aerodromima i stanicama prenosi prtljag.

pretpostavljajući dosta logično da onom ko ne može umreti, ni tajne vremena i prostora nisu nepoznate. (Kulturolozi koji se bave poreklom popularnih ideja o vremeplovu, kamenu mudrosti, alhemičarima i eliksiru večne mladosti morali bi imati na umu i ove helenističke prototipe.)

Metaforičke teorije bile su mnogo manje maštovite. One su se uglavnom iscrpljivale u spekulacijama o imenu i rangu božanstva koje je prevelo dorkase na Olimp, ili na neko manje oficijelno ali jednako nedohvatljivo boravište besmrtnika. Jedni su mislili da to mora biti ostrvo mladih na koje povremeno odlazi i plemeniti Ahil kad mu dotuži boravak u Hadu, drugima je više odgovaralo neko skriveno mesto u Arkadiji, dok su najneobuzdaniji lansirali i branili tezu o drugoj Argonautici. Sa razumljivih razloga, „aleksandrinci" su imali najviše dodirnih tačaka sa „metaforičarima" i zajedno sa njima izgradili su teoriju o „gazelinom skoku" koja je bila suviše komplikovana da bi ostvarila trajniji uticaj na ostale grupe.

U najopštijim crtama, ona je pretpostavljala da tekući svet na planeti Zemlji, *koine*[8] za sve ljude koji u sva tri glagolska vremena mogu pokušati da žive na njoj, nije jedini oblik postojanja ni za njih, ni za samu planetu. Oni su, vođeni željom da protivničku (tj. hrišćansku) strategiju okrenu u svoju korist, pretpostavili da — ako anđeli mogu u neizmerljivom mnoštvu igrati na vrhu srebrne igle — nema razloga da se ista mogućnost uskrati svetu koji je delo istog tvoračkog principa. Po njima, u paralelnim dimenzijama i svetovi mogu postojati na istom prostoru u isto vreme, takođe u neograničenim količinama. U tome im je od velike pomoći bio Platon čija im je teorija o metempsihozi donela gotovo rešenje kada je iz mnoštva trebalo izdvojiti i imenovati onaj *jedan* neophodan paralelni svet na koji se odavde može otići sa najvećom mogućom verovatnoćom. Tako su dorkasi, u ovoj originalnoj i kasnije često prerađivanoj teoriji, posebnim veštinama i sredstvima savladali tehniku skakanja iz jednog sveta u drugi, iz sveta fizičkih tela u svet iz kojeg dolaze duše da se ovaplote u našem hronotopu. Nije

8 U današnjoj upotrebi, ime za grčki jezik iz doba helenizma, prelazni oblik između klasičnog i modernog grčkog. Tim jezikom je napisana Septuaginta (prvi oficielni prevod Biblije na grčki), a njime se govorilo od Crnog mora do Atlantika, svuda gde su osnivane grčke kolonije. Bio je mešavina jonskih govora i atičkog dijalekta. Sama reč znači trg, zborno mesto, zajedničko ognjište — otuda i jezik koji se tamo govori. U tom smislu imala je i metonimijsku upotrebu — npr. Zemlja je koine univerzuma, Atina je koine Grčke, i sl.

bilo precizirano — i to su im ostali najviše zamerali — da li tokom preskakanja iz jednog u drugi svet dorkasi zadržavaju uvek isto telo, ono koje su imali u trenutku prelaska u besmrtnost, ili se i suštinom i formom prilagođavaju svetu u kome borave. U tom drugom slučaju, među dušama bi morali biti bestelesni, formirani od čiste svetlosti ili od neke još finije tvari (Platon tu nije ulazio u detalje), pa je većini izgledalo lako moguće da niko pametan ne može želeti da se ponovo materijalizuje kad je jednom osetio sve čari nematerijalne egzistencije. Drugim rečima, niko nije ni pomišljao da a priori odbaci hipotezu po kojoj su dorkasi svojevoljno ostali u drugom svetu, očarani njegovom sublimnom lepotom i svojim novim stanjem. U beskonačnoj i zapravo detinjastoj zaljubljenosti u sopstveni način života i model sveta koji nudi njihova kultura, njima nijednom nije palo na pamet da su — koristeći nova znanja i moći — dorkasi mogli otići u neku drugu zemlju, drugi grad, među druge ljude: tako je nezamislivo njima bilo da se igde može živeti sem među civilizacijskim tekovinama Grčke i Rima.

No, takav stav nije nužno bio frivolan. Svet je u ono vreme izgledao drukčije od onog što prosečan čovek danas zamišlja: grčko govorno područje prostiralo se od današnjeg Azova (a tadašnje grčke kolonije Tane) do Sicilije, Korzike i Španije, odnosno od Crnog mora do Atlantskog okeana. Latinsko se, istina, povlačilo od prethodnih širokih granica koje su na severu išle od Germanije a na jugu do sredine Afričkog kontinenta, ali je svejedno to još uvek bio ogroman prostor. A gde god su se govorili grčki i latinski, čovek je zapravo bio svedok i korisnik njihove kulture. Ipak su velike daljine veoma otežavale efikasnu komunikaciju među delovima poznatoga sveta, pa je tako hersonski[9] rat — na primer — imao vremena i da počne i da se završi i grčka kolonija da se rasturi dok je do Atine stigla tek prva vest o njemu. Ne samo teorijski već i praktično, nije uopšte bila neophodna besmrtnost da se čovek sakrije u tome svetu po kome se putovalo u karavanima, a njihova je trasa određivana ne po dužini već po isplativosti puta. Brzina definitivno nije bila roba na ceni u to vreme čiji su dani ionako bili izbrojani.

Huni, Vandali, Avari, Tatari, Mongoli i Sloveni radili su predano na degradaciji antičkog sveta, sabijali njegove dimenzije i usitnjavali

9 Herson, Hersonesos — grčka kolonija iz koje je nastao današnji Sevastopolj, crnomorska luka nekad u Rusiji, danas u Ukrajini (prim. prev.).

civilizaciju kojom su se ne tako davno pre toga ponosile mnoge generacije. U VI i VII veku Rim više ne postoji kao prestonica velikog carstva, Vizantija dobija nove susede (Bugare, Srbe, Turke), rađa se islam — nova religija i hrišćanski novi neprijatelj. Na Istoku caruje vasilevs pred kojim se pada u proskinezu, a Zapadom haraju horde razbojnika i verskih fanatika koje je papa sve proglasio jereticima. Od VI do XI veka ulogu utvrđenog grada po modelu atinskog akropolja u zapadnim zemljama preuzimaju manastiri, ne više kao mesto podvizanja i dobrovoljne izolacije, već kao utočište i jedini način da se kako-tako sačuva kontinuitet pismenosti. U Vizantiji, međutim, sve do XIII veka vladaju sigurnost i blagostanje, kojeg njeni žitelji nisu svesni i troše ga — s jedne strane — po stadionima na panem et circenses, a sa druge na beskonačne, ponekad i krvave teološke rasprave. One najzad u XI veku dovode do velike šizme koja, po strukturi, spada u pojave istog reda kao i ikonoborački sukobi, nastanak isihistije i brojni vaseljenski sabori, ali po ozbiljnosti i dugotrajnosti posledica nema ni presedana ni premca. Iako i dalje govore *koine*, Vizantinci više nisu Heleni ni po suštini ni po imenu. Spajajući mnoge narode i mnoge rase u ono što će se kasnije zvati levantinski duh, oni su sebe u punoj meri doživljavali kao naslednike jedinog, velikog i svetog Rimskog Carstva i smatrali su da im zasluženo pripada novi etnonim: Romeji. Sve u svemu, dorkasi su u Vizantiji mogli lepo živeti, pod uslovom da su bili besmrtni i da su tako hteli, ali za život priče o njima nije bilo uslova.

Potpuno neočekivano, ona se u tragovima javlja tamo gde je niko ne bi tražio, ali gde je — kad se bolje razmisli — imalo neke logike da se nađe: u hodočasničkim pričama iz perioda organizovanih odlazaka u Svetu Zemlju, dakle već od IV veka nadalje, ali naročito između XI i XIII, odnosno u vreme krstaških ratova.[10] Dok je bilo moguće, hodočašće u Svetu Zemlju bilo je vrlo dobro organizovan posao, u punom smislu i obimu preteča današnjeg verskog turizma. Ono je imalo uvek isti smer: od Zapada ka Istoku i natrag, kružno kretanje sa dva putna pravca (odlazak i povratak) koja se nisu preklapala. Time je putnicima bilo omogućeno da jednom trajektorijom pokriju najveći mogući broj svetih mesta rasutih po obalama Mediterana, da svuda stignu u pravo

10 Kasnije, naročito posle Saladinove uspešne antikrstaške kampanje, postalo je potpuno nemoguće stići do Svete Zemlje, pa su se hodočašća prilagodila suženoj geografiji i ograničila na dostupne delove Evrope, pre svega na Santjago da Kompostelu i, mnogo kasnije, na Lurd, uz neodređeni (ali veliki) broj lokalnih svetih mesta.

vreme (po ritualnom kalendaru), i da ne misle na zemaljske stvari kao što je red vožnje, presedanje, smeštaj, bezbednost itd. Jedna takva ruta bila je u odlasku kopnena a u povratku i kopnena i morska; skupljajući grupe iz Iberije, Armorike, Overnje, iz Engleske posle prelaska Kanala, iz germanskih zemalja i Skandinavije, ona je išla od obale Atlantika na Milano, Sirmium, Carigrad i dalje kopnom do Jerusalima, sa povratkom lađama preko Valone do Đenove pa kopnom na Rim, i posle opet kopnom prema krajnjem odredištu. Ova stara ruta bila je korišćena na samom početku hodočašćenja, koliko se danas zna — prvi put 333. godine (Itinerarium Burdigalense).

Kasnije, kada je Venecija postala glavna mediteranska sila, a naročito posle razaranja Konstantinopolja koje su krstaši izveli za račun Mletaka 1203, organizacija hodočašća je bila u potpunosti njena privilegija, a na evropskim itinererima pojavljuju se neka nova geografska imena. Da bi iskoristili povoljan severozapadni vetar, hodočasnici su se od juna do septembra ukrcavali u Veneciji na redovne linijske brodove za Palestinu koji su od 1227. godine držani pod strogom kontrolom: brod se nije smeo pretovariti, a kapetan je bio obavezan da odvede hodočasnike kud oni žele da idu i nije mu bilo dozvoljeno da se usput bavi trgovačkim poslovima, osim ako je tako ugovorom predviđeno. Sedam nedelja je trebalo takvom brodu da oplovi Istru, Dalmaciju i jonska ostrva, da napravi pauzu u Modonu, i da zatim nastavi za Cerigo[11], Kandiju[12], Rodos, Kipar i, najzad, Jafu. Posle posete Palestini, hodočasnici su često kopnenim putem odlazili do manastira sv. Katarine na Sinaju i zatim u Egipat, odakle bi iz Aleksandrije otplovili nazad u Veneciju.

Kružeći tako po Mediteranu, hodočasnici su u srednjem veku bili retki privilegovani globtroteri i jedini koji su mogli čuti i kući doneti čudne, nove, drukčije priče od onih koje su slušali kao deca i koje se oduvek pričaju u njihovom zavičaju. U skladu sa razlogom i ciljem hodočasničkog putovanja, te su priče po pravilu bile o nekom novom, dotad nepominjanom — ili bar zapadnom putniku nepoznatom — svecu, kakvih je po levantinskim gradovima, kolevci hrišćanstva, bilo u zavidno velikom broju. Tako je u XI veku među engleskim povratnicima iz Svete Zemlje kružila priča o Svetom Doraksu (St. Dorax) i

11 Kitera.

12 Krit.

49 atinskih mučenika koji su za vreme Domicijana svi bili osuđeni na smrt u vatri, ali ih je Anđeo Gospodnji podigao sa kolektivne lomače i vazneo žive i nepovređene na nebo. Nekoliko vekova kasnije, kada odlazaka u Svetu Zemlju nije više moglo biti zbog stalnog ratnog stanja, Domicijana su zamenili Turci i Saraceni, ali je priča u glavnim crtama ostala ista. U italijanskoj varijanti, međutim, Doraks gubi svoj saksonski oblik i pretvara se u Doracija (Doracius, u renesansnoj varijanti Doraccio), koji više nije čak ni svetac već gnusni čarobnjak i mag koga Anđeo Božji gromom spaljuje zajedno sa njegovih 49 sledbenika, sve samih pagana i veštaca. U poznom srednjem veku, kada obilazak svetih mesta dobija izrazito regionalni karakter, i priče za prigodne potrebe lokalizuju se i mešaju sa folklorom, pa se i motiv o Doraksu–Doraciju–Doraču preklapa sa donetim ili nasleđenim sižeima o đavolu i njegovom učeniku, o demonskoj pratnji lokalnih svetaca, čak i o kaluđeru i đacima–samoucima. Zanimljivo je da se na ovu strukturu nikad nije nakalemila tradicija svetaca–vojnika, recimo 40 sevastijskih mučenika, sv. Sisina i Mihaila, i mnogih sličnih. To samo sobom govori o snazi i postojanosti magijskog motiva i njegovoj neraskidivoj vezi sa imenom Doraks (permutacijom od dorkas), u kojoj god varijanti da je zatečen pre konačne lokalne obrade.

Na Balkanu, koji pod dugotrajnom turskom vlašću nije više imao precizne pojmove i tačna sećanja na starinska znanja i događaje, priča o atinskim dorkasima prešla je u mitologem o sv. Todoru i njegovoj demonskoj pratnji koju čine todorci i todorke (*to dorkas*). U tom kontekstu ona se ipak ne može odvajati od prethodne tradicije o tračkom konjaniku, nasleđene još iz vremena Kelta.

Tako se priča vratila tamo odakle je i pošla, ali promenjena do neprepoznavanja i samim tim zaboravljena. Jer ako se ne priča kakva jeste, ono što uspe da bude ispričano, zapravo je priča o nečem drugom. Sama po sebi, priča — međutim — nikad ne umire.

II

ZEMUN

Posle aneksije Austrije 1939, Geopolitička kancelarija Rajha ponovo je ušla u Bečki državni arhiv. Ne treba posebno naglašavati od kolikog je to značaja bilo za nemačke planove u jugoistočnoj Evropi, posebno s obzirom na rukopis pronađen u zbirci princa Eugena Savojskog (evs XVI/1zr Band 2). Dokument je zaveden pod zaglavljem „Setijev iskaz" (Seti Erzählung) koje stoji i na rukopisu samom, a dodato je bez ikakve sumnje naknadno.[13] Osim naslova, rukopis je u celini napisan na persijskom, a autor je izvesni Seti za koga se zna samo da je posle pada Beograda 1521. neko vreme živeo u Zemunu. Tu se njegovo ime javlja više puta u različitim administrativnim dokumentima (menicama, kupoprodajnim ugovorima, poreskim prijavama) iz kojih se može zaključiti da je Seti bio bogat i cenjen trgovac i da nije imao nikakvog drugog imena. Njegov iskaz je, kako se naglašava u službenom opisu dokumenta, bio sastavni deo testamenta koji je nađen u njegovoj kući na dan njegove smrti 1. aprila 1545. Ovo je njegov jedini dostupan prevod.

* * *

Ja, trgovac iz Persije, po ocu Đenovljanin iz Tane[14], po majci Egipćanki Set, u Savskoj varoši poznat kao Seti, pišem ovo da steknem oprost jer nikome ne smem da se ispovedim do Njemu, koji mi je podario život i razum. Ako mi je poslao Nečastivog da me iskušava, On sam najbolje zna zašto. A ako uzrok mog nemira nije Nečastivi, i ako je svaka njegova reč živa istina, onda sam ja grešnik upoznao najnesrećnijeg čoveka na Božijem svetu, kakav god on bio.

13 Zbirka Princa Eugena formirana je posle njegovog uspešnog pohoda na Beograd 1717. i nesrećne smrti u Zemunu sledeće godine, znači najranije između 1720. i 1725. godine. Zanimljivo je da je tada u bečkoj administraciji postojao najmanje jedan činovnik koji je mogao da čita srednjovekovni persijski, budući da je dokument u originalu bio bez zaglavlja i bez ikakvih naznaka o onome što u njemu piše.

14 Današnji Azov.

Za slučaj da stradam, onaj ko bude čitao neka zna da sam ovo pisao pri čistoj svesti, da nisam uzimao nikakve benđeluke niti pečurke i trave, da nisam bacao čini niti bio pod njima, kao što isto tako nisam bio pod dejstvom opojnih pića. To je važno zbog onog što sledi.

Tog čoveka sam prvi put sreo na ulici onog dana kad su se trgovci svilom potukli oko cene damasta za ženu našeg kastelana. Jedna zalutala kamenica pogodila me je u cevanicu od čega sam pao i mogao sam lako proći još gore da mi se on nije našao i podigao me na vreme da me ostali ne pogaze. Posle mi je pomogao da dođem do kuće, a ja sam ga zadržao na ručku jer sam imao potrebu da mu nekako zahvalim. Bio je to jako zanimljiv čovek, prijatnog izgleda i lepog držanja. Jeo je i pio s merom a govorio pametno i odmereno, tako da sam bio presrećan što mi je slučaj doneo ovog dobrog druga. Kad sam ga pitao za ime, rekao mi je da se zove Dorkas, što me je začudilo jer nikada pre toga nisam čuo da se muškarac zove po gazeli.

Na moje veliko zadovoljstvo, Dorkas je nastavio da dolazi i posle tog našeg prvog susreta. Često smo zajedno šetali pored Save i vodili prijatne razgovore, ponekad i vrlo učene, i nije bilo nijedne teme na koju moj sagovornik nije mogao govoriti mnogo bolje od mene. S vremenom mi je palo u oči da, iako smo već poduže bili prijatelji, on mene nikada nije pozvao svojoj kući već smo se uvek sastajali ili napolju, ili kod mene. Štednja i nemaština nikako nisu mogle biti razlog, u to sam se lično uverio više puta. U dva–tri navrata pokušao sam čak i da ga okolišno navedem da mi oda svoju adresu, ali je on to svaki put vešto izbegao. Na kraju sam prestao da insistiram, a bio sam siguran da je on toga svestan i da mu je nelagodno. Kako ipak ništa nije preduzeo da to stanje promeni, zaključio sam da je imao neku tajnu koju nije mogao — ili nije hteo — da podeli sa mnom.

Od toga doba on me je iznenađivao i drugim stvarima: jelima za koja nikad ranije nisam čuo, ni ja ni iko od mojih, vinima koja golicaju jezik i slade više nego prošek a ne opijaju, muzikom koja ga je pratila u stopu iako se nigde nije videlo ko svira, staklom koje se ne može razbiti i drugim čudesima. Govorio mi je još da će jednog dana svuda biti te nevidljive muzike, da će ulice noću svetleti kao po danu, da će preko Save, tamo gde su močvare, iznići grad sa kućama kao brda, da će preko reke vile napraviti most kojim će šest kočija moći istovremeno da ide i još koješta. Takođe mi je najozbiljnije savetovao da se preselim u Zemun

dok još mogu jer neće proći ni šest meseci a Beograd će biti pod Turcima. To sam mu verovao isto koliko i ono drugo jer su Turci bili na Avali već sto godina pa nijednom nisu uspeli da uzmu jaku beogradsku tvrđavu. Ali sam ga ipak poslušao jer se Turaka nikad ne možeš suviše plašiti, a i on je mogao biti neki špijun, koliko sam ja znao o njemu, sa izvorima svakako boljim od mojih. Već mi je i tada padalo na pamet da je možda i đavo umešao tu svoje prste, ali nisam mogao biti siguran. Kada je, međutim, Sulejman počeo opsadu Beograda samo mesec dana po mom preseljenju u Zemun odakle sam svojim očima video kako se na Gospođin dan[15] na tvrđavi podiže turska zastava, upalio sam sveću zahvalnosti što sam poslušao mudar savet, ali me je svejedno grizla tiha zebnja.

Osvajanje Beograda 1521. godine — pogled iz Zemuna

Zato sam uz pomoć jedne vešte žene napravio zapis od đavola tako moćan da bi se odmah raspao samo da ga vidi, i pozvao svog druga Dorkasa na večeru. Zapis sam stavio na sto, da mu bude na pogledu čim uđe. Kad ga je video, nasmejao se i rekao da bi đavo svakako pukao na licu mesta, ali njemu ništa nije niti će mu biti jer on nije đavo. Samo mu je žao jer je mislio da smo prijatelji, i ako me nešto brine u vezi sa njim, zar ne bi bolje bilo da ga lepo pitam. U tom momentu jako sam se postideo i najlepše sam ga zamolio da me ne stavlja više na muke, nego da mi objasni šta on to radi. I on je mislio da je tako najbolje, pa smo seli za sto i on je počeo da priča.

15 Beograd je pao 21. avgusta, što znači 6 dana posle Uspenja Bogorodice po katoličkom kalendaru, ili 7 dana pre Male Gospojine po pravoslavnom.

„Dorkas, prijatelju, nije moje ime već moje zanimanje. Dorkasi su nekad bili moćni magovi sa ogromnim znanjem koje je iz generacije u generaciju bivalo sve veće, a služilo je samo jednom cilju: traganju za filozofskim kamenom ili kamenom mudrosti. Taj je kamen bio jači i od žive vode i od eliksira mladosti jer su u njemu bile sjedinjene moći Aristotelovog petog elementa i Pitagorine harmonije sfera. Posle dugih vekova traganja za njim, atinski dorkasi su uspeli da otkriju pravu formulu, a ja sam u tom trenutku bio jedan od njih. Ne znam da li će ti išta značiti ako ti kažem da je to naše otkriće u stvari bilo formula za dobijanje kristala sa pet simetrala, ali ćeš svakako razumeti koliku je moć on mogao da nam da. On ukida zakone materijalnog sveta: njegova snaga je tako velika da savija vreme i obustavlja trajanje."

Ovo prenosim onako kako je on govorio i kako sam se dobro potrudio da zapamtim, ali nisam siguran da je tačno jer nisam sve razumeo. Škole u Aleksandriji nisu me ostavile u potpunom nepoznavanju Platona i Pitagore, ali on je govorio i neke druge stvari koje od svojih učitelja nikad nisam čuo. Sledeće što je rekao shvatio sam mnogo lakše, ali me je uplašilo više nego ono pre.

„Postaješ večan i besmrtan, u kombinaciji sa drugim formulama u stanju si da otvaraš beskonačan broj vremensko–prostornih tunela i da kao gazela skačeš iz sveta u svet, iz jednog oblika postojanja u drugi. Tvoj um se širi do krajnjih granica svemira, a kristal štiti tvoje telo tako da ti sva zadovoljstva ostaju netaknuta. Pomisli, sva blaga ovog sveta, sva znanja, moć ravna bogovima, a ti je držiš u ruci!"

Govoreći to sa žarom koji kod njega ranije nisam mogao ni zamisliti, ustao je i na dlanu ispružene ruke pokazao mi mali plavi kamen koji je u dodiru s njim prigušeno svetlucao. Gledao sam ga kao opčinjen, što sam verovatno i bio. Bog mi je svedok da ne lažem i da ne ludim, ali se mogu zakleti da je taj kamen meni pevao i izgovarao moje ime, da me je mamio najlepšim obećanjima večne sreće i sladostrašća koje nijedan čovek nije iskusio. I glas moga prijatelja govorio je nešto od čega su se moji tanki živci zategli kao strune.

„Evo ga, izvor večnog života i sreće! Može biti tvoj ako imaš hrabrosti da ga uzmeš, ali me pre toga moraš ubiti jer ga ja živ nikome ne dam."

Sad je prilika, hajde, govorile su njegove užagrene oči i on se sav silno tresao kao čovek u groznici i u strašnom grču. A ja sam, nesrećnik, poslušao taj zov i zario nož duboko u stomak svoga druga da bih mu oteo

njegovo blago! Kada se savio pod silinom tog udarca, Dorkas je ispustio plavi kamen koji se otkotrljao pod sto. Ja sam se u magnovenju bacio za njim, uhvatio ga i stegao svom snagom. U trenu kratkom kao udarac groma osetio sam svu njegovu vrelinu, sve tajne i obećanja koje je mogao da otkrije i ispuni, bio sam jedno sa tim izvorom iz kojeg je Bog napravio sve svoje svetove — a onda se kamen najednom ugasio, ohladio i postao običan komad stene. Zakovan sam bio za pod gore nego da sam stvarno zgromljen, ja koji sam izgubio dušu i ubio prijatelja radi večnog života, prevaren i bačen u jamu bezdanicu.

„Nisi ti tu ništa mogao", dopro je do mene Dorkasov glas. „Strašna je moć kristala. A zamisli da si joj izložen petnaest vekova!"

Teško mi je bilo da priznam da iko osim Boga može biti besmrtan, ali je dokaz stajao živ preda mnom, bez krvi, čak i bez rane, samo sa rupom u košulji tamo gde je nož prošao kroz nju. Pomogao mi je da ustanem i uzeo svoj kamen koji je odmah počeo da svetli u dodiru sa njim.

„Oprosti, brate", rekao je, „i ne žali za ovom igračkom. Kad smo je pronašli i usavršili način njene upotrebe, i mi smo, nas 49, podlegli njenom strašnom dejstvu isto kao ti. Rešili smo da nikom ne odamo svoju tajnu, čak ni braći iz drugih hramova, jer smo svu sreću sveta želeli samo za sebe. Pripremili smo šta je trebalo, obavili ritual, i u bljesku trenutno nestali iz atinskog hrama da se više nikad u njega ne vratimo. Formulom gazelinog skoka otvarali smo prolaze jedan za drugim i leteli ka sve lepšim i blistavijim svetovima, ali ni u jedan nismo mogli ući. Na kapiji svakog sveta, osim jednog, stajali su strašni stražari i terali nas dalje od sebe i od cilja našega puta. Ništa nije moglo biti strašno kao to. Pa ipak, mi još nismo shvatali šta se dešava, mislili smo da je neka greška u pitanju i tražili smo kome da se žalimo. Najzad smo se našli u svetu u koji nam je bilo dozvoljeno da uđemo i odmah smo znali, a da nam to niko nije rekao, da je to svet u koji bismo došli i da nismo besmrtni, u koji dolazi svaka duša kad napusti zemaljsko boravište na putu ka novim oblicima i životima. Niko, veruj mi, nikada nije bio tako prevaren kao mi.

U tom svetu senki postoji jedno Visoko Biće koje sebe zove Supervizor i mi smo mislili da je to neki bog kad smo stali pred njega da iznesemo svoju stvar. Rekli smo mu da nismo imali nameru da osvajamo svet, niti da gomilamo ogromna bogatstva, da nismo želeli vlast nad drugima. Bilo nam je jasno da smo, stekavši moć, postali nakaze, žive iluzije kao duhovi i vampiri i da je bilo pitanje vremena kad ćemo pre-

stati da pijemo i jedemo i da imamo stalni oblik, a ipak nismo želeli da se odreknemo mogućnosti da živimo večno. Ali ako nam se brani pristup u svetove isto je kao da smo u zatvoru iako bi kamen mudrosti morao biti zalog najveće slobode.

Supervizor je gledao u nas sa zanimanjem i rekao:

— Moj rang nije dovoljno visok da odlučujem o tome, ali — ispravite me ako grešim — niste valjda mislili da vas filosofski kamen oslobađa odgovornosti prema drugima? Zar vam filosofi nisu objasnili da nije moralno ostvarivati nad drugima prednost zahvaljujući magiji i tajnim znanjima?

A mi smo stvarno mislili da je velika naša zasluga i da nam pripada čast što smo otkrili kristal i gazelin skok. Supervizor se zbog toga čak i nasmejao.

— Zar vi zaista mislite da je u tome bilo neke zasluge? Da li ozbiljno mislite da ste zbog toga bolji od drugih i da vam pripada više nego njima? Osvrnite se oko sebe, jadni dorkasi. Životna iskra, duša svakog čoveka na Zemlji pošla je odavde i ovde se vraća. Ima li razlike među njima? Da li je neka bolja od neke druge?

Svuda oko nas bile su neke svetlucave senke, sposobne da budu na mnogo mesta u isto vreme jer tamo nema ni prostora ni vremena nego je sve kao da živiš u sebi samom. Za nas je bilo neshvatljivo čudo da stojimo tu, među njima, tvrdi i nezgrapni, ni živi ni mrtvi, kao osuđeni. Jadni smo mi dorkasi. Izabrali smo strašnu sudbinu jer ono čemu smo se nadali nismo mogli dobiti ni preko reda, niti ikada. Sad možemo samo da lutamo po ovom i onom svetu, ni ljudi ni bogovi, i sve bismo dali za malo smrti, čak i filozofski kamen, jer je večnost, brate moj, tako dugačka!

I to ti je, prijatelju, istina o bednoj sudbini prvih zemaljskih besmrtnika, nas koji smo u svemu bili ravni bogovima, osim što smo bili ljudi."

Ja, koji sam toga dana već bio izgubio svoju besmrtnu dušu, plakao sam nad nesrećom ovog čoveka sa kojom se zaista ništa nije moglo meriti. Sve bih tad bio dao da mu pomognem, samo da je bilo ko od nas dvojice znao kako. Ovako smo ćutali u mraku i čekali da se nešto desi. Ja sam znao da je ovo bio naš poslednji susret i nisam smeo da dignem pogled sa vrhova svojih cipela, kao da će to biti poslednje što mogu da uradim u ovom životu. Hteo sam ipak da ga pitam za ime, ali kad sam najzad podigao oči, njega više nije bilo.

III

KOTOR

Priča o Katarini Kaboga Koen počinje 1662. kada su Dubrovčani, tačno 40 godina posle prethodnog pogroma, ponovo krenuli hajku na domaće Jevreje. Ovaj put Dubrovnik je zazirao od prolivanja krvi iz kojeg na kraju izađu jevrejski mučenici i zastoj u trgovini sa Levantom. Veliko veće se držalo po strani a dominikanci, od kojih je obično sve počinjalo, bili su umereni toliko da su u poređenju sa njima čak i dosadna teološka predavanja senatora Nikole Goce sa početka veka delovala kao vatrena antijevrejska propaganda. Muka je, međutim, bila što je incident izazvan izvan geta, pa su pobornici tvrde linije — svi do jednog iz trećeg staleža — histerično vikali po ulicama i prizivali strašni sud, a odatle do opšte pomame ne treba mnogo: clerus i nobiles su se držali po strani — sve gadosti je izveo populus.

Mnogi su u toj masi jedva čekali da rade Jevrejima ono što su u prethodnoj generaciji njima činili „noćnici", za koje su svi znali da su u stvari besni vlasteoski sinovi. Dugo gutani jed provaljivao je iz njih utoliko slađe što je bilo jasno da Jevreje niko ne štiti, i da i najprezreniji hrišćanin može da im radi šta god hoće a da za to ne bude kažnjen sve dok traje uzbuna. Gradska straža, i da je htela, nije mogla stići do svih ugroženih punktova od Lapada do Ploča, pa je — po odluci Velikog veća — obezbeđivala samo kapije geta, donju na Placi i gornju na Prijeku. Videći to, oni Jevreji koji još nisu bili došli na red pomišljali su u strahu da bi možda bar žene bile sigurnije u getu. Zaobilaznim putem, mračnim ulicama uz zidine gde su kuće, za potrebe odbrane, građene bez vrata i prozora ka spoljašnjoj strani, male grupe žena u pratnji onoliko muškaraca koliko se moglo žrtvovati na račun odbrane imanja i kuća, kretale su se bez sveće ka Prijeku, da uđu u geto na kapiju sa manje vidljive strane. Jednu takvu grupu činila je Judita Koen, rabinova najmlađa unuka i ljubimica, sa služavkom Jevrejkom i slugom. Napredovali

su brzo i sigurno ali su ih pod zidinama, u visini Male braće, presrela tri pijana i razdražena hajkača koje je njihova družina sa Place poslala u patrolu. Jedan sluga, i sam prepadnut, bio je slaba odbrana i odmah je savladan, a žene su počele da beže nazad, u mrak, iako tamo nije bilo skloništa: ishod se činio izvestan. Na njihovu sreću, zidine su te noći bile prometnije nego inače. Kako je stanje u gradu bilo kritično i moglo se svaki čas pretvoriti u opšti haos, jedan broj mlađih plemića dobrovoljno je davao stražu na mestima koja su se smatrala najosetljivijim. Tako je slučaj hteo da rabinova unuka, bežeći od potere koja joj je bila za petama i svakako bi je uskoro stigla, u punom trku naleti na vlastelina Marina Buću i njegovog druga Serafina Kabogu. Gde su očekivali bele i mekane jevrejske žene sa skupim nakitom u boščama, zlatom na rukama i dukatima oko vrata, napadači — u čijim je glavama već ionako bilo mutno od lošeg pića — naišli su na dva oštra mača i pobegli.

Judita Koen nije bila naročito lepa, svakako ne onako kako se od dubrovačkih lepotica očekivalo. Sva je bila iz kontrasta, crna i bela i spolja i iznutra, u telu slaba a voljom i duhom jaka i odvažna. Od rođenja su je mazili i ispunjavali joj svaku želju u bogatoj rabinovoj kući, i — mada je imala 16 godina — još nisu ni pomišljali da je udaju govoreći da je nežnog zdravlja i da je rano, dok im je u stvari bilo teško da se odvoje od nje. Te noći u Prijeku, u uzbuđenju i opštoj zbrci od glasova artikulisanih i neartikulisanih, u svetlosti fenjera koji nikako da se umiri, pred njom je stajao jedan od najprobirljivijih Dubrovčana iz moćne kuće Kaboga, anđeo izbavitelj i serafim u vatrenom znaku. Pod drukčijim okolnostima, Serafino na nju verovatno ne bi obratio pažnju, jedno što je bila sitna i niska, a drugo što je bila Jevrejka. Ova uzbuna, međutim, nije gospodi bila po volji i, što za inat što kao stvar dobrog ukusa, činilo se koliko se moglo protiv svetine i njenog nakaznog huka. Za Kaboge je ovo važilo tim više što su već imali skandal u porodici sa Marojicom u zatvoru, pa su morali da skupljaju poene i paze šta rade, kao da žive u staklenoj kući, svakom na očima. Oni, dakle, uopšte nisu bili par, ali su se prilike poigrale s njima.

Kada je uzbuna prošla i život opet postao koliko–toliko normalan, rabin je u palatu Serafina Kaboge na Placi poslao balu najfinijeg damasta i kanije za nož od crvenog persijskog safijana kao bedni znak svoje ponizne zahvalnosti za viteški čin kojim je spasen život i obraz jedinice kćeri, bisera njegove čemerne starosti. Niti je Judita bila rabi-

novo jedino unuče — a kćer mu već nikako nije mogla biti — niti mu je starost bila čemerna, ali je učtivost nalagala ove biblijske obrasce, pa su oni tako i shvaćeni. Serafino je uzvratio istom merom i, da bi naglasio još jednom kako među finim i obrazovanim svetom ne treba tražiti krivce za nedavne ispade, lično je otišao u rabinovu kuću i Juditi odneo na poklon štene bosanskog hrta. Bio je primljen kako dolikuje. Rabin zapravo nije znao da li je to dobro ili loše za Jevreje, ali mu se činilo da treba imati jednog Kabogu na svojoj strani u danima koji dolaze i koji će sigurno biti ispunjeni mučnim i dugotrajnim parnicama oko štete nanesene ljudstvu i imovini. Od hrišćana niko nije reagovao, svi su se stideli i osećali neprijatno pri pomenu ili pogledu na Jevreje.

Tako je ono što je tada počelo kao galantna epizoda i avantura, bilo osuđeno da traje mimo svakog očekivanja. Jevrejka i vlastelin, u neka druga vremena nemoguća kombinacija opasna po život za obe strane, mogli su se na javnim mestima videti zajedno ukoliko su prilike to dozvoljavale i ako je okolo bilo puno sveta, kao što obično biva na Placi, o pokladama na karnevalu, na pozorišnim predstavama, na privatnim zabavama u getu i u bogatim jevrejskim kućama izvan njega. Ali je prava priroda njihove veze držana kao stroga tajna u koju je bio upućen samo Marino Buća. Da nije bila toliko zabranjena i tako teško ostvarljiva, da su vremena ostala mirna i dosadna, ova bi se ljubav možda brzo ugasila i sama od sebe. Prilika, međutim, čini lopova, pa je i njima uspelo da se kriju pune dve godine. Bilo je pravo čudo da ih i ranije nisu otkrili, što bi im se verovatno ipak desilo da hrišćani nisu bili obuzeti aferom Marojice Kaboge i Kandijskim ratom, a Jevreji

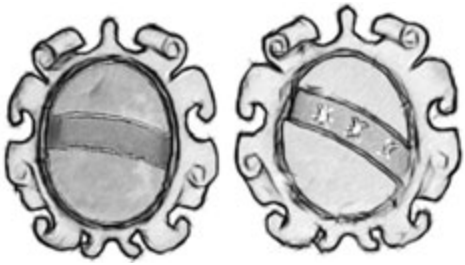

Grb porodice Kaboga, Dubrovnik

čuvanjem i sakrivanjem talmudskih knjiga čije je uništenje tražila crkva na osnovu odluke koncila u Trentu. Uz sve mere opreza, pred kraj druge godine tajna je postala javna, pa su obe porodice bile prisiljene

da preduzmu nešto. Rabin je rešio da uda ljubimicu unuku za mladog i perspektivnog rođaka, i poslednjeg dana 1664. objavio je u sinagogi njihovu veridbu. Tada je Serafino Kaboga odlučio da sa Juditom pobegne u Kotor.

Pod maskom trgovačkog posla i naplate duga, Serafino je iz Dubrovnika pošao javno, ne izazivajući ničije podozrenje, ali tog dana nije otišao dalje od Lopuda. Iste noći Judita Koen se iskrala iz roditeljske kuće koja nije bila u getu čije se kapije zaključavaju i, u pratnji Marina Buće, ujutru je stigla na Lopud.

U Kotoru ih je Marino odveo svome stricu, biskupu Vićencu Bući, kod koga nisu mogli doći u bolje vreme. Uvučen u skup i osetljiv rad na unijaćenju, sprovodeći propaganda fide uglavnom o svom trošku i bez velikog učinka, biskup je već bio naučio da ceni i male darove. Jedno pokrštavanje, i u tako velikoj porodici, bilo je više nego ništa, svakako poen u izveštaju za Rim, mada ne veliki jer Kotor nije znao za jevrejsko pitanje: ono je bilo rešeno. Sa zadovoljstvom je pristao da venča Juditu i Serafina, a glas o velikom novcu Kaboga pomogao je da se proces znatno skrati, pa je sve obavljeno o istom trošku, bez velikog protokola i dvomesečnog staža za pokrštene. Kupili su kuću blizu Koleđate i tu im se u decembru 1665. rodila kći. Na krštenju su joj dali ime Katarina Estera Kaboga Koen, izašavši ususret prkosnoj želji njene majke da — kad već ne može imati pravo na plemstvo — nikako, pa ni u imenu svog potomstva, ne prikriva svoje pravo poreklo.

Crkva sv. Marije Koleđate, Kotor

Serafino i Judita imali su sreće. Kada je u Dubrovniku Marino Buća izvestio obe porodice šta se desilo, Jevreji su odlučili da ćute i čekaju, a Kaboge da se prave ludi. Rabin nije smeo da dovede zajednicu u novu opasnost pa se odrekao svog deteta i ponašao se kao da ga nikad nije bilo, a Kabogama nije išlo u račun da skandal oko Serafinove ženidbe, koju uostalom nisu uzimali ozbiljno, naškodi njihovom radu na Marojičinom pomilovanju. Za njih je Serafino do daljnjeg bio u Kotoru da štiti trgovačke i bankarske interese svoje porodice.

Veliki ugled porodice Buća i biskup kao zaštitnik obezbedili su Saru i Judi — kako su ih Kotorani zvali — dobar prijem u društvu i lagodan život. Ako je na njemu bilo senke, ona je padala iz Dubrovnika u koji više nikad nisu smeli da se vrate i mučila ih čežnjom za prijateljima, rodbinom i zavičajem. Povrh svega, Serafino je dobro znao da je njihov mir na klimavim nogama i da ni takav, privremen, ne bi bio moguć da ludi Maroje nije u tamnici. On bi ih našao gde god da se sklone, a šta bi tada bilo, bolje je ni ne misliti. Početkom 1667. iz Dubrovnika je stigao glas da će Veliko veće, pod udruženim pritiskom franjevaca i Kaboga, na Uskrs raspravljati o pomilovanju i verovatno odlučiti da Maroju oprosti kaznu. Zabrinut i uplašen, Serafino je rešio da ne čeka strica u Kotoru već da mu ode na noge, sam, i da — ako bude mogao — iskoristi slavljeničku atmosferu za svoju stvar. Četvrtog aprila stigao je u Dubrovnik, a šestog poginuo u velikoj trešnji. Judita u Kotoru pune dve nedelje nije ni znala da je postala udovica.

Kotor se takođe tresao, ali manje i sa blažim posledicama nego Dubrovnik. Kuća kraj Koleđate napukla je i više se u njoj nije moglo stanovati, pa su Judita i Katarina privremeno prešle kod biskupovog rođaka i Sarovog poslovnog partnera Nikole Pime, u njegovu novu palatu blizu vrata od Gurdića gde su sve građevine ostale neoštećene. Nikola Pima je bio neženja i osobenjak. Bio je poznat po prstenu sa plavim kamenom od koga se nikad nije rastavljao i za koji je sam jednom rekao da bi mu se mogao oteti samo zajedno sa prstom na kome je, iako je bilo jasno da je kamen običan i da nema nikakvu vrednost. Povremeno se zatvarao u kuću i danima potpuno izostajao iz kotorskog života, a kad se ponovo pojavi nastavljao je tamo gde je stao, kao da ništa u međuvremenu nije bilo. S vremenom se čak to počelo smatrati posebnim znakom otmenosti pa su i drugi probali, ali im je nedostajao pečat autentičnosti, ona posebna musca di Pima koja se nije mogla

Glavna palata porodice Pima, XVII vek

imitirati. U drugim okolnostima Nikola Pima ne bi primio na stan ni majku (koju je voleo kao rođenu, mada je bio samo usvojeni sin), ali su prilike bile sasvim izvanredne i niti su njega mnogo pitali, niti se pak on setio da pruži otpor. Kada su veze sa Dubrovnikom napokon uspostavljene i kad je stigla strašna vest da je zajedno sa pet hiljada ljudi poginuo i Serafino Kaboga, Judita je pala u bolest, a nevoljni Pima se našao u čudu sa malim detetom i gotovo nepoznatom ženom. Tada je u njegovu kuću prvi put stupila ženska posluga.

U Juditinom životu to je bila već druga stvar koja je iz privremene prerasla u trajnu. Punih godinu dana bila je vezana za postelju, a kada je to prošlo, više niko nije ozbiljno pomišljao na seobu niti pominjao išta slično. Iako je bila dobro obezbeđena jer je Serafino svoje trgovačke poslove ostavio u Nikolinim sigurnim rukama, Judita je znala da sa detetom ne bi lako opstala u Kotoru koji ni godinu dana posle zemljotresa još nije mogao pomišljati na normalan život. I Pimi je odgovaralo da sve ostane kako jeste: iako je bio blizu četrdesete, on je tokom prethodne godine otkrio da voli decu, ili bar dete Katarinu. Protivno svojoj naravi i poreklu, Judita stoga nikad nije zatražila račun o stanju svoje imovine i bila je zadovoljna što u novoj kući ima status partnera a ne siromašne rođake u nevolji. Umrla je u tridesetprvoj godini od neke bolesti krvi koju lekari nisu umeli ni da imenuju ni da leče.

Katarina je od svoje sedme godine, a pogotovu od dvanaeste kad je ostala siroče, bila upućena na domaće učitelje, sluškinje i Nikolu koji,

čak i da je hteo, nije umeo da je vaspita strogo i da je nauči stvarima koje devojka iz dobre kuće treba da zna. Kao ekscentrik, on je i inače radio što drugi plemići nisu. Kad god je mogao, odlazio je u ribanje čemu je bio izuzetno vešt i vraćao se uvek pun uzbudljivih priča u koje niko nije verovao, ali su mu na njima mnogi zavideli. Zajedno sa posadom i robom plovio je po trgovačkim poslovima iako je vreme bilo nesigurno. O tome, međutim, nije hteo da priča, a tajanstvenost njegovog poslovnog života bivala je tim veća. Držao je konje i pse s kojima je lovio po brdima gde je i ptici bilo teško da sleti, voleo je da pliva i plivao svoju dugu turu od Dobrote do Mua svaki dan, i leti i zimi, kad nije bio na putu — i još svašta činio što kotorska varoš nije primala s odobravanjem, ali je u samoj stvari bila nemoćna pred njegovim ugledom i bogatstvom. Kud god je išao, s njim je bila i Katarina likom i ponašanjem sasvim kao dečak, muški odvažna, a preka i besna češće nego što bi bilo poželjno. Sve je to bilo na očima sveta koji se prvo zgražao, posle čudio a na kraju smejao i, digavši ruke, nije više obraćao pažnju na Pimu i „malu Piminu". Skriveno od tih očiju, Pima je Katarinu učio i svemu drugom što je znao o navigaciji, trgovini, bankarskim poslovima, običajima i životu velikih gradova Levanta, o Turcima i Jevrejima, politici prema Mlecima i Turskoj Carevini — o svemu onom, zapravo, čemu učitelji nisu ni pomišljali da je uče jer „gospođicama to ne treba". Pričao joj je o Dubrovniku drukčije nego što bi od drugih mogla čuti, ne kao o gradu suparniku, turskom ulizici i pljačkašu koga je najzad stigla pravedna kazna, nego kao o domovini njenih roditelja gde je nekad stajao i opet će stajati Orlandov stub i gde je jedan veliki tuđi kralj, Ričard Lavljeg Srca, podigao zavetnu crkvu. Pričao joj je što je znao o Kabogama i Koenima ne krijući ništa od nje, kao što nikad i nije; nabavio joj je učitelja za ladino i hebrejski i knjige koje, uz njegovu pomoć, treba da pročita.

Sve u svemu, bila je to muška idila u jednom sasvim muškom domaćinstvu. Što se Pime tiče, ona je mogla trajati čitavu večnost, ali kad je Katarina napunila 15 godina i ušla u šesnaestu, kotorske gospođe i konteše odlučile su da je bilo dosta i da devojka više ne može služiti za sprdnju gradskom šljamu već se mora znati šta priliči i šta je red. Kotorske udavače se upisuju u zlatnu knjigu mletačkoga plemstva i ovakva nakarada ruši ugled svima, što se više ne može trpeti bili oni Pime ili ne, pa čak ni da biskup lično postane papa. Katarinu su odveli kod franjevki Gospe od Anđela gde inače idu mlade vlastelinke, a kada

se godinu dana kasnije vratila kući, ništa u Piminom životu nije više bilo kao pre.

Pojavila se u haljinama od somota i svile, sa dobrotskim čipkama i dubrovačkim vezom, u nekim malim i tankim cipelama koje uopšte nisu bile za hodanje, sa bisernom mrežom u kosi i dubokim izrezom oko vrata. Za njom su stigli sanduci i korpe puni njemu nepoznatih stvari za koje su mu rekli da su neophodne svakoj kotorskoj gospođici. A gospođica je i bila: crna i bela na majku ali zdrava i stasita na oca, prava, ćutljiva i tihoga hoda kao da je još uvek u manastiru. Od stare Katarine ostao je osmeh za koji se ne zna da li je podrugljiv ili nije i navika da u hladnom besu izvije samo jednu obrvu — ipak je bila Kaboga.

Nije prošlo mnogo, a već su mu one iste gospođe poručivale da kuća koja ima devojku za udaju ne može stajati stalno zatvorena i da se od njega očekuje da priredi svečani prijem na kome će svoju štićenicu predstaviti društvu. Prvi put posle mnogo godina Nikola Pima je imao razloga da brine i da se duboko zamisli. Dva puna dana proveo je u brdima razmišljajući šta da radi i lomeći se, a kad se vratio naredio je da se bal spremi za nedelju dana otad i da pozivari na vreme krenu po Kotoru. Dan uoči, Pima i Katarina su proveli zatvoreni u velikoj sobi za učenje i niko od slugu nije ih video sve do večere. Iza tih zatvorenih vrata Katarina je saznala ono što u Kotoru niko nije pouzdano znao, mada su mnogi slutili i bili spremni dobro da plate samo da doznaju. Bilo joj je rečeno i pokazano kako nastaje i odakle dolazi bogatstvo u kome ona i Pima uživaju.

Grb porodice Pima, na portalu palate u Kotoru

Pima je dobro procenio da Katarina neće ni trepnuti kad shvati da sav njihov kapital, ono u šta je njen otac ulagao i od čega su proteklih godina svi oni živeli, dolazi od gusarenja — što na vodi, što na suvu. Bila je uzbuđena ali se nije zbunila kad joj je pokazao skriveni prolaz koji vodi u podrume sa izlazom na vodu i odlično se držala dok je upoznavala Radovana i njegovu pratnju, neretljanske gusare sa kojima je Pima poslovao i sastajao se na ovom mestu redovno i po potrebi. Tada je shvatila i šta je tačno značilo kad Pima nestane iz Kotora na nekoliko dana, i zašto nema žena u kući, i zbog čega je opasno da kuća bude otvorena za goste i za prijeme. Shvatila je takođe i da joj, na svoj ljubazni i ekscentrični način, stari Pima ovime priznaje zrelost i pravo da odlučuje o sebi i svojoj sudbini, pravo da ostane ili se povuče dok još nije kasno, da vodi normalan život ako hoće, da se uda, gaji decu i čuva muža, ili da se svega toga liši i bavi se ovim rizičnim poslom, usled čega će Kotor i nju smatrati čudnom i nastranom.

Pima u dubini duše nije ni sumnjao kakvu će odluku Katarina doneti. Mogli su je obući u suknje i u smešno tanke cipele, mogla je da pravi komplikovane frizure i da se posipa biserom koliko hoće, u toj je glavi bila muška pamet i narav čije je mušice on znao do tančina — na kraju, za većinu je i sam bio zaslužan. Ona je bila za brod i za lov, veštija s oružjem i bolji navigator od svakog kotorskog mladoženje. Ali pre svega drugog, plašila se dosade.

Onaj isti gen koji joj je dao crnu kosu i crne oči sa teškim kapcima, nazalni alt i svetlu kožu, preneo je na Katarinu kroz hiljadu generacija stečeno znanje o moći novca i njegovom značaju. On joj je govorio da je zlato ozbiljna stvar jer se njime kupuju obraz, sloboda i život ako zatreba i da u poretku stvari kakve jesu pripadnost plemenu može i da se sakrije, ali siromaštvo i beda nikako i nikad. Arogantnost Kaboga, gordost i posebnost koje su oni doživljavali kao svoje prirodno pravo, dali su joj sigurnost i izgled vođe, bezobzirnost i ravnodušnost prema svetu i njegovim očekivanjima. Bila je spremna, samo je čekala priliku. Više od svega, to je bila tajna, opasna, uzbudljiva i strašna tajna, izazov za obe njene prirode. Te večeri, Pima je Katarini odao i tajnu plavog kamena.

Sutradan na balu, u raskošno osvetljenoj kući gde je svaka stvar blistala kako nikad nije i gde se skupilo sveta da Kotor ne pamti, čitav sat iza poslednje pristiglih gostiju, Katarina je ušetala među ljude

onako kako će je otad pa nadalje jedino pamtiti: sama, odevena u crno i sa Nikolinim plavim kamenom o vratu, okružena hrtovima, dignute obrve i s poluosmehom koji kao da se ruga. Svašta se po Kotoru o njoj pričalo — da je bogata, da je lepa ali s manom, da je preka i nevaspitana, da je muškobanja, da se tuče u dvobojima — samo niko nije očekivao ovo što je u potpunoj tišini pred njima stajalo: biće nadmoćno, samo sebi dovoljno, mirno i nedodirljivo. Nikola Pima je likovao.

Svi usedelički i provodadžijski planovi o srećnim bračnim kombinacijama propali su u tom jednom danu. Kuća nije bila zatvorena — naprotiv, svako je mogao ući i šetati po njoj kako voli jer je sutradan posle velikog bala osvanula prazna. Tada su se otkrili podzemni hodnici sa izlazom na more i krijumčarski tuneli i putevi, ali je bilo kasno — nije se imalo koga goniti. I Nikola i Katarina su netragom nestali, ponevši sa sobom sve što je bilo vredno. Temeljno su zameli trag, toliko dobro da su ih godinama viđali na raznim mestima, mada niko, zapravo, nije ni pokušao da ih stvarno nađe: više su voleli da od njihovog nestanka prave priču, stalno novu i sve razuđeniju.

A da su ozbiljno poželeli da krenu za njima, trag bi ih sigurno poveo ka Veneciji gde su kotorski i dubrovački plemići oduvek imali svoje ljude i razgranate interese u trgovini robljem. Pima i Katarinin otac imali su na Riva degli Schiavoni palatu o kojoj je brinuo treći član njihovog poslovnog udruženja Enco di Zena, potomak stare venecijanske porodice i čuvenog mletačkog ambasadora u Kotoru, Grbljičića Zana, o kome su i guslari pevali pesme. U poslovnim krugovima Enco je bio poznat kao Il Dotor, po imenu maske koju je, uvek istu, nosio svake godine u doba karnevala.

Koliko su tačno ostali u kući na Slovenskoj obali, šta su čekali i koje su transakcije u međuvremenu obavljali ne može se tačno znati. Poslednji nedvosmislen trag o Nikoli Pimi i Katarini Kaboga Koen ostao je u venecijanskom Arsenalu, gde u brodskom dnevniku galije Loredano stoji da su putnici pod tim imenima rezervisali i zakupili dve najbolje kabine na luksuznoj gornjoj palubi da ih koriste tokom 10 nedelja dugog putovanja u Svetu Zemlju. Posle toga njihova se imena više nigde ne pominju ni u Veneciji, niti igde na Jadranu.

Tek mnogo godina kasnije, jedan kotorski trgovac, po povratku sa sličnog puta, tvrdio je da je prepoznao Katarinu u Damasku i platio za nju 20 dukata na ime otkupa iz zatvora. Po njegovim rečima, ona je

tamo dospela kao odbegla robinja, a u ropstvo ju je prevarom prodao Rade sa Neretve sa kojim su ona i Pima imali dugogodišnje poslovne odnose. Za Pimu mu je rekla da je otišao. Kada je trgovac pitao da li možda hoće da kaže umro, jer bi u tom trenutku morao imati blizu sto godina, samo se osmehnula i nije rekla ništa. Poznavaoci lokalnih prilika kazali su ovom Kotoraninu da je Katé opasna osoba, vođa ozloglašene bande koja operiše u Alepu, na moru, a u Damasku joj živi kći sa kojom provodi zimu. Otkad je u Siriji, sa njom nikad niko nije video nikakvog starijeg muškarca, ali je javna tajna da njena gusarska grupa tesno sarađuje sa jednom pustinjskom bandom koja se pojavila otprilike u isto vreme, i za koju neki smatraju da je zapravo nova sekta. Na njenom čelu bio je, kako su oni rekli, jedan Katin zemljak, ali ne stariji od četrdesetak godina. Nomadi su ga zvali Al–Ghazal Gazi, što znači junak–gazela.

IV

PALMIRA

U vreme svoga najvećeg značaja Dubrovnik i Kotor su bili zapravo levantinski gradovi. Sudbine su im bile do detalja iste u svemu osim u jednoj stvari: Dubrovnik se uzdigao najviše zahvaljujući Turcima zbog kojih je Kotor propao. Posle se kotorska mornarica oporavila ploveći pod tuđim zastavama zapadnim pomorskim putevima, zbog kojih je Dubrovnik izašao iz mode. Dubrovnik se sa Turskom povezao preko Jevreja koji su tamo bili povlašćena trgovačka nacija; Kotor uopšte nije imao jevrejsku zajednicu. Jevreji su, dakle, pretegli u korist Dubrovnika tokom večitog rivalstva između ova dva grada, i to zato što su bili dobro viđeni među Turcima. Bolje reći, među Levantincima. Otkud to?

Levantinci žive ili u velikim gradovima ili u pustinji jer treće ne postoji, i sve što je god ikad živelo po gradovima Levanta, jednom je moralo doći iz pustinje.

Levantinske pustinje nisu mrtve — u njima jedino nema dovoljno vode. One su beskonačni ravni platoi oivičeni planinama do kojih se ne može stići jer su uvek jednako daleko, ma kako dugo da im se prilazi. Pa čak i kad staneš na sam vrh bilo kojeg brda u lancu, sva ostala izmiču unedogled, iako sve govori — a i sam znaš — da su jako blizu. To nije optička varka već stvar odnosa između neba i zemlje. Zemlja je plitka tepsija, tanka linija na horizontu koji počinje odmah tu, ispod nogu. Ako ne paziš, možeš pasti u nebo jer te ono odasvud obavija i pokriva, savija se po ivicama i podvlači pod planine zajedno sa oblacima, kad ih ima. Beduini možda i mrze pustinju ali ostaju u njoj. Pustinja im je dala sve njihovo bogatstvo — stada ovaca i koza, dugačke crne šatore i pse, džinovske divlje životinje koje se ne igraju sa decom.

Po takvim nekim pustinjama, starozavetni Jevreji su išli za stadima, susretali se sa stubovima peska, ognja i soli, ženili se kćerima idolopoklonika i verovali u Jednog Boga. Samo je u takvoj pustinji

Jakov mogao sanjati lestvice koje vode u nebo jer je samo tamo nebo dovoljno blizu da se očas uspneš do njega i da se, u jednom istom snu, sa njega vratiš. Tamo gde pasu naše ovce, u nebo se uvek gleda sa dna dubokog bunara, pa se čak i sa vrha brda uvek vidi još više brdo, još jedna planina, a iza nje nove i iste, stalno sve veće gromade. Naše je nebo daleko i visoko, do njega se stiže u etapama, i zato — kad naši pastiri sanjaju — lestvice vode najdalje u čardak ni na nebu ni na zemlji.

A o zemlji, ljudi koji žive u pustinji ne znaju ništa. U njihovim predstavama o svetu, voda, biljka i životinja nemaju nikakve veze sa tlom na kojem provode svoj vek. Oni travu nikad nisu sejali već uvek zaticali na licu mesta i verovatno misle da žito niče na isti način. Zemlja koja rađa obiljem za njih je nešto nepristojno i neprilično, a ljudi koji gaze po blatu i đubretu nastrani preverznjaci koji vole da budu prljavi i smrdljivi jer je to verovatno deo neke njihove ružne i izvitoperene magije. Bar su tako Jevreji nekada davno doživljavali izobilni, feminizirani Egipat, čudesnu crnu Keme. Ljudi pustinje, kad god je moguće, sahranjuju svoje mrtve u steni da se ne bi mešali sa crvima i svakojakim gadom iz zemlje, one prljave ženske tvari kojom se posipaš kad te snađe velika nesreća.

U čudesnim levantinskim gradovima, ako imaš para — a one se nabavljaju trgovinom koja je ljudima pustinje u krvi — uvek možeš biti čist, dokon i dostojanstven. Tu je hram da se moliš svome bogu, da trguješ i da srećeš ljude po svom izboru, tu su škole za tvoju decu i mesto za tvoju kuću. Za beduine je kuća morala biti šator od tvrdog materijala: spolja neugledna, neprovidna, ograđena visokim zidom bez prozora, bez znakova raspoznavanja, a unutra voda, biljke, ptice, hladovina i mir koji se ničim ne mogu platiti, raskoš neupadljivih a skupih i probranih stvari koje se ne pokazuju ali se koriste. Tako se grad osvaja bez oružja, prostim učešćem u njegovom bogatstvu koje se taloži vekovima, radom mnogih civilizacija čiji su tragovi na svakom koraku, deformisani, promenjene namene, rastureni pa prezidani u groteskne nove celine, ali upotrebljivi do poslednjeg atoma i — sve dok traju — nikome na smetnji. Ti ljudi, već posle druge generacije, ne umeju da budu ništa drugo nego građani. Posao od koga žive obavlja se izvan njihove kuće, stvari kojima trguju prave neki drugi, uglavnom zanemarljivi i ništavni ljudi, a ono što je važno dešava se u malo pokreta i još manje reči, na mestima sklonjenim i od drugih i od sunca.

Biti bogat trgovac u nekom od velikih gradova Levanta bilo je dostižan cilj za koji se vredelo truditi jer nije zavisio od porekla i vere nego od veštine i sreće. Novac, oko koga se sve vrtelo, ipak je bio samo prva i najvažnija faza u ličnom usponu. Na njoj se moglo i ostati, ali Levantinci su uvek želeli da idu dalje — ka osvajanju ugleda, učenosti i, na kraju, vlasti. Za vlast je, međutim, bilo potrebno još ponešto.

To „još ponešto" Jevreji obično nisu imali od momenta kad su izgubili sopstvenu državu. Kuda god da su potom išli, nosili su sa sobom novac, znanje i veštinu da stiču oboje stalno i sve više. Kad se na Levantu pojavio islam, njemu Jevreji nisu smetali jer su, kao i hrišćani, verovali u jednog boga i čitali molitve iz knjige. Taj model lagodnog prosperiteta u čijoj osnovi leže novac i tolerancija, Evropa je upoznala samo u Španiji iz doba kalifata i, sudeći po žestini s kojom ga je uništila čim joj se ukazala prilika, nije za njega imala razumevanja.

U odgovor na propagandu „rasno i verski čiste" Evrope, islamski Istok je počeo da progoni hrišćane, ali Jevreje nije dirao. Zna se da ih, prema nasleđenom obrascu, nisu kasnije dirali ni Turci iako su na svom terenu bili mladi narod koji se nikom nije sviđao. Hladna omraza prema njima, i danas živa na Istoku, nije dala da se vidi čak ni ono što je, u drugim prilikama i sa drugim narodima, služilo kao osnova za razgovor i zajednički znak raspoznavanja. Između ostalog, i netrpeljivost prema seljacima. Do doba kad su porasli dovoljno da osvoje celu Vizantiju, Egipat i osrednji komad Evrope, Turci su već postali gradski ljudi za koje je rad na zemlji bio nečist i bezvredan, važan samo ukoliko je donosio prihod i novac. Dok nisu krenuli u osvajanja, Turci građani verovatno uopšte nisu ni znali šta je i kako izgleda selo.

Od sve raje, Turci su samo Jevreje prepoznali kao gradsko stanovništvo i Semite koji ne jedu svinjetinu, čiji je jezik sličan arapskom i sekularne navike univerzalne. Mogli su se podneti jer su državi bili potrebni. Što se Jevreja tiče, njima je samo jedna država bila važna, a od nje ništa nije ostalo. Ako im se ne dira u veru, žene i posao, njima je — baš kao i danas — svuda bilo isto: ne sasvim loše, ali daleko od dobrog jer je dobro samo u Jerusalimu. Iz generacije u generaciju, Jevreji u dijaspori pozdravljali su se sa: „Dogodine u Jeršalaimu".

Jerusalim, međutim, nije bio pravi pustinjski grad iako je, kao i Damask, okružen pustinjom. Solomon je u njemu podigao hram, i od tog momenta on nije mogao biti ništa drugo do sveti grad, a kako je

vreme napredovalo — o njega su počele da se otimaju čak tri svetske religije. Zato što je bio mudar, Solomon — graditelj hrama — nije nikad sasvim poverovao da je za sve kriv samo jedan bog. U privatnosti svoje palate on je prinosio žrtve „mnozima", a u dubini sirijske pustinje podigao je pravi pustinjski grad oko starog, monumentalnog hrama boga Bela ili Baala, koga je interpretatio Christiana slikovito predstavljala kao Belzebuba. Taj se grad u svetim knjigama (Stari zavet, Talmud, Midraš) pominje kao Tadmor, Tarmod, Tamar ili Tomor, a kod Josifa Flavija i tako i pod grčkim imenom Palmira.

Palmira je pre svega bila trgovački grad na putu između Mesopotamije i severne Sirije i vrlo brzo je privukla trgovce iz Petre, Damaska, Bagdada — sa svih strana i od svih rasa. Kad su u nju tokom I veka pre nove ere stigli Rimljani, ona je već bila stara blizu dve hiljade godina. Sve do zarobljavanja njihove poslednje kraljice Zenobije, građani Palmire napredovali su u svakom pogledu i uspeli da od svog grada–države naprave najbogatije mesto Bliskog Istoka. Imali su svoje luke i brodove svuda po Sredozemlju, naročito u današnjoj Italiji, kontrolisali su puteve soli i svile, održavali trgovačke veze između Persije, Indije, Kine i Rimske imperije. Hadrijan im je 129. potvrdio nezavisnost i preimenovao njihov grad u *Palmyra Hadriana*. Tajna uspeha Palmire u Rimu bila je igra žmurke koju su građani uspešno igrali sa imperijom: samo su se pravili Rimljani, kako bi mogli da žive na miru, a zapravo su čuvali svako svoje običaje i klanjali se svako svojim bogovima.

Smrt grada počela je podizanjem odbrambenih zidina oko njega. Isprva je svima bilo lakše na srcu jer vremena nisu bila sigurna kao pre i vojska, naročito rimska, mogla je značiti bezbednost ljudi, robe i gotovine. Ubrzo je, međutim, postalo jasno da civilna i vojna uprava nisu nikad ravnopravne i da vojska guta više nego što joj se može prineti. Nije prošlo mnogo, a bogati civilni grad postao je neprijatna vojna tvrđava: dolina oko grada pretvorena je u poligon za vojnu obuku, najlepše i najprostranije javne zgrade rekviririrane su za vojne potrebe, u zelenilu oaze kretanje je bilo restriktivno a šetnje svedene na trećinu iz bezbednosnih razloga. Cene su porasle jer su, po naređenju iz Rima, vojne liferacije bile gotovo besplatne. Ljudi su počeli da se iseljavaju iz Palmire i nisu prestali da odlaze ni pošto je Rim propao, ni pošto je iza njega došla Vizantija sa bazilikama, i nekoliko vekova kasnije islam sa džamijama. Krajem VIII veka u njoj više nije bilo gradskog stanovništva.

U mastabama oko Palmire taj se prekid nije osetio. Nevidljivi spolja, markirani gomilicama peska ali samo za izvežbano oko, rimski hipogeumi, izmešani sa nekropolama stanovništva starijeg od osnivača grada Tadmora, bili su povezani među sobom i činili su poseban, potpuno autonoman podzemni grad. U početku je njegova svrha bila da se Tadmorani sakriju od najezde varvara, recimo Parćana, ili od neke još jače vojske. Stari sarkofazi i grobna obeležja, od kojih su neka otkrivena u najnovijim arheološkim iskopavanjima,[16] bila su više elegantna nego strašna pa nisu ometala ovakvu upotrebu nekropola. Sami građani sahranjivali su svoje drage na drugim mestima ili u posebnim, jasno obeleženim grobnicama.

U doba najvećeg prosperiteta Palmire, podzemni grad nije sasvim zapusteo, ali je promenio namenu. U njemu su tada bila delimično skladišta, naročito za robu koju nije trebalo prikazivati pred strancima (plemeniti metali, voda, so), a delimično oltari i žrtvenici nezvaničnih božanstava ili onih kojima se moralo prisluživati u tajnosti.

Među njima, najdublje zavučen, u poslednjem rukavcu glavnog hodnika tako da udara u golu stenu, bio je jedan poseban kultni prostor bez ikakve sadržine osim para dugačkih i oštrih rogova gazele

16 Upor. Takayasu HIGUCHI & Kiyohide SAITO, *Tomb F: Tomb of BWLH and BWRF. Southeast Necropolis, Palmyra, Syria*, Publication of Research Center for Silk Roadology, Vol. 2(2001), XXIX + 229 pp.

na zidu naspram ulaza. Ulaz je čuvalo sedam ogromnih pasa, možda vukova, isklesanih iz crne stene sa očima od sivkastoplavog kamena.[17] U lokalnim legendama o starom stanovništvu, za taj se kult pričalo da je verovatno ostao od naroda Mara (valjda zato što su oči tih pasa bile velike i širom otvorene). On se činio tajanstveniji od drugih kultova jer se govorilo da se oko njega sve obavljalo noću, da niko ne vidi kako se pravi magija oživljavanja pasa na ulazu u pećinu, kao da nije bilo

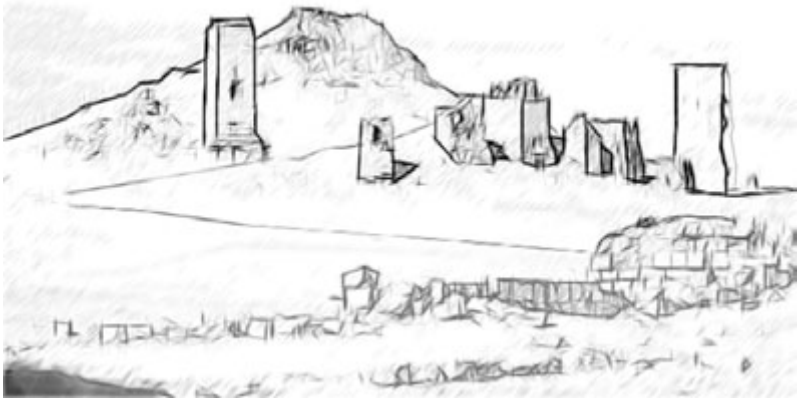

Palmira: nadzemni deo hipogeuma

Palmira: hipogeum (rekonstrukcija)

dovoljno što se ionako sve dešava u mraku i pod zemljom. Tvrdilo se čak da svake noći i oni rogovi ožive i pretvore se u pravu gazelu koja

17 Ovaj opis je preuzet iz jednog vizantijskog putopisa koji se datira u XIV vek. Tada je očigledno još moglo da se uđe u podzemni grad. U XX veku više puta je bilo takvih pokušaja ali su svi ulazi temeljno zatrpani pustinjskim peskom.

se žrtvuje kamenim zverima. Osim toga, vladalo je opšte uverenje da je i u Solomonovoj palati ovaj kult imao svoj oltar, ali da mu nisu prinošene žrtve kao ostalim bogovima već se samo vodilo računa da njegov kružni prostor uvek bude čist i prazan. Ljude je, međutim, od svih sujevernih nedoumica najviše mučilo što na tom mestu nisu videli nikad nijednog živog čoveka, a nisu prihvatali mogućnost da se kult jednostavno ugasio.

Srazmerno opadanju nadzemnog grada, podzemni je dobijao na značaju kao sklonište pobunjenika i lopova, svakoga ko je imao potrebu da se krije od progona bilo koje vrste. Sa nestankom gradskog stanovništva, cela oblast je postala ozloglašena kao nesigurna i čak opasna po život. Tuda, uostalom, već vrlo dugo nije više prolazio nijedan trgovački karavan, a — kako su se rute na putu svile menjale — sličnu sudbinu je u dogledno vreme doživela i Petra koja je mnogo duže uspela da se održi u poslu.

Početkom XVII veka u njemu se krila, a u ruševinama Palmire javno nastanila, razbojnička družina koja je samu sebe nazivala Bahr Al–Ghazal (Gazelina reka).[18] Ova zapustela pustinjska oblast bila je vrlo dobra baza za pohode na prometne trgovačke puteve koji su sa raznih strana vodili u Damask na jug i u Alep na sever. U tom je poslu banda očigledno bila uspešna, jer je ubrzo postala noćna mora sirijskih trgovaca. Veliko bogatstvo koje su morali steći pljačkom karavana, naročito sa tovarima svilenog brokata iz Indije i Kine, nije dovelo razbojnike u iskušenje da napuste pustinjsku Palmiru. Oni su, naravno, imali svoja isturena odeljenja u velikim gradovima (osim Damaska i Alepa, još i u Antiohiji, Bagdadu, Emesi, Dura–Europosu i drugima), „spavače“ koji su — koristeći nagomilano blago — gradili sebi ugledno mesto u društvu, učestvovali u životu gradova u kojima su bili, i uredno dojavljivali svaku unosnu i inače važnu vest jezgru stacioniranom u Palmiri. Kako im sredstava nikad nije nedostajalo, kad god je trebalo obezbeđivali su obaveštenja mitom i direktnom kupovinom, naročito kad je bilo potrebno reagovati brže od konkurencije. U svom delu sveta, uostalom, oni su ubrzo postali opasnost bez premca.

18 Ovaj čudan običaj nazivanja rodovskih ili drukčije strukturiranih ljudskih grupa imenom za reku ili rekom samom, nije zabeležen samo ovde. Kod muslimana u okolini Bužima (Bosna) sačuvano je predanje o plemenu Alikasova rijeka koje je nastalo od devetog osnivača grada Bužima, Ciganina Alikasa.

U krajnjoj liniji, to im je najzad došlo glave. Pod stalnim pritiskom bogatih trgovaca i moćnih ljudi, emir Fahradin al Mani je konačno bio prinuđen da nešto preduzme u vezi sa Gazelinom rekom. On možda nije imao dara za velikog vojskovođu, ali je svakako bio prepredeni sin pustinje i znao je da na svojoj strani nema ništa osim iznenađenja. Ako to ne uspe da obezbedi, mogao je sa jednakim izgledima ostati i kod kuće. Stoga je emir nekoliko godina potrošio na otkrivanje i identifikaciju Gazelinih dojavnika u Damasku. Kada je to bilo urađeno i špijuni izolovani, našao je vodiče koji su dobro poznavali nekropole i pokupio je malu ali dobro opremljenu grupu vičnu borbi po mraku. Kada su udarili na Palmiru, žene, decu i starce koji su živeli u nadzemnom delu nisu ni pogledali, već su odmah išli tačno na određena, unapred dogovorena mesta pod zemljom. Lavirint podzemnih hodnika bio je, međutim, mnogo složeniji i veći nego što su njihovi vodiči poznavali, pa učinak odabrane čete nije bio onako dobar kako se emir nadao. Ipak, pobeda je nesumnjivo bila njihova jer su uspeli da izdvoje i lokalizuju glavnog vođu bande, čoveka–eponima Al–Ghazal Gazija. Gonili su ga glavnim hodnikom do kraja i saterali ga do samih kamenih pasa, odakle nije nikud mogao otići osim u samo stenovito brdo. Ipak, kad su stigli do stene, njega tamo više nije bilo — ni njega niti ikoga drugog, a jasno je bilo da pored emirovih vojnika nije prošao. U svakom slučaju, nikad ga više niko nije video.

Da bi bio siguran da se slično neće skoro ponoviti, a i da bi imao bolju kontrolu nad svojom teritorijom, Fahradin je na brdu iznad Palmire podigao tvrđavu koja i danas stoji tamo i nosi ponosno ime Zamak vladara oblasti Man. Gazelina reka se više nikad nije obnovila.

Palmira: površinski izgled nekropolisa i tvrđava na brdu u daljini

V

DUBROVNIK

Niko u Dubrovniku ništa nije znao o Ursuli d'Orso — ni gde se, ni kada, ni pod kojim uslovima rodila, ni u kojoj porodici, ni kom je narodu pripadala dok se zvala samo Draginja bez prezimena, ni kako je dospela u tursko ropstvo, pa u Veneciju, odakle je otkupljena. Samo je jednog dana došla sa ostalom robom nekog Dobrivoja, detto Mrkich — kako se njegovo ime više puta javlja u Liber Viridis, koji je u važnim ali ne i javnim stvarima bio glavni dobavljač porodice d'Orso. U zapisniku sanitarne komisije u Lazaretu, koja je obavezno pregledala uvoz iz Mletaka jer je postojala opasnost od kuge, stajalo je za nju: ancilla, komada 1, gente ženska. Bila je tada ošišana do glave (verovatno zbog vašiju, iz predostrožnosti), mršava, više uvijena nego odevena u neke dronjke pritegnute uzicom na čijem je kraju visio jedan neugledni plavi kamenčić. Oko vrata, suviše teška i prevelika, bila joj je robovska ogrlica. Naoko je imala dvadesetak godina, ali kad se uzmu u obzir mršavost i gola koža na glavi koji su joj davali skoro detinji izgled, možda zapravo i koju više. O sebi ništa nije znala, ili nije htela da kaže, sem kako se zove.

U palati d'Orso prvo su je okupali (opet iz predostrožnosti), skinuli joj robovsko obeležje i dali siromašku ali čistu odeću. Iako je porodica držala do pojavnosti svojih mlađih, ipak je i tu bilo neke hijerarhije, a novonabavljeno roblje bilo je na samom njenom dnu. Međutim, kada su hteli da spale one prnje koje su sa nje skinuli, došlo je do pravog okršaja oko uzice sa plavim kamenom. To izanđalo i prljavo parče kože bilo je za nju zbog nečeg toliko značajno, da je i batine i kaznu mogla podneti pre nego da se od njega rastane. Već se tada, prvog dana u novoj kući, moglo videti da u neuglednoj maloj robinji ima neočekivano mnogo i telesne i duhovne snage. Ostavili su joj uzicu sa kamenom (ionako je bila bezvredna), pretpostavljajući da joj je to uspomena na

nekog ko joj je tamo, odakle je došla, bio drag, na brata, na oca, ili možda na momka. U godinama koje će doći, i kad je postala lična sluškinja Nikole d'Orsa, i kad je napredovala do domoupraviteljice palate d'Orso, i kad je — najzad — postala njena gospodarica, niko nikad nije video Draginju–Ursulu bez onog kamenčića. Umesto kožne uzice jednog dana pojavio se prvo na srebrnom pa potom na zlatnom lancu, zavisno od faze u napredovanju njegove gospodarice, da bi na kraju dospeo u šuplju sferu od zlata i bisera koja se otvarala preko sredine na nevidljivim šarkama i nosila se duboko oko vrata. Svi njeni portreti iz toga doba pokazuju taj lepi i neobični nakit čija je sadržina celom Dubrovniku bila dobro poznata. Mislili su tada da to mora biti deo njene rodne grude, kamenčić kao grumen koji se nosi sa sobom kada se odlazi u daleki svet.

Prvih nekoliko meseci Nikola d'Orso nije ni znao da je dobio još jedna usta da hrani, a toliko je otprilike bilo potrebno da Draginji poraste kosa i da joj se nakupi malo mesa oko kostiju. Stoga, kad je početkom zime prvi put otišla da potpali mangal u gospodarevoj sobi, to više nije bila ona ista divljakuša, već zgođušna devojka na kojoj se oko moglo zadržati sa zadovoljstvom. Nikola d'Orso je znao kako treba gledati žene i Draginja je vrlo brzo iz kuhinje premeštena na prvi sprat, u gospodarevu ličnu službu. To, naravno, nije ostalo nezapaženo i bez posledica.

U porodici d'Orso situacija je i inače bila napeta. Posle smrti starog Bernardina d'Orsa, imanje je prirodno prešlo na starijeg sina Nikolu, a mlađi — Arduino d'Orso — otišao je na more kao kapetan duge plovidbe na jednoj od velikih trgovačkih lađa Republike. Tako je za relativno kratko vreme stekao veliko lično bogatstvo kupujući roblje između Akermana i Azova i prodajući ga potom u Veneciji i Dubrovniku. Nastanio se na Lapadu u raskošnoj vili sa ribnjakom i fontanama i imao je jednog sina, Zena, koji je u svemu išao očevim stopama. Arduino je pažljivo birao ženu za svoga jedinca koji je rano ostao bez majke i izrastao u prilično divljeg momka preke naravi. Izabrao mu je, najzad, lepu i nežnu Katarinu di Bona, iz dobre kuće i bogatog miraza, ali je od nje doživeo gorko razočaranje: ona nije bila neplodna, naprotiv, ali joj se deca nisu držala. Rodila ih je četvoro i nijedno nije dočekalo treću godinu života. U to vreme, koje nije imalo predstavu o rezus–faktoru i krvnim grupama, to je bio dovoljan razlog za razvod na štetu žene,

a u Zenovom slučaju do njega nije došlo samo zato što bi sa ženom trebalo vratiti i miraz, koji je — međutim — bio veliki i uglavnom već potrošen. Tako se na Lapadu živelo mučno i neveselo, sa povremenim ružnim ispadima o kojima je posluga nadugo i naširoko pričala, pa je porodica izlazila na loš glas u celom gradu. Nikola to nikako nije voleo i s vremenom se potpuno otuđio od brata koga, kao zakleti neženja, ni u jednom stavu nije mogao razumeti.

Do konačnog razlaza među njima došlo je nekoliko godina posle onog dana kada se Arduino vratio iz Azova vodeći sa sobom kosooku robinju Čerkeskinju. To nije bila prva takva akvizicija u njihovoj kući i u početku niko nije obraćao pažnju na ovu kupovinu za koju se pretpostavljalo da će proći kao i druge pre nje. Problemi su počeli kada je Čerkeskinja ostala trudna, jedanput pa drugi put, i kad su deca počela da rastu nesmetano i bez znakova bolesti. Tada su i otac i sin d'Orso priznali tu decu za svoju i tako izazvali skandal dotad neviđenih razmera. Ne zato što su ozakonili vanbračnu decu, nego zato što im je majka bila žuta i kosooka robinja. Dubrovnik je imao razne vrline, ali rasna i verska tolerancija nisu bile među njima. Nikola je iskoristio tu priliku da sa ovom granom svoje porodice javno i zvanično prekine svaku vezu.

Jednu deceniju kasnije, kad su dečaci imali po 15 i 17 godina, Arduino i Zeno d'Orso potonuli su na svome brodu za prevoz roblja negde kod Otrantskih vrata. Pretpostavlja se da su ih napali gusari, budući da u to doba nije bilo značajnijeg nevremena na ulazu u Jadransko more. Katarina di Bona iskoristila je priliku da se reši Čerkeskinje poslavši je na porodično imanje na Koločepu da živi sa ribarima i da obrađuje zemlju, ali njenim sinovima nije mogla ništa jer je akt o usvajanju već odavno bio pravosnažan. U godinama koje će doći, pošto su postali punoletni i izvukli se ispod Nikolinog strogog tutorstva, mladići su se pokazali dosta loše i izašli su na zao glas po kocki, tučama i nepoštenim radnjama. Na Katarinin zahtev, porodica di Bona je uspela da fizički odvoji njenu imovinu od onoga što je pripadalo deci, posle čega je njoj ostalo ili da se ponovo uda ili da ode u manastir. Čerkeskinjini sinovi, od kojih joj je jedan bio dever a drugi pastorak, ostali su u lapadskoj vili da neposredno raspolažu velikim i raznovrsnim bogatstvom. Ne treba uopšte sumnjati da su vrlo brzo ostali bez ičega osim vile same. Tada su se njihovi pogledi uprli u glavninu porodičnog imanja na Pilama

jer je zakon bio jasan: posle Nikoline smrti, za slučaj da on ostane bez dece, imanje je odlazilo naslednicima njegovog brata. A kako se Nikola nikad nije ni ženio, to dva mlada kosooka medveda nisu imala nijedan razlog da brinu. Štaviše, već su se unapred zaduživali na račun budućeg nasledstva i to čak nisu ni krili. Naravno, imali su u palati d'Orso svoje špijune i dobro su vodili računa da se tamo ne desi nešto što bi moglo da ih iznenadi.

Kada se Draginja počela češće pojavljivati u Nikolinim odajama i sa sve većim zakašnjenjem izlaziti iz njih, oni su to na vreme saznali. Vest je bila alarmantna jer je ličila na ponavljanje već viđenog i zato se na Lapadu živelo pod vanrednim stanjem. Braća su celih godinu dana budno motrila razvoj događaja, u strahu da bi se možda mogao pojaviti neki nezakoniti plod Nikolinog slatkog života u poznim godinama, trošeći pozamašne sume na potkupljivanje osoblja u palati i na čašćavanje spletkaša od kojih se očekivalo da zagorčaju Draginji život i da je tako učine bezopasnom. Na kraju te godine i tolikog truda ništa se, međutim, nije desilo, pa su i rođaci posustali i opustili se, računajući da će i ova epizoda proći kao mnoge pre nje. Jer njihov stric i deda–stric Nikola, mada je zazirao od braka, nije nimalo zazirao od žena, pa je u tom smislu imao u Dubrovniku zavidnu reputaciju.

U međuvremenu Draginja je živela kao da toga ničeg nema, i kao da nema bolje sudbine nego biti naložnica nekom ko bi mogao deda da joj bude. Nikola je, najzad, bio dobrog zdravlja i još u formi, a što nije mogao da postigne snagom nadoknađivao je iskustvom, sladostrasnim ukusom za izazivanje i zadovoljavanje čežnje, veštinom i maštom koja se graničila sa perverzijama. Uostalom, niko ovim neskladnim ljubavnicima nije držao sveću da bi mogao reći kako je to sve teklo i šta se dešavalo iza zatvorenih vrata palate d'Orso. Ono što se moglo videti i što nikome nije promaklo jesu promene na nekadašnjoj robinji, njen sve bolji izgled, sve lepše i izazovnije haljine, sve bogatiji nakit na njoj. Jednoga dana samo je objavljeno da se njen kvartir premešta vizavi gospodarevih odaja i da joj se poveravaju ključevi od kuće i podruma. Ljudi iz palate dotad su se već toliko bili navikli na Draginjin napredak, da se nisu pravo ni začudili. U sebi su, naravno, mislili kako je „kurva sve dobila na podignute noge", ali su pametniji među njima slutili da tu mora biti još nešto jer se „toliko nogu i do sada dizalo, pa nije ovog čuda bilo".

Čime je, zaista, pitao se u to vreme i aristokratski Dubrovnik, bedna robinja sa samog dna života mogla zavrteti glavu jednom od najbogatijih i najmoćnijih ljudi one države u ono doba? Mnogo se toga dâ postići podgrevanjem požude jednog starca svesnog da prolazi kroz svoje poslednje miholjsko leto, ali čak i njemu mora biti jasno da za tu stvar nije potrebno robinji menjati status, već naprotiv. Mora, dakle, biti da je Draginja imala neke skrivene čari koje su se Nikoli otkrivale a drugima nisu, a koje su one bile svet je saznao koju godinu kasnije, kad je kao grom iz vedra neba u Dubrovniku objavljeno da je zvanično i legalno, sve po zakonu, Draginja postala Nikolina usvojena ćerka i da je u crkvi krštena kao Ursula d'Orso.

Prefinjenost ovog projekta bila je upravo savršena: čak ni beskrupulozni rođaci nisu slutili da je tako nešto moguće jer su svi očekivali udarac sa druge strane. Niko se ne bi iznenadio najavi venčanja za koje su bili spremljeni različiti scenariji ometanja, uključujući i podbunjivanje javnog mnjenja, skandale na javnim mestima i slično.

Usvajanje, završeno u miru, bez prisustva Draginje kao zainteresovane strane, i crkveno krštenje kao finalni potez pravog umetnika govorili su da je neka pamet finija od prosečne smišljala i celinu i detalje. Nova Ursula bila je tema razgovora u svakoj kući, kao što je do tada vrlo često bivala i kontroverzna sudbina robinje Draginje. Zato je bilo izvesno da niko neće izostati sa prijema koji je Nikola d'Orso zakazao i priredio u njenu čast četrdeset dana posle krštenja, što je palo na 15. april 1740. godine. I sam sastav zvanica je bio neobičan. Ne pamti se u Dubrovniku da je neka od velikih porodica i zvanično pozivala Jevreje, Turke i Arape na privatne svečanosti, ako već Republika jeste, zbog obaveze da pazi na protokol iz političkih razloga. Nikola d'Orso je uradio upravo to: na njegovom prijemu pojavili su se rabin Koen, vođa jevrejske zajednice u Dubrovniku, Hadži Mehmed–beg Karaspahić, turski poreski organ na redovnom obilasku radi skupljanja carskog bira, Makram–Il Akad sa teološkog fakulteta u Bejrutu, zatečen u Dubrovniku na proputovanju za Bolonju, Đan–Pjetro Pikolomini, brat čuvenog italijanskog filozofa i sam pesnik na glasu, ali po profesiji zapravo bankar, i osim njih još uobičajen krem dubrovačke aristokratske ponude, uključujući i dva odbačena rođaka na lošem glasu. Tu su bili još i jedan misteriozni Grk iz Carigrada, jedan jezuitski sveštenik poznat kao dobar latinista i, najzad, veliki matematičar i astronom Ruđer

Jedini sačuvan portret Ursule d'Orso, nepotpisan

Bošković, takođe na odlasku u Bolonju posle kratkog odmora u domovini, za koji se u stilu javne tajne znalo da je u stvari bio diplomatska misija manjeg značaja. Svi su oni zapravo bili dekor za trijumfalni ulazak Ursule d'Orso u svet i na scenu njenog novog života u sjaju. Na njoj su bile najbolje dubrovačke čipke, najfinija svilena kadifa iz Bruse, najtanji muslin sa belim vezom iz Kordobe, zlato i biseri oko vrata i po kosi, na nogama saten, na rukama jedan prsten u obliku zmije sa zelenim dijamantom u čeljustima i narukvica u obliku gazele u skoku obavijena oko Ursuline leve podlaktice. Niko ni pre toga nije sumnjao u Nikolin ukus za žene, niti je pomišljao da ne prizna Draginjinu lepotu koja je ujedno bila i jedino slovesno objašnjenje za srećan zaokret njene sudbine. Ali to nije bilo dovoljno da objasni samo postojanje Ursule

d'Orso, njen uspon i status, razlog da se ona uopšte dogodi. Čak ni najbolji Nikolini prijatelji nisu shvatali šta ovu novu naložnicu čini tako naročitom i drukčijom od ostalih.

A onda je Nikola počeo da izvodi ono radi čega ih je sve sakupio — da pokazuje svoju akviziciju i njene skrivene vrline o kojima niko u Dubrovniku nije mogao ništa ni da sluti. Ispostavilo se da nova Ursula odlično govori jezike — od turskog, preko grčkog i latinskog, do aramejskog, arapskog, ladina, ivrita i španskog, i da — što je još važnije — može na njima sa smislom i poznavanjem stvari da raspravlja o bankarskim poslovima i matematici, teološkim temama i uporednoj religiji, o istoriji i književnosti, o umetnostima i filozofiji, čak i o politici koja se oduvek smatrala isključivo muškom temom. Ursula d'Orso nije umela da pleše ono što je dubrovačka omladina u to vreme najviše volela, ali je znala i sa velikom gracijom izvela neke stare, otmene i strasne igre čija imena auditorijumu ništa nisu značila. Imala je lep alt i umela je da svira na lauti čeznutljive arije za koje je govorila da su u eolskom modusu, o čemu niko u tom skupu nije bio obavešten. I kao da to nije bilo dosta, znala je i pokazala im neke zabavne mađioničarske trikove, gledala im je u dlan i dosta vešto pravila ad hoc natalne karte i obećavala horoskope svakome koga interesuje, ali kasnije, kad bude mira i nasamo.

Ljudima uopšte nije bilo jasno ko je to. Mislili su da im je d'Orso podmetnuo neku orijentalnu princezu, neko čudo koje niko ranije nije video, bilo šta samo ne običnu robinju kupljenu na Piaza Schiavona za deset dukata. Tu, na licu mesta, izmišljena je i u svet puštena priča da je to zapravo Nikolina prava, biološka ćerka, vanbračna naravno, ali zato milija nego što bi neka prava bila. Nekoliko je majki bilo uzimano u obzir, ali zapravo nikoga nije stvarno zanimalo ko je to mogao biti i kakva joj je bila sudbina: prava zvezda je bila devojka sama i svi su držali da je bila čuvana u tajnosti i davana na velike škole kao što i priliči jedinom direktnom nasledniku d'Orsa, pa makar on bio i žensko. Kada je prijem prošao, u danima koji su iza njega došli, konfabulacija je išla i dalje, spajajući onu staru, sada podgrejanu priču o Arduinovoj robinji, sa novom, Nikolinom: govorilo se da je Ursula upravo došla iz Venecije i da Draginja robinja nema nikakve veze sa njom nego da samo liče; drugi su dodavali da tolika sličnost nije bez razloga i da je Draginja u stvari Ursulina sestra bliznakinja, ona koju je robinja–majka

zadržala kod sebe i za koju Nikola ništa nije znao, pa da će sad kad zna i nju obući u lepe haljine i dati je na neke škole. Bilo je i onih koji su tvrdili da Draginja robinja uopšte i ne postoji i da su Nikola i njegova ćerka izmislili tu šaradu zbog ona dva pokvarena rođaka, da njih ismeju i nasamare. Najzad, najromantičniju od svih varijanata širili su ljubitelji opere govoreći da to mora biti sama Barbara Stroci, koja je baš u to vreme bila netragom nestala iz Venecije posle smrti svoga poočima, a sad se — evo — zna i zašto: Nikola d'Orso je najzad spojio obe svoje ljubavi, muziku i žene, u samo jednoj ličnosti.

U samoj palati d'Orso, posle ovog prijema, život se bitno promenio. Od posetilaca, što domaćih što stranaca, nije se moglo živeti na miru, iako je na kući ostala senka jer niko od dubrovačkih prvaka nije porodično učestvovao u tome. I devojka i postupak sa njom bili su suviše originalni i nekonvencionalni za ukus gosparskih žena, mada bi sami gospari imali prema tome sasvim drukčiji stav da im je bilo dato. Zato je mlađa populacija bila u celini privučena kao magnetom u blizinu ove nove dubrovačke atrakcije, koju je samo status odvajao od ulaska u kategoriju hetere. A ko zna kako bi se sve to završilo da su osetljive damske duše mogle zaviriti u život palate iza zatvorenih vrata, kad svi odu i otac i ćerka ostanu sami. Ko je dobro poznavao Nikolu d'Orsa, taj je mogao znati da njemu kćerinski status Draginjin neće nimalo smetati da nastavi kao i dotad, onoliko raspusno i sa istom nasladom kao i pre. Draginja–Ursula takođe nije videla nijedan razlog da menja išta u načinu svoga ličnog života, koji ionako nije ni postojao izvan zidova Nikolinih privatnih soba. Kada je odnos među njima počeo da se menja, to — dakle — nije bilo ni njihovom voljom niti iz obzira, već po sili jednog višeg zakona: biološkog. Nikola d'Orso je ostario. Nije dugo prošlo, a on je i preminuo u svojoj palati na Pilama.

Kada je posluga toga jutra ušla u gospodske spavaće kvartire, Nikola je ležao mrtav u krevetu, a Ursule nigde nije bilo. Sve su njene stvari i dalje bile na mestu, sav nakit osim plavog kamena, sve skupocene haljine, knjige, lauta — sve do čega je posluga dobro znala da joj je naročito stalo. Ursula se više nikada nije pojavila u Dubrovniku i nikad niko nije saznao zašto je i kuda tako iznenada otišla. Ali je zato nagađanja bilo mnogo!

Kada je i to prošlo, u palati na Pilama pojavili su se novi naslednici, zadovoljno likujući jer su dočekali svoju sreću iako su već digli ruke

od nje. Radost je, međutim, bila kratkog veka: ništa osim same kuće, čak ni jedna plata za poslugu, nije preteklo iza Ursulinog nestanka. Ispostavilo se, posle opširnog razgovora sa bankarima i notarima, da je veliko imanje d'Orsovih bilo u tajnosti sistematski rasprodavano i do poslednjeg, najsitnijeg dela pedantno unovčeno. Osim kamena, nije ostalo ništa što bi braća mogla podeliti. Tek se mnogo kasnije ispostavilo i povezalo da je na dan Nikoline smrti u unutrašnjem dvorištu samostana uršulinki, koje brinu o napuštenoj deci, osvanuo ćup zlata neprocenjive vrednosti, na kome je umesto poruke stajao crtež medveda i gazele u skoku.

VI

BEOGRAD

Prva kajzer–panorama stigla je u Beograd 1896, a poslednja je iz njega otišla 1906. U tih deset godina Beograd je iz devetnaestog veka izašao noseći jednog vladara na duši,[19] a u dvadeseti ušao preko tela jednog kralja i njegove morganatske supruge.[20] Za sve to vreme kajzer–panorama bila je jedina zabava te vrste u beogradskoj varoši i niko nije slutio da se njeno vreme ispunilo onog trenutka kada su krunisanu glavu kralja Petra Prvog snimile filmske kamere.

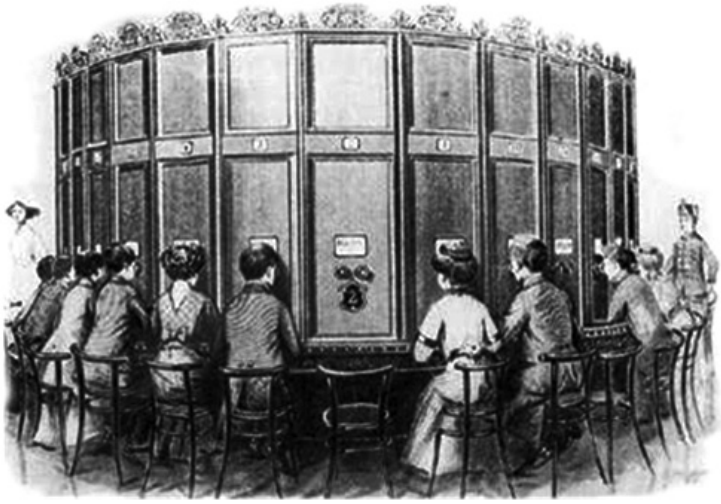

Srbija još uvek ništa nije znala o filmu kada je Karl Šulc 1896. došao iz Berlina, preko Beča, Pešte i Vršca, i na Cvetnom trgu u Beogradu postavio svoj fotoplastikum sa „mašinom koja govori na svim jezicima“,[21] na kome se za malo para moglo videti dete sa dve glave (zapravo sijamski blizanci Vong, tada čuveni u celom svetu), Koloseum u Rimu i verni

19 Knez Mihailo je ubijen 1868. u Topčideru.

20 Misli se na majski prevrat 1903. tj. na nasilnu smrt kralja Aleksandra Obrenovića i kraljice Drage.

21 Preteča današnjeg gramofona.

portret Napoleona Bonaparte. U skladu sa svojom ahašveroškom prirodom, gospodin Šulc nije verovao u duge boravke na jednom mestu: posle samo šest nedelja sklopio je svoju lepu panoramu od tamnosmeđeg drveta sa gotskim ukrasima i otišao dalje, noseći sa sobom na mestu br. 13 perorezom ugreban potpis FRANZ KAFKA, koji Beograđanima ništa nije značio, čak ni onim retkima koji su znali latinicu.

Posle Šulcove panorame, jedno vreme u Beogradu ničega sličnog nije bilo, sve dok se 1900. nije pojavila firma „Jovo Pešut i Rajković" iz Bosne sa prvim *domaćim* fotoplastikumom koji je proradio na Terazijama. Njegovo radno vreme bilo je od 10 do 22, a cene preko dana 30 i uveče 50 para (deca, đaci i vojska 30 para u svako doba). Ova domaća varijanta nije se od stranih razlikovala ni po čemu osim po slikama koje su bile izrazito patriotske prirode: pokazivale su — između ostalog — kosovske junake na vatrenim konjima (u slučaju Kraljevića Marka malo više nalik na šareno goveče), turskog cara Murata proburaženog na Kosovu na najbrutalniji način, kneza Miloša i tragičnu figuru kneza Mihaila, Istanbul i u njemu Saraj, prizore iz sultanovog harema i tome slično. Kada se sledeće godine panorama premestila u Knez–Mihailovu ulicu, u zgradu društva „Njujork" (prekoputa današnjeg „Ruskog cara"), u gradu se ovaj kvalitativni skok tumačio tajnim noćnim programom za probranu gospodu, koji se nije prikazivao po redovnoj ceni. Ovo, naravno, nije moglo da se dokaže.

Dve godine kasnije dobro razrađen posao sa panoramom otkupljuju za solidnu cenu zakupac hotela „Balkan" gospodin Đorđe Popara i njegov partner Dimitrije Janjić, a prethodni vlasnici odlaze Dunavom u Beč, gde im se gubi svaki trag. Novi ortaci rade pune dve godine zajedno, sve dok se 1904. Dimitrije Janjić nije odvojio i započeo samostalni posao u lokalu između gostionica Novi i Stari Majdan, u ulici Kneginje Ljubice, više klasne lutrije (danas Zmaj Jovina 15). Dva fotoplastikuma bila su ipak previše za malu beogradsku varoš, pa je nova firma morala povremeno da gostuje po unutrašnjosti ne bi li „osvežila" kapital, tim pre što je zbog konkurencije i cene već bila smanjila na 30 i 20 para. Sa jednog od takvih gostovanja gospodin Janjić se vratio sa pomoćnikom.

Pomoćnik se zvao Grujica Novaković, ali mu to nije bilo pravo ime. Sam je sebe prozvao tako po ugledu na junaka iz čuvenih epskih pesama koje je u velikom broju znao napamet i bio u stanju da ih govori, peva ili gusla čim mu neko zatraži. Svoje pravo ime nastojao je i sam da

Hotel Balkan na Terazijama

zaboravi jer je bilo vezano za jezivi slučaj masovnog ubistva trovanjem po kome su se Ćuprija i njena okolina bile pročule u godinama između 1865. i 1875. Kada je suđenje trovačicama bilo završeno, Grujici je bilo malo više od pet godina.

Slučaj je zapamćen po prvooptuženoj Kadivki koja je najpre otrovala svog muža i ćerku, a potom napravila ili dobavila otrov za još osamnaest žena koje su tim načinom poubijale razne ljude, naročito muževe sa kojima nisu dobro živele. Glavni otrov je bio beli sičan, zapravo arsenik u vidu bezbojnog vodenog rastvora. Davao se tako što bi se tom vodom zamesio hleb, i sudije su smatrale posebno perfidnom upravo ovu zloupotrebu osnovne ljudske hrane koja, kao liturgijski hleb nasušni, treba da održava život a ne da ga ukida. Optužene su u početku sve poricale i odbijale optužbe sa indignacijom, sve dok Stanika i Ubavka iz sela Sedlara nisu popustile i priznale pod pritiskom policijskog islednika. Kasnije su porekle ta priznanja kao iznuđena, navodeći da ih je islednik mučio i napadao sekirom dok nisu priznale ono što im je rekao da kažu. Slično su se branile i ostale, naročito Nasta, Milka i Julka iz Svilajnca, dok Jelenu Kuzmanovu iz sela Dublja i Ilinku Mijalkovu iz Svilajnca nije ni imao ko da brani jer su bile jako siromašne. Odbrana po službenoj dužnosti nije dala dobre rezultate.[22]

22 Podaci o toku suđenja i svedočenju optuženih prikazani su u: Обрад Гавриловић, *Ћупријски окружни суд 1815–1865*, САНУ, Београд 1991.

Lepa Jela Kuzmanova je bila najtužniji slučaj od svih i poslednji isleđen. Kuzman je u selu bio poznat kao pijanica i nasilnik i niko nije sumnjao da je tukao svoju mladu ženu svaki put kad iz kafane dođe kući. Nije prestao sa tom praksom ni kad je Jela ostala trudna pa je postojala stvarna opasnost da sledeći put ubije i dete i nju. Tek tada je Jela pribegla belom sičanu, što ona nikad nije priznala, i niko je nije ozbiljno osuđivao zbog toga. Dete se rodilo kao posmrče, a dve godine kasnije Jela je zatvorena i više nikad nije ni izašla na slobodu; umrla je u zatvoru nekoliko godina potom.

Njeno dete, kome je majka ubila oca a država majku, raslo je u Ćupriji kod tetke po majci, ne mnogo veselo. Tetka mu je bila nerotkinja i volela ga je, ali mu Ćuprija nije dala da zaboravi čiji je sin, zbog čega mu se činilo da svi upiru prstom u njega kao da ih je on pobio sve, i oca i majku, i sve one muževe koje nikad nije upoznao. Zbog toga je, čim mu se ukazala prilika, prešao u Smederevo gde ga niko nije poznavao, i tamo dobio dokumenta na ime svog omiljenog epskog junaka Grujice Novakovića.

Nije zapravo bilo ničeg slučajnog u Grujičinom izboru eponimnog lika koji je rastao u muškom okruženju (sa ocem i stricem), a kad se oženio — žena ga je bezdušno i gnusno izdala Turcima, zajedno sa jedinim sinom koga je sa njim imala. Pa ipak, kad god bi pesma dospela do kažnjavanja neverne žene i majke, on nije u sebi nalazio opravdanje za toliku i strašnu surovost, i bilo mu je sasvim jasno da bi on na mestu svog junaka ugasio vatru pod nevernicom čim bi ona prvi put zakukala. To svejedno nije bilo dovoljno da ga oslobodi načelnog straha od žena te je on sa trideset i kusur godina još uvek bio momak, čak i po cenu da ga okolina smatra čudakom sa nekom, mora biti, skrivenom manom. U njegovom slučaju to ipak nije značilo da ga žene ne privlače — naprotiv, ali umesto da im priđe, da načini prvi korak ka pravom poznanstvu, on je više voleo da ih posmatra sa strane, uglavnom krišom, uočavajući i analizirajući sitne i krupne razlike između sebe i njih, između starih i mladih žena, između onih koje je poznavao i onih njemu potpuno nepoznatih. U tome je bio diskretan pa ga drugi nisu dirali.

Posao u panorami bio je idealan za njega. Radno mesto mu je bilo unutar kružnog paravana, zaklonjeno od očiju publike koju je on mogao lako da posmatra zahvaljujući sistemu ogledala instaliranih za posebne, zatvorene noćne projekcije. Imao je dužnost da pazi na

rolne slika koje je satni mehanizam svakog minuta pomerao za jedno mesto u pravcu kazaljke na satu, i na svetlost u fenjerima ispred svakog sedišta koja je morala biti uvek jednako jasna. To je iziskivalo vrlo malo njegovog vremena i koncentracije, a ostalo je u celini mogao provesti u posmatranju mušterija i njihovih navika. Tako je već pri prvom njenom dolasku uočio gospođu u belom, lica i vrata pokrivenih gustom svetlosivom čipkom od koje su joj bile i rukavice. Zauzela je poziciju broj 7 i kad god je dalje dolazila, uvek je sedela na istom mestu, koje je začudo svaki put bilo slobodno.

Ona se razlikovala od svih drugih po svemu, pre svega po tome što se nije savijala napred i nije naslanjala čelo na zid panorame. Samo bi se malo nagnula ka okularima i nije bilo uopšte izvesno da je išta mogla videti iz toga položaja. Gledajući je sa unutrašnje strane, Grujica je od prvog dana imao utisak da i ona vidi njega i da mu se obraća, mada nikad nijednu reč nije izgovorila i nije se nikad nikome obratila ni na koji način. Takođe mu se činilo da ona u stvari ne vidi ono što se vrti na rolnama, sve te Dubrovnike, Vezuve i Parize, već da gleda neku unutrašnju, samo njoj poznatu projekciju koja je čini vrlo tužnom. Ne jednom, gledajući je pomno u ogledalu, bio je gotovo uveren da ona gorko plače. Kada je prvi put postao siguran u to, obuzela ga je tako potpuna empatija, da je — na trenutak samo — i on video prizor koji je bela žena gledala, i otad pa nadalje mogao je da se uključi u njega istog trenutka kad i ona. To ga je učinilo tako savršeno srećnim da nije ni pokušavao da shvati kako i zašto, a pošto ništa nije znao o ljubavi, ženama i sličnom, mogao je lako pomisliti da je to normalan sled događaja kad se neko zaljubi. Misleći na nju svakodnevno, prelazio je u glavi svaki detalj slike koju su zajedno gledali i ponovo preživljavao tugu bele žene. Iako nije imao nikakvih teškoća da saučestvuje sa njom, bilo mu je ipak čudno jer je slika sama po sebi bila lepa. Prikazivala je divno plavo more i iznad njega divno plavo nebo, a po sredini malo zeleno ostrvo i na njemu lepu belu kućicu. Zamišljao je kako belom barkom stiže do male luke pred kućicom i da ga na obali čeka bela žena pod velom, da je uzima za ruku i odlazi sa njom u belu kućicu, ali je nikako nije mogao zamisliti kako skida veo. Unutrašnjim očima gledao je i zamišljao razna njena lica pod raznim uglovima, ucelo i deo po deo, iz profila i spreda i s leđa, ali nijedno nije bilo njeno jer nijednim nije bio sasvim zadovoljan.

Grujičina ljubav sa belom ženom trajala je svega mesec dana, onoliko dugo koliko je ona dolazila u njegov fotoplastikum, što je istovremeno bilo i mnogo i malo. Kada je jednog dana prosto prestala da dolazi, tugovao je za njom bezmerno i nije gubio nadu da će se možda jednom ipak vratiti. Pod raznim izgovorima, dugo je čuvao mesto broj 7 nezauzetim, sve dok najzad nije odustao i prepustio ga sudbini. Za čudo, malo je kad iko sedeo na njemu. Posle izvesnog vremena sa užasom je shvatio da više nije u stanju da istog trena, čim zažmuri, u sećanje prizove sve prevoje njenog tela, sve detalje na sivoj čipki njenih rukavica, sve pokrete koje je pravila ustajući i sedajući. Mislio je da počinje da je zaboravlja.

U međuvremenu, kajzer panorama je bankrotirala i potpuno se zatvorila, a Grujica je — ostavši bez posla — prešao u vojnu službu, što je za njega bilo vrlo dobro rešenje pošto u Beogradu nije imao ni stan ni platu niti ikog svoga. Bio je vredan i dobro se osećao u muškom okruženju pa je brzo napredovao radeći isključivo civilne poslove — kada je ušao u vojsku, bio je suviše star da pravi vojničku karijeru. Veliki rat 1914. zatekao ga je u ulozi ordonansa jednog od generalštabnih oficira Njegovog veličanstva.

Deleći u svemu sudbinu srpske vojske i njenog generalnog štaba, Grujica je na svoj mirni način prošao rat uzduž i popreko: bio je na svim poprištima i učestvovao u svim bitkama u kojima i njegovi oficiri, prelazio od jednog drugome kad bi koji od njih poginuo, trpeo je glad i zimu i povlačio se sa štabom ka moru i Albaniji. Kroz Albaniju je podnosio šiptarske napade, gledao mrtve posejane uz put, stiskao uši da ne čuje dečji plač, a posle nekog vremena oguglao je na sve i samo mehanički hodao jer je znao da neće ustati ako jednom stane. U tom stanju je stigao do obale i trudio se jako da se ne opusti sasvim jer je bio gladan i bolestan, gotov da padne u slatko ništavilo. Zajedno sa jednom grupom preživelih bio je određen za bolnicu na ostrvu Vido. Njemu to ime ništa nije značilo, ali kad su ih ukrcali na belu barku i krenuli put malog zelenog ostrva sa malom belom kućom u maloj luci, njegova napaćena duša se u magnovenju vratila sa ruba nirvane. Oblila ga je milost prepoznavanja i sve mu je bilo jasno pred očima kao kada je prvi put video njenu kosu pod velom od sive čipke, njen hod i liniju njenog tela, njene suze. Zato je, znači, plakala. Zbog ovih strašnih smrti, zbog grobova koji će ovde nići, zbog užasa.

Grujica se dobro ali dugo oporavljao od iskušenja koja je prošao kroz Albaniju. Lekari su bili više nego zadovoljni njegovim stanjem i, kad je za to došlo vreme, otpustili su ga iz bolnice sa preporukom za dalji oporavak u Francuskoj. Smiren, srećan i potpuno nezainteresovan za nastavak ratovanja, Grujica se 1917. ukrcao na brod „Posejdon" i krenuo put Francuske, prošavši na samo nekoliko nautičkih milja daleko od broda kojim se Vladislav Petković Dis vraćao iz Francuske kući. Da je bio samo malo bliže drugom brodu, i Grujica je mogao lako završiti kao utopljena duša, kao žrtva nemačke podmornice koja je torpedovala Disov brod. Ali nije, i posle mesec dana stigao je bezbedno u Pariz. Tamo je našao posao u studiju braće Limjer i više se nikad nije vratio u Srbiju. Bio je, međutim, vrlo dobar domaćin svima koji su odande dolazili u Pariz u potrazi za uzbuđenjima i srećom. Svakome ko je hteo da sluša, pričao je o svojoj prvoj i jedinoj ljubavi za koju je posle tolikih godina bio siguran da je bila gospođa Smrt lično i da ga je volela dovoljno da ga sačuva od pogibije i na kopnu i na moru. Samo u snovima, pa i to ne često, on je tek posle mnogo godina mirnog života povremeno uspevao da skine veo od sive čipke i da u trenutku čiste sreće uživa u licu svoje majke, potpuno drukčijem od onoga što je varljivo pamćenje moglo da mu pruži. Majka u snovima imala je oči anđela, milovala ga je rukom u rukavici od najfinije sive čipke i samo njemu, svom posebnom mladunčetu, govorila tiho i nežno: „Sve će biti dobro".

VII

KRAJ PLEMENITIH VEŠTINA

Ja sam dorkas Auriga. Kada smo birali imena koja ćemo nositi kroz večnost, u mojoj duši prevagnula je taština i ja sam odlučio da sa sobom ponesem trenutak svoje zemaljske slave — olimpijsku pobedu u trci dvoprega; otuda ime. Tokom mnogih vekova ove naše privremene večnosti nikad nisam imao ni želju ni potrebu da to promenim, da se nazovem drukčije ili da svome imenu dodam još neko. Iako je počela kao uživanje u sebi samom, plemenita vozarska veština dobijala je tokom vremena mnoga i nova značenja za mene i ja sam najzad počeo da sebe sameravam svom izabranom imenu, da se trudim u njegovu korist i da od njega gradim svoj konkretni ali visoko postavljeni cilj. Biti vozar, vladati silama većim od svoje, upravljati njima sigurnom i čvrstom rukom, biti superioran — sve je to vekovima ispunjavalo svaki moj dan, svaki poduhvat i svaku misao. Imao sam jasnu viziju onoga što treba da postignem na taj način, velikog dobra koje mogu da učinim kad mi je već dato da trajem večno, gomile prepreka koje na tom putu treba da savladam. Sve je to činilo da mi se večnost ukaže kao dar bogova, što ona i jeste, i ja sam — za razliku od većine svojih drugova — iskreno bio zahvalan na njoj. Sve dok bogovi nisu rešili da tome dođe kraj, da 2012. bude naša poslednja godina u ovom stanju i liku. Tada sam neočekivano bolno shvatio šta se sve ne može kad nema više vremena, kolika je taština uopšte počinjati i kakva iluzija misliti da nečim vladaš od početka do kraja, ako postoji mogućnost da te neko u tome spreči. Samo onaj nad kime niko i ništa nema vlast može sa pravom misliti da nečim vlada. Bogovi to znaju i zato nikad ne prave planove tako velike i zahtevne kao što su moji bili. Suočen sa krajem večnosti ja, koji sam od kada pamtim bio samo dorkas jer uopšte ništa drugo ne znam o sebi, osetio sam kao svoju najpreču potrebu da nastavim da postojim i posle 2012, da ostavim trag kad već ne mogu prisustvo.

Tokom mnogih vekova mi smo jako dobro čuvali tajnu o sebi i skrivenim znanjima dorkasa i bili smo jako ponosni na to. Sada je, mislim, pravi čas da nešto od toga otkrijemo, da pustimo u svet priču o sebi, kako bi se znalo da smo nekad i mi bili tu. Iako smo se za sve ovo vreme objavljivali mnogima, nisu svi imali želju da se to zna, a još manje da se obelodani ili stavi na papir. Većina je ćutala jer je bila svesna neželjenih posledica i mogućih komplikacija ako samo pomenu da mi uopšte postojimo, i kako postojimo, a kamo li da nas poznaju i da imaju nešto sa nama. Ipak su naše pojave bile zabeležene na razne načine: zavisno od toga koje je vreme bilo u pitanju, ljudi su videli u nama lutajuće Jevreje,[23] četiri i više jahača apokalipse, vampire, razne vrste ukletih besmrtnika, vešce i veštice. Zar ne bi dobro bilo da ostane trag i o tome kako smo mi videli njih? Audiatur et altera ars.

Moja prvobitna zamisao je bila da svako od nas 49 dobije po jednu priču, bilo da je napišem ja ili neko drugi. Pokazalo se, međutim, da moji drugovi ne misle kako bi to bilo dobro i pametno zato što je skopčano sa mnogim nedoumicama, a možda i opasnostima. Koja bi priča od mnogih bila reprezentativna i za koga, po kom kriterijumu bi se birala, koga bi kompromitovala, od koga bi trebalo tražiti saglasnost za njeno objavljivanje? Tokom mnogih vekova ra zni su ljudi i događaji bili upleteni u naše živote i, mada smo pazili najviše što smo mogli, nije isključeno da smo ponegde prelazili granicu. Većina je stoga odlučila da se ne oglašava ni na koji način. Samo smo ja i moja draga prijateljica Afrodita — koja s pravom nosi boginjino ime — izdvojili mišljenje, te nam je dopušteno da pišemo o sebi samima šta god želimo, ukoliko uspemo da ne upletemo nikoga od ostalih bez njihove izričite dozvole. Tako je nastala ova kratka istorija naših izabranih doživljaja, delimično autobiografska, a delimično iz pera malog broja ljudi koji su nam poklonili poverenje i imali poseban značaj u našim seobama kroz večnost.

Prva priča je teorijski rad koji sam tako reći nanovo napisao ja, ali pod imenom doktora Arčibalda Krajsa, neobičnog čoveka i dobrog poznavaoca klasične starine. Krajs je bio istoričar i bavio se istorijom mističkih redova — naročito isihastijom, a kasnije posebno templarima,

23 Taj se lik u celini formirao po našem drugu Irancu/Persijancu Kašajarši, koji je prvo pomenut u Bibliji, a posle u varvarskoj Evropi ranog srednjeg veka preimenovan u Ahasfera ili Ahašveroša.

hospitalcima, malteškim vitezovima i joanitima. Pao je u nemilost naučne javnosti kada se oglasio kao simpatizer nacionalsocijalističkog pokreta u Nemačkoj, pa je zato krajem 1938. napustio Britaniju zauvek i stalno se naselio u Berlinu. Po posebnom Gebelsovom nalogu premešten je u Beograd početkom septembra 1941. i tu je 1944. poginuo zatrpan ruševinama tokom savezničkog bombardovanja u aprilu. Posle Drugog svetskog rata njegov naučni rad prekrila je potpuna tišina. Krajs je na „slučaj dorkas" naleteo dok je proučavao jednu sasvim drukčiju temu, i nije se smirio dok nije istražio sve što je mogao naći o njemu. I pored toga njegova slika o nama imala je mnoga prazna polja i zasnivala se na potpuno pogrešnim pretpostavkama te je prava sreća što nije bila objavljena za njegova života. Ja sam do nje došao igrom slučaja (koji smrtnici i besmrtnici ne shvataju na isti način) i preradio sam je tako da ima smisla pustiti je u javnost. Ona, naravno, i dalje nije puna istina o nama, ali bar ništa od onog što u njoj piše nije neistina. Kao probni balon, objavljena je 2004. u časopisu „Mokranjac" i prošla je bez odjeka, sasvim nezapaženo.[24] Na istom mestu kao prilog je štampana i Setijeva ispovest jer je nju zaista otkrio Krajs lično. Kratak uvod o poreklu dokumenta i mestu na kome je otkriven takođe je Krajsov i bio je zabeležen na poleđini prve strane službenog prevoda koji je pronađen u zaostavštini gde Karle Manhajm iz Palmotićeve ulice u Beogradu, kćeri Isidore Manhajm koja je bila ljubavnica ser Arnolda od njegovog dolaska u Berlin do smrti u Beogradu.

Ja, zapravo, uopšte nisam znao da je Seti ostavio belešku o našem susretu, mada sam se mogao setiti — da sam ikad razmišljao o tome — koliki je utisak ceo taj događaj morao ostaviti na njega. I za mene je to bio period sumnji i kolebanja, vreme koje sam provodio u dva paralelna života — kao katolički redovnik i kao austrijski špijun na Balkanu. Kao i svi dorkasi, i ja sam povremeno padao u krizu i upravo sam tada, kad se dešavalo ovo sa Setijem, imao jaku želju da promenim svoju sudbinu

24 Ne baš sasvim. Nekoliko godina kasnije pojavila se knjiga M. Jovanovića pod naslovom „Kraj igre" (Anagraf, Beograd, 2008). Tu, od strane 145 pa sve do 160, čitava treća glava knjige posvećena je Krajsu, a rasprava o njemu počinje pomenomčlanka objavljenog u „Mokranjcu" 2004. Ja ne poznajem gospodina Jovanovića i žao mi je što sad više nemam ni volje ni vremena da sarađujem s njim, jer znam da bi njemu — s obzirom na ono što piše u svojoj knjizi — mnogo značilo moje neposredno iskustvo sa arkanama. Pretpostavljam da je u nekoj vezi sa porodicom Manhajm ukoliko je tačna njegova tvrdnja da je došao u posed, ili makar dobio na uvid, Krajsovu zaostavštinu.

ili da je prenesem na nekog drugog. Smrt nije bila rešenje, to sam znao, ali sam morao probati da se lišim kamena bez svoje volje. Taj mit, koji je među dorkasima kružio neko vreme, nije međutim imao nikakve osnove: kamen nije bio odlučujući faktor naše sudbine. Naravno, njegovo plavo svetlucanje bilo je proizvod Setijeve mašte: on nikad nije imao takva svojstva iako je bio — i još uvek je — živ.

Bez obzira na sve, mislim da se Seti dosta dobro snalazio i na ovom mestu moram priznati da se stidim što sam ga dovodio u iskušenje jeftinim trikovima kao što su koka–kola, tranzistor i ostalo. To je bila zloupotreba za koju sam bio kažnjen, a njemu nikad nisam zamerio što je zario svoj nož u mene.

Priča o Nikoli Pimi i njegovoj usvojenici Katarini i epilog njihovih avantura u sirijskoj pustinji nastali su u Damasku, a zapisala ih je Katarinina kći Tamara. Ovu priču sam izdvojio zato što mi je sve u životu koji sam proveo pod imenom Pima predstavljalo veliko zadovoljstvo. U Kotoru je vladalo sasvim pogrešno uverenje da sam ja — odnosno Nikola — bio Katarinin pravi otac, što je besmisleno jer dorkasi (iako to niko od neupućenih nije znao) ne mogu imati potomstvo. Njen je otac stvarno bio onaj Kaboga, ali je zato bilo istine u glasinama da se iza gotovo svega drugog u vezi s njom krio Rade sa Neretve. Nije, međutim, tačno da je on bio i tajanstveni razbojnik Al–Ghazal. Meni je oduvek bilo posebno zanimljivo što nikome nije palo u oči koliko dugo Al–Ghazal vlada Palmirom, kao da je sinovima pustinje savršeno normalno bilo da njihovi prvaci dožive biblijsku starost. Za nas je Al–Ghazal bio više kao uloga ili nameštenje u koje uskače ko kada i kako hoće, i ja pouzdano znam da su bar četiri različita dorkasa bila u toj ulozi tokom nekih stotinak godina, pri čemu je jedan od njih bila žena!

Prvi se Al–Ghazala setio naš drug Egipćanin Pepi (pominjem ga uz njegovo izričito odobrenje) koji je od svih nas najozbiljnije shvatao red gazele i osećao najdublju nostalgiju za njim. On je postavio kameno svetilište pod zemljom i nazvao ga Bahr Al–Ghazal, po glavnoj pritoci Belog Nila, spuštenoj sa neba da označi sve što je lepo i vredno na oba sveta. Naš je kult slavio životodavnu snagu Reke, dok se za Plavi Nil nije ni znalo odakle izvire. Govoreći metaforično, Gazelina reka je dugo tekla Egiptom dok se nije pretočila u Grčku. Ono što se posle dešavalo dosta je dobro opisano u prvom apokrifu.

Dubrovačku priču o Ursuli d'Orso — našoj drugarici Afroditi koja s pravom nosi boginjino ime — napisala je ona sama tokom okupacije Beograda u Drugom svetskom ratu, pošto su joj u tom životu muža već 1942. ubili u logoru na Banjici. Prisne veze sa članovima porodice njenog pokojnika, Jevrejima čija joj sudbina nije mogla biti tajna, nisu joj dale da ode iz tog vremena. Deleći njihovu tragediju po sopstvenoj želji, ona je duge dane sakrivanja po tavanima prekraćivala zapisivanjem svoje lične priče iz jednog boljeg i zabavnijeg vremena. Tako joj je u poređenju sa epohom „rešavanja jevrejskog pitanja" izgledala dubrovačka epizoda iako je u nju upala kao robinja prodata na pijaci roblja. Posle rata, ovaj rukopis je zatečen u poslednjem skrovištu njene porodice, na tavanu kuće pored pošte u Vasinoj ulici i zajedno sa gomilom knjiga i drugih rukopisa bačen u kontejner kada je početkom devedesetih jedan od stanara uzeo da adaptira potkrovlje. Gomila knjiga u kontejneru i pored njega stajala je na ulici nekoliko dana i ljudi su neprekidno prebirali po njima, sve dok nije nestalo sve osim knjiga o samoupravljanju i rukopisa. Tada mi je jedan od njih zapao za oko jer je bio na klasičnom grčkom. Ovde je donet u mom prevodu. Afrodita je po sopstvenoj odluci otišla u gasnu komoru sa porodicom koju je volela. Ne verujem da je iko od osoblja primetio da njenog leša nije bilo među onima koje su iz komore izvukli i odneli u krematorijum.

Šesti apokrif je priča o samilosti. Dobio sam je kao poseban dar od Here, naše koleginice koja je ovo ime izabrala zbog svoje velike a nezadovoljive potrebe za decom. Sudbina onog dečaka, čije je pravo ime bilo Milan Kuzmanović, dirnula je toliko da je zaista bdela nad njim do kraja njegovog života. S obzirom na događaje koji su ga pratili, to nije bilo jednostavno. Mislim da su i snovi bili njeno delo, ali nisam siguran i ne smem da tvrdim jer je i to jedna od stvari koje nam nisu dozvoljene.

Među malobrojnim stvarima koje nam nisu zabranjene bila je i sloboda kretanja po vremenskoj osi, ali nam Supervizor nije ništa rekao o njenim granicama. Mi smo tokom vremena utvrdili da unazad možemo samo do trenutka skoka na onaj svet (što je za nas postalo nulta tačka vremena, nešto kao drugo rođenje), a unapred sve do 2012. godine po gregorijanskom kalendaru. Dalje nikako nije moglo, kao da posle toga ničeg nema, isto kao što se i kalendar naroda Maja završava u toj godini, kako je sa sigurnošću utvrđeno. Supervizor nije dao nikakvo

objašnjenje za to, samo je rekao da ćemo znati „kad dođe čas našeg iskupljenja“,[25] šta god to bilo. Moja je ideja, a drugi se dorkasi ne slažu sa mnom, da ćemo se odvezati od zemaljskog sveta onda kad on prestane da postoji, ili bar kad prestane da postoji njegova istorija, odnosno kad dođe kraj njegovog vremena. Posle njega može doći nešto drugo, možda gore — možda bolje, ali za nas to više neće imati značaja jer će kontinuitet hronotopa biti prekinut. To je naša jedina šansa da se odlepimo i krenemo dalje, za čime u ovom času svi podjednako čeznemo.

S obzirom na broj života koje smo na ovom svetu živeli, na događaje kojima smo prisustvovali, na koje smo uticali, na ljude koje smo sretali i puštali u svoju blizinu, žao bi mi bilo da se pre kraja ne sazna da smo i mi bili tu, da smo pronašli filozofski kamen, da nam je on dao eliksir mladosti i večnog života, i da smo ga na ovaj način potrošili. Sad, kad nema sumnje da se naše vreme istanjilo, ako treba da smislim poruku koju želim da ostavim za sobom, ne bih znao šta da kažem. Umesto bilo kakve jedne izjave, koja bi bez sumnje bila netačna i patetična, odlučio sam da svom imaginarnom čitaocu ostavim rešenje jednog pitanja koje je jako mučilo doktora Krajsa i na koje u ono vreme namerno nisam hteo da dam odgovor. Arkane, predmeti koji su se predavali u hramovima antičkih dorkasa, nisu — naravno — bili oni koje je on ustanovio na osnovu predložene rekonstrukcije. Njih je doista bilo sedam i, kad sam birao priče kojima ću ostaviti trag o nama, ja sam gledao da svaka od njih bude ilustracija za jedan od tih predmeta. Svaki je tekst, dakle, naslovljen po jednom predmetu i u njemu još dodatno postoji po jedna reč ili fraza, najčešće obeležena masnim slovima, koja stavlja taj predmet u kontekst priče. Ovde dajem njihovu šifru u vidu spiska, po redosledu kojim se javljaju u ovoj zbirci i koji nije nužno identičan originalnom:

---

25 On je, zapravo, rekao tačno ovo: „O jadni, jadni dorkasi. Izabrali ste strašnu sudbinu. Ono čemu ste se nadali ne možete dobiti, ne preko reda. Ostavši večno u ovom obliku, ostajete zauvek u istom stadijumu razvoja i ne možete ići dalje, po redu. Ali mi ne želimo da patite više nego što mora biti i daćemo vam mnoge utehe. Vaš kristal je čudesan za uslove u kojima je nastao, ali je zapravo primitivan. Mi ćemo mu povećati mogućnosti ali vam nećemo reći kako. Tako ćete imati šta da istražujete sve ove duge i duge cikluse dok ne dođe čas vašeg iskupljenja. Dotle, sve vam je dopušteno sem da se množite. Atinski dorkasi ne smeju praviti porodice: 49 slučajeva je dovoljno, nije nam potreban nijedan više!“ Tako su oni nas videli, kao problem, i posle svih ovih godina više ne mogu reći da ne razumem. Danas, za dva milenijuma pametniji, mislim da smo još dobro prošli.

I / EPISTEMOLOGIJA
II / BESTELESNI PRENOS
(telepatija, telekineza, teleportacija)
III / LOGIKA BINARNOG KODIRANJA
(nauka o paradoksu kao spoju suprotnosti)
IV / ASTRALNA GEOGRAFIJA
(nauka o odnosu između neba i zemlje)
V / METAMORFOZE
VI / EMPATIJA
VII / PLEMENITE VEŠTINE

Još od početaka našeg kulta u plemenskim ritualima oko Gazeline reke[26] u današnjem Sudanu, preko njegovog uobličenja kod Solomona koji se na taj način dodvoravao kraljici od Sabe, kroz fazu crne magije u Egiptu i Hekatinog kulta u Trakiji, sve do perioda racionalne harmonije u klasičnoj Grčkoj, naš je red uvek bio vezan za učenje i povećanje opšte količine znanja u svetu. Kad smo se našli zarobljeni između neba i zemlje, ništa nam drugo nije moglo razbiti dosadu tako dobro kao sticanje znanja: svaki novi život davao nam je pogled na istu stvar iz neznatno drukčijeg ugla, sve dok na kraju ne bismo sastavili pun krug i — kao da gledamo kajzer panoramu — znali precizno svaku sliku sa kalema. Pa ipak, sad kada je naša večnost dovedena do kraja, kad nas od prelaska na novo deli samo nekoliko godina — što ne traje duže od proplamsaja iskre u potpunom mraku, ja sa ogromnim iznenađenjem shvatam da nismo stigli da obavimo sve što treba, da nam nedostaje još samo malo vremena. Ova zbirka priča je moj način da to nadoknadim, da stvorim iluziju kako je i na samom kraju moguće početi iz početka. Jer je i naš početak bio nastavak jednog kraja.

26 Bahr al–Ghazal, izgovara se i Bahr el–Ghazal, eng. Gazelle River srp. Gazelina reka, Sudan, glavna zapadna pritoka reke Nila. Dugačka je 445 milja (716 km) i uliva se u gornji tok Nila (Bahr al–Jabal) kroz jezero No, iz kojeg ističe na istok kao Beli Nil (Bahr al–Abyad). Maglovito poznata starogrčkim geografima. Na kartu sveta postavio ju je 1772. francuski geograf Žan Batist Burginjon d'Anvil.

* * *

Dvehiljadedvanaesta je došla i prošla i ništa se naročito nije desilo. Mnogi su ostali razočarani što se kalendar Maja završio bez posledica, što nije došlo do smaka sveta, što se magnetni polovi nisu dramatično obrnuli, što se nivo svetskog mora nije popeo za 12 metara kao posledica efekta staklene bašte i topljenja leda na polovima, što Zemlja nije stala i što veliko nepoznato nebesko telo iz svemira nije udarilo u nju. Poštovaoci lika i dela Zaharije Sičina sa žaljenjem su konstatovali da je Dvanaesta planeta nastavila da postoji samo u knjigama i starim epovima, što znači da nije ušla u perihel koji bi Zemlju doveo do ivice propasti i strašni Nibiruanci nisu pokorili ljudsku vrstu.

S druge strane, tumači Nostradamusove knjige u slikama, naročito zagovornici poruke *one male* na engleskom jeziku, nisu gubili nadu da se obećana osoba muškog pola još uvek može pojaviti, bilo kao spasitelj ili kao antihrist. Nisu se dali ometati činjenicom da tekst na slici 67 glasi: „Non puo lo offere altri nec *due male*fatti di un Papus neanche...“, da je napisan ne engleskim već mešavinom italijanskog i iskvarenog latinskog — kako se govorilo u starini među narodima romanske grupe, i da u slobodnom prevodu glasi otprilike ovako: „Ne mogu im ponuditi drugo nego dva nedela jednog Pape, čak ni...“. Apokalipsa je ipak odložena do daljeg.

Čuda su se, međutim, događala, mada proroci sa tim nisu imali mnogo veze. Četrdesetdevetoro atinskih dorkasa jeste nestalo sa lica Zemlje ali svet nije imao prilike da se oprosti od njih. Samo je mali broj ljudi upućenih u njihovu tajnu slutio da se desilo tako jer se zapravo još uvek ništa nije završilo i da ono što sledi predstavlja buđenje, nastavak priče u drugom okruženju i na drugom nivou. Zato što je dobra priča kao ptica feniks, sklona da se uzdigne nova i snažna iz pepela sopstvene lomače.

UMETNUTE STRANE

altera pars

ili kako je susret sa dorkasima delovao na neke obične ljude

I. MAGNUM OPUS

Moj deda je uvek govorio: „Pametnom čoveku potreban je samo početni kapital, ali se on najteže nalazi". A ti bi, dušo, htela da znaš otkud meni početni kapital. Pa to svi moji znaju: igrala sam LOTO i dobila sam premiju! Milion i šesto hiljada evra! Naravno da ti nisi znala, to se krije, da te ne opljačkaju ili još gore. Zna se u krugu familije. Ali da pitaš bilo koga od mojih, svi bi ti rekli da to prosto nije moguće jer je notorna činjenica da ja nikad ništa nisam dobila na lutriji, ni ulog. Potpuni antitalenat. Nego to Bog kad hoće da ti da, on ti za sve one godine nadoknadi. Ne mora sto puta, dovoljno je jednom ali u pravo vreme! Mada nisam sigurna da je Bog imao s tim mnogo veze.

Da li mi je bio problem da savladam tolike pare? Pa vidiš da nije. Imala sam tačan plan šta ću s njima. I kad su došle, samo sam ih raspoređila. Kao kad dugo čekaš stan i imaš vremena da ga nameštaš u glavi, pa kad se useliš, ti samo poređaš stvari na njihovo mesto. Godinama sam zamišljala svaki detalj u mom budućem salonu za debele dame, ma kakve dame — za debele žene kao što sam ja. Ono što si tad imao da nađeš — „za trudnice i puniji stas" — bilo je tako tužno, nikad da ga ne obučeš. Svi su se oni pozatvarali kad se pojavila moja radnja. Kod mene si mogla da uđeš u dronjcima, a da izađeš kao gospođa — u svemu o čemu svaka debela žena sanja: seksi veš u tvojoj veličini, najfinije čarape — koliko hoćeš velike, svaki hit model ima tvoj broj, kao da si u raju. Ma ne da je išlo, nego sam i sopstvene modele napravila, uzela mlade dizajnere, otvorila sam i fabriku, sve svoje. Sad imaš *Magnum* u celoj Evropi. MOJ brend — zato si i došla po intervju, zar ne. A ne znaš da to nije sve. Tu su ti i radnje sa kuvanom zdravom hranom „za poneti", i piljarnice sa voćem i povrćem od kojeg ti se na licu mesta pravi salata, ako hoćeš, pa ili jedi ili nosi. Sve moje stare opsesije „kako pomoći zaposlenoj ženi" i ostalo. Jeste, to se pretvorilo u veliki biznis kojim se ja više i ne bavim. Drugi rade. Nećeš verovati, ja sad najviše volim da idem po belom svetu na aukcije, i ne na velike kao Sotbi i slični, nego na male, provincijske, ali po Evropi, ne ovde. Ovde ni nema. Šta sve tamo nađeš!

Da li sam vernik? Nisam. Zašto misliš — zbog premije? Ma ja kad kažem „Bog“, mislim na nešto sasvim drugo. Taj sam LOTO ja zaradila i, ako baš hoćeš, mogu da ti ispričam kako, samo da ti odmah kažem — nećeš to moći da upotrebiš ni za šta. Ne, ne branim ti ja, naprotiv, nego biće te strah da te ne ismeju. Urednik ti neće primiti. A priča nije loša i, tako mi dece, sve je istina. Evo ovako.

To ti je bilo 2000, dok su još postojale nemačke marke. Tada sam radila kao prodavačica u Ateksu — njega više nema, ti nisi ni zapamtila Ateks — u Knez–Mihailovoj. Prodavali smo konfekciju i galanteriju. Nije to uopšte bila loša roba, i još radnja na dobrom mestu, ali nije išlo, narod nije imao para. Tad sam se i setila za „debelu radnju“, kad ti uđu platežne mušterije, a ne mogu ništa da kupe jer nema njihov broj.

Pauzu za ručak uvek sam koristila da pogledam tuđe izloge, i to krenem ka Terazijama pa se obrnem kod Igumanova i nazad. Radila sam to godinama, ne baš svaki dan, ali često. Naročito kad je bilo lepo vreme. U septembru 2000. prvi put sam primetila nešto neobično na raskrsnici Kneza i Zmaj–Jovine. Nisam videla nego čula. Možda mi se dešavalo i ranije pa nisam obraćala pažnju. Taj put jesam jer sam glasno i razgovetno, stojeći ispred Progresove galerije pogleda uprtog u golog Hermesa, čula kako zvoni tramvaj. Najbliži tramvaj je, kao što znaš, kod Kalemegdana, nema šanse da ga čuješ ni preko razglasa. Knez–Mihailova i sama ima svoj šum, naročito u 2 popodne, i njega sam imala u ušima kao i svi oko mene. Ali ja sam u glavi čula i tramvaj, i neki drugi ulični šum, i sličan i drukčiji. Doduše, samo na kratko. Ne bih ni primetila da nije u pitanju bio tramvaj. To ja sad znam da je bio početak moje priče, ali tada nisam uopšte razmišljala, samo mi je bilo čudno i odmah sam zaboravila. Do sutradan, kada se ista stvar ponovila na istom mestu. Ovaj put sam se osvrnula da vidim čuje li to iko osim mene, da neko ne zviždi, ili pušta reklame, šta ja znam. Ništa nisam primetila, svi su izgledali kao uvek. Krenem malo napred — ništa. Vratim se na isto mesto — ništa. Treći dan sam izašla na pauzu malo ranije i baš sam htela da vidim hoću li opet čuti tramvaj, ali ništa, sve je bilo normalno. Nekoliko dana nisam ni izlazila jer je padala kiša, a onda sam opet krenula i — zvonio je tramvaj. Ali je sad još i neko vikao: „Hej, hej, stani!“ I stala sam, mada mi je posle bilo smešno. Niti je ko dotrčao, niti je bilo ko u blizini vikao — ništa.

Sutradan krenem ja na pauzu namerno malo kasnije, da vidim hoće li biti čega, i nije bilo ništa. Neko pametniji bi se odmah setio da se to dešava na određenom mestu uvek u isto vreme, ali ja sam malo sporija. Od momenta kad sam shvatila, to mi je bila glavna zabava. Jedva sam čekala pauzu da krenem do Progresa da se igram „fenomena". Probala sam da mu merim vreme, da vidim kad tačno počinje da zvoni, i sva su se vremena uklapala u nekih 15 minuta, između dva i pola tri. Definitivno niko drugi nije ništa primećivao — niti šta video, niti šta čuo.

Sve u svemu, trajalo je to jedno dvadesetak dana, računajući od onog prvog puta na koji nisam obratila pažnju. Ja sam tada mislila da se tu otvorio neki džep, vremenski, i da ja imam dobru talasnu dužinu da čujem šta se u njemu dešava. Ne znam zašto nisam mogla ništa da vidim, možda za to treba bolji mozak od mog. Raspitala sam se i ljudi su mi rekli da je nekad Knezom prolazio tramvaj, ali jako davno, još u XIX veku.

„Džep" nije uvek bio isti. Uz zvono i ulični šum, redovno su počeli da stižu i delovi rečenica. Prvo je bilo ono „hej, stani!", a posle je izgledalo kao da upadam nekome u razgovor. Jednom sam čula: „Ne mogu da nađem kamen!", drugi put: „Treba mi plavi kamen!", pa onda: „Ukrali su mi kamen!" a jednom i: „Da li me čuješ? Javi se!" i još nekoliko varijanata na tu temu. Glas je bio uvek isti, kao da ne govori neki pravi čovek, već više kao da meni odzvanja u glavi. Počelo je da me intrigira što stalno pominje plavi kamen, i šta će mu on uopšte. Možda je nekad na mestu današnjeg Progresa bila radnja sa poljoprivrednom opremom.

Zato što je glas opsesivno ponavljao jednu istu rečenicu, sve sam više verovala da se vraćam uvek u isti trenutak, u jedan zaleđen, kružan događaj, u koji se uključujem na zvonjavu tramvaja. U trenutku kad je taj neko ušao da traži plavi kamen za neke svoje potrebe, tramvaj je — mora biti — prošao pored radnje i zazvonio. Na taj znak oni na kratko upadnu u moje vreme i tada ih čujem. Kao Mebijusova traka, o čemu sam čitala u jednoj SF priči.

Što se češće ponavljao taj događaj, to sam više detalja uspevala da primetim u njemu. Na primer: u pozadini glavne rečenice o plavom kamenu na mahove sam čula glas koji daje informacije tipa: „ovaj terminal se otvara..." ili „ovaj terminal se zatvara..." i slično. Iz toga sam zaključila da je u blizini morala biti neka stanica ili biletarnica, možda i kladionica, ali niko nije umeo da mi kaže koje bi to bilo na ovom mestu.

Sledeći put sam malo bolje obratila pažnju i shvatila sam gde grešim: obaveštenje je glasilo „ovaj portal...“ a ne terminal. Portal mi je još manje govorio, osim ako nije bila reč o nekom hotelu, ili nadleštvu o kome više niko ništa ne zna.

I taman kad sam sve to lepo iskonstruisala, mom „fenomenu“ je došao kraj. Tog dana sam, kao i pre, bila na pravom mestu u pravo vreme. Tramvaj je zazvonio, čuo se gradski šum, ali nije bilo čoveka sa plavim kamenom. Umesto njega, u prvom planu, glasno i jasno govorio je mehanički glas šaltera za informacije: „Ovaj portal se zatvara za pet sekundi. Četiri, tri...“ i u tom trenutku nešto me bolno zveknu po glavi. To nešto je odskočilo i ja sam automatski pošla za njim, da ga ne izgubm iz vida, jer nisam znala šta je. U međuvremenu je brojanje prestalo, a zajedno sa njim i šum, i džep, sve.

To što je palo, bila je obična kutija šibica ali marke „Lucifer“[27], i bez šibica. Umesto njih bilo je unutra parče papira i na njemu sledeća poruka: „Izgubio plavi kamen. Zaglavljen ovde. Portal loš. Bolji portal — Zemun, kej. Utorkom 16–17. Dođi.“ Naravno da sam otišla u prvi utorak. Na zemunskom keju nisam čula nikakav tramvaj. Pojavio se samo glas čoveka sa plavim kamenom i rekao ovo: „Nemam mnogo vremena. Iako je ovo bolji portal, i on se zatvara za trideset sekundi. Zato molim zapamti ovu adresu“ — ja znam koja je ali tebi neću da kažem, iznenadila bi se! — „i odmah pođi tamo. Kaži mu samo da te šalje dorkas izgubljen u 1903. Čekaću ovde, na zemunskom keju“. I tu se isključio. Nikad više njegov glas nisam čula na taj način.

Imala sam muke da doprem do čoveka čiju mi je adresu dao. Velika zverka, čuvali su ga kao Fort noks. Jedva sam ubedila onu budalu na vratima da mu pomene dorkasa. Iskreno se nadam da je dobio otkaz! Dorkas je očigledno bio prava šifra. Čovek se pojavio glavom i bradom, odveo me u kancelariju, sve druge isterao napolje i tražio da ponovim tačno šta sam čula. Imala sam muke da se uzdržim i da ništa ne pitam, gorela sam od radoznalosti ko su oni svi, ko to sa mnom razgovara i kako i još sto stvari. Ali sam izdržala.

Onda mi se on najlepše zahvalio i otpratio me do vrata. Verovatno je tada naredio nekom svom keru da me prati, jer je kasnije znao moju

27 Šibice ove marke nisu se nikada proizvodile u Srbiji, ni u XX veku ni kasnije. Marka je bila britanska i ako je 1903. neko imao takve šibice, verovatno ih je odnekuid doneo sa sobom. U Beogradu sigurno nije imao gde da ih kupi.

adresu i telefon i broj cipela verovatno. Ja to, naravno, nisam znala i otišla sam kući jako razočarana. Valjda sam mislila da će mi reći bar nešto, kao nagradu za toliku uzdržanost. Ništa nisam postigla.

Tri dana kasnije, u gluvo doba (oko tri izjutra), posetila su me dva gospodina sa dva do tri „obezbeđenja". Jedan je bio čuvani čovek, a drugi nije mogao biti niko drugi do onaj njegov dorkas, onaj izgubljeni u 1903. Došli su da se zahvale na ogromnoj usluzi koju sam im učinila, a gluvo doba su izabrali iz bezbednosnih razloga. Više me je zanimala usluga nego bezbednost i ovog puta sam rešila da ih ne pustim bez objašnjenja.

Ispričali su mi kratku ali sumanutu priču koju ću ti preneti u par rečenica. Oni nisu ni NASA ni CIA, ni tajna organizacija, ni sekta, ništa od poznatih zemaljskih lepota. Rekli su za sebe da su prokletnici, osuđeni da večno lutaju između ovog i onog sveta, nešto kao lutajući Jevreji i ukleti Holanđani. Samo što se zovu dorkasi, što znači gazele. Dok su ovde, izgledaju kao živi, a kad su tamo, ne izgledaju kao mrtvi. Nije to baš bilo jasno, ali sam shvatila ono što mi se činilo bitno, a to je da mogu da putuju kroz vreme. Oni su tome dodali još i da na ovom svetu ne mogu umreti, a na onom ne mogu živeti, pa stalno skaču iz jednog u drugi jer ni na jednom mestu ne mogu dovoljno dugo da ostanu. Zalog njihovog društva i njihov znak raspoznavanja, jeste jedan naročiti plavi kamen koji svaki od njih nosi u prstenu. Moj septembarski sagovornik išao je u 1903. da prisustvuje prevratu i krunisanju kralja Petra I, ali su mu u gužvi ukrali prsten misleći da je u njemu dragi kamen. Ostali dorkasi su locirali prsten i nisu imali muke da ga vrate, ali čoveka nisu uspeli da nađu jer bez prstena on ne šalje nikakav signal budući da nije ni mrtav ni živ.

Portali su mesta sa kojih putnici kroz vreme mogu da komuniciraju telepatski sa svakim ko je u stanju da primi poruku. Postavila su ih neka druga bića o kojima dorkasi ili nisu umeli ili nisu hteli ništa da mi kažu. Oni su imali dozvolu da se koriste njima, ali bez plavog kamena nisu bili jako uspešni. Zato je moj sagovornik molio boga da naleti na osetljivu dušu koja će moći da ga čuje. U potpunom očajanju, kako je komunikacija bila slaba a vreme isticalo, napisao mi je onu poruku i ubacio je kroz portal u poslednjem trenutku jer to nije smelo da se radi i portal bi, da je bio bolji ili da je imao više vremena, učinio sve da to spreči. Posle je sve išlo kako treba i oni će obojica uskoro krenuti nazad,

samo da dočekaju prevrat 2000. kao što su od početka planirali. (Za taj prevrat nisam morala da pitam šta je — svi smo znali. Jedino mi je prijalo što su ga tako zvali jer je to značilo da će uspeti.)

Na kraju, rekli su, imaju želju da učine za mene nešto lepo i značajno, ali su im mogućnosti ograničene. Nije im dozvoljeno da odaju tajne, niti da donose iz drugih vremena materijalne predmete, dragocene ili ne, osim onih koje ljudi bace. Dakle, đubre su smeli da uzimaju ako nije bilo unapred obeleženo kao značajno đubre — nuklearni otpad, na primer. I zato su oni meni doneli jedno buduće đubre, da ih se setim kad god ga pogledam. Ti sad misliš da je to bilo bog zna šta, a nije, nego jedne obične novine. Jedna „Politika", evo ova ovde. Pogledaj godinu — datum sam prekrila, treba i ti nešto da radiš. Vidiš šta stoji: 2005. A sad vidi ovu stranu, ovde gde je uokvireno crvenim. Dobitna kombinacija LOTO-a, sedmica, prodata u Kragujevcu. A vidiš ovaj tiket? E, ja sam ga lično kupila u Kragujevcu, i to je bio jedini moj odlazak tamo.

I šta ti sad ovde imaš? Jedne novine stare dve godine, jedan tiket star isto toliko, i moju reč da sam te novine dobila 3. oktobra 2000. Eto zato ti kažem da nećeš ništa uraditi sa mojom pričom. Ali je jasno da sam imala pet godina da smislim kako da potrošim pare, zar ne? I kad sam izgubila posao zbog privatizacije nisam se ništa sekirala jer čovek može svašta da istrpi na određen rok. I kad igra na sigurno. To je jedina hazardna igra koju volim.

2. ČOVEK BEZ „O“

Kako sam se zavoleo s vilu? Ovako. Od bruku.

Pre jedno dvaestinu godine, na svetog Jovana Biljobera, krenem ti ja rano u planinu da berem travke. U Ozren krenem, tam su travke ponajbolje. Ono, ima i na Rtanj, ama tam planina bez vodu, travke gu sitne i žilave, a na Ozren voda di pomisliš. Ovdi otkupljuju tija travke, lepu paru mož da uzneš, al ja prvo na seb ostavim ponajbolje, pa posle i na nji dam.

Tako ti ja berem travke i sve gledam u podne da budem na jedno livače di su poubave jagode. Cela livada samo da paseš. Stignem ja, zvezda upekla, da pogineš od žeđ, kad tamo jedno devojče, i ono si bere jagodu. Iiii, mislim se ja u seb, di ga nađe baš tu da dođe. Al ništa, šta ćeš, osmotrim gu ja malo bolje. Ono više golo nego obučeno: neke kratke čakširice obuklo, gole gu ruke, gole gu noge, na glavu imaše neko kapče, keče li je, s krilca — majke mi, prava pravcata, ama ne od perje neg onako, veštačka. Na leđa nosi neki torbuljak, ranče gu vikau, kleči na onu zemju i pase. Ama zgodno.

Kako ću sad ja, sramota me da jem pred devojku, kamoli da pasem, a žedan, bože, ne pitaj. „Dobar dan“, vikam gu ja, šta ću. „I tebi dobar dan“, kaže ona i ne ustaje. Ja si priđem malko pobliže, čučnem — kao, i ja ću da berem — pa je pitam: „Jel ima vrućina?“, tek da nešto prozborim, a ono sam što se ne popržimo na sunce. „Ima“, kaže devojče, „al nije strašno“. Ja poglenem, a ono stvarno, devojče se ni oznojilo nije. Da ne veruješ, a ja gola voda.

Kad sam tako napravio pristup, ja se još više odvažim pa ću da kažem: „Men–me vikau Vuče iz Poružnicu, a pravo mi ime Vukoje. Ti, koja si?“ A ona men kaže: „Ja se vikam Dorkas“. „Kako se vikaš?“, pitam ja jope, mislim nisam dobro čuo. „Dorkas“, kaže devojče, „po grčki. Ki gazela“. „To ona koza iz Afriku“, kažem ja da se pravim pametan, a ona se samo smeje. „Pa odakle si, jesi iz Grčku došla?“ pitam i pružim gu malko jagode što sam nabrao onako čučećke. „Nisam, to mi je samo ime grčko, a ja sam naša“, kaže devojka i ponudi ona men s jagode.

Tu sad već mi bog zna kako pričamo. Gledam ja nju, primičem se pomalo, ona se ne odmiče, vidim ja mož svašta da bidne. I taman kad sam već rešio da se okuražim na gradsku ubavinju, počne da pada kiša. Pomislim ja, nije ovo ni tako lošo, sad ću ja kao nju da zaštitim pa — jedno, drugo — da vidimo gdi će da se završi, kad počeše i gromovi da pucau. Lele, men–me mnogo stra od gromovi. A u Ozren ti je tako: izgleda kao ništa neće bidne, pa kad se stušti salaukovina odjedared, glavu da izgubiš. Vidim ja da ništa nema od ašikovanje, nego da se skupljamo da pa begamo dok nije kasno, al me sramota od devojku da ispadnem kukavica. A ona pet pare ne daje, ič se ne potriše. „E, bre, devojče", kažem gu ja, „glaj si posla da begamo, nema si mnogo vreme, sad će da ljuljne potop, čudo ima da bidne. Aj da begamo".

Ma ne stigo ni reč da završim, poklopi nas vodurina, što sa nebo što po zemlju, a ona livada lošo postavljena, kad krene voda, ima te odnese kad si na put. Ja poče da se krstim, gotovo — mislim se u seb, kad ona meni kaže: „Šta ti je, bre Vukoje, šta si se tako uplašio", kaže, „nisi od šeker pa da se istopiš. Čekaj, sad će ti pomognem". Men živi sram izede, al šta da gu kažem — što jes, jes. A ona ti poče da se izuva. Kuku, reko, ova poludela načisto. Gromovi pucau u planinu, nigdi zaklon nema, a ona — mesto da trči što je noge nose da begamo — ona se izuva, ko žao joj na cipelke, valjda. Da gi ne pokvari. Žensko, mislim se ja, kad ona pod one cipelke imaše si krilca ko na kapu, još vezana za noge s kaišići neki. E, svašta sum video, al ovo čudo — mislim se ja, a ona kiša lije, mi skroz mokri, ladno, ne pitaj.

U to ono devojče pođe rukom u ono ranče, izvadi odonud jednu šipku ki oklagija, tako od metar, i kaže na men: „Vukoje", kaže, „priđi do men i cvrsto me zagrli". Idi bre, ženska glavo, nije mi sad do tova — kažem gu ja, al ona sam ponavlja: priđi, zagrli, drži se čvrsto, ništa se ne plaši. Ma ću ti dam ja koj se plaši, kažem ja u seb, pa priđem i zagrlim gu, a ono poubavo — lele — nije lošo nimalo. Ona sastavi ruke oko men i zagradi me s onu šipku pa će jope: „Vukoje, drži se čvrsto, ne puštaj ni za živu glavu". I cimnu onu šipku a mi ti se, brajko moj, digomo u vazdu, ihaj, poletimo uvis, samo tako. Ja da mrem od stra. Poče da bogoradim, majčice mila šta me snađe, a ono leti, leti, sam zviždi kroz vazdu. Ja ne smem ni da gledam, oči ne otvaram, samo prikukavam i mislim se dal ću u gaće da se ulitam od sramotu, sam to da mi se ne desi. A da je strašno — strašno, ne mož da zamisliš, pobratime, kako

je kad letiš a oko tebe gromovi pucau! Ona leti sve ukoso i pobrzo, kad u jedan ma nađomo se nas dvoje ponad oblaci, sunce sija, milina, sam zubi cvokoću i toliko. Ja kreto da se prekrstim a ona viknu: „Šta sam ti rekla, Vukoje, ne pušćaj ni za živu glavu, će da padneš".

O, bre brate, šta se to s men dešava, kukam je iza glas, koj si ti, veštice jedna leteća. „Ne boj se", kaže ona, „Vukoje, neću ja da te pustim da se potikaš, nego di oćeš da te spustim?" Spuštaj di znaš, vikam ja, samo nemoj u moje selo, ima da me zatvoru u ludnicu, nikad da ne izađem za moj vek. „Pa dobro, ako nećeš pred kuću da te nosim, ti kaži di ćeš, men–me svejedno" kaže ona, a ja samo bogoradim i grdim je: „Đavole jedan, dušu rišćansku da uzneš, jel to oćeš, e evo ti ga na, znam ja šta nečastivi oće — evo ti", i jope puštam ruke da se krstim, a ona me cimnu i brecnu se na men da ne pušćam. „Mnogo si, bre kukavica, ti Vukoje, a Hrist tvoj nije bio, on je voleo da leti", kaže ona na men. Auuuuuuu, mislim se, pušćaj, odma pušćaj di znaš, samo me ostavljaj na zem, i odlazi od mene nečista silo.

I ona ti mene spusti tamo na Mikailovu livadu gdi obično niki nema, samo krave ako pasu, a u taj ma zbog nevreme nemaše ni krave. Spusti ona mene tamo pa će da kaže: „Treba li ti nešto, Vukoje, il da idem ja?" a ja joj manem da ide, ni da govorim ne mog od stra, i mislim se daleko ti lepa kuća. Ona prnu i ode.

Ja ostado da sedim u onu livadu. Kiša stala, sunce izašlo, a ja si sedim, sedim, i mislim šta me snađe. Da nisam sanjao? Žene koje letu, paz da neće. Ali aljine mi mokre i u podne sam bio na Ozren, i jagode mi ostale u torbu sa travke, a sad sam sto metri od kuću — mora da nisam sanjao. E, budalo, kažem ja samom sebi, pa žene nemau krila i ne letu, to je bila vila, konju jedan glupi, prava, leteća vila iz oblaci, a ti se prepao ko žena pa kukaš i cmizdriš ki balavac. Hristu Spasitelju je bila dobra, a ti je otera, mamlaze nedotupavni! A kolko često ljudi sreću vile na ovaj svet? Koliko put ih vila pita „Šta bi teo, Vukoje?" Kaće jope da sretneš vilu, Vukoje, vukovi te zaneli za izvanjske gore, u dupe te strašljivo...

Beše tu jedan poveći kamen, te ti ja njega uznem pa sve sa njim u glavu se bijem i govorim sebi najružniji rečovi što gi se mog setim. I bijem se tako, bijem, al ne vredi. Onda dignem ruke i od kamen, ustanem i kažem sam sebi: „I ti si mi, Vukoje, isto neki dorkas, ama bez o".

3. FORENSICA

Ali ja jesam antropolog i radim ovaj posao već vrlo dugo. Ja vam tvrdim da taj događaj ima presedan, da nije jedinstven. Već se desilo nešto slično pre mnogo godina u Smederevu, Leontije Pavlović je pisao o tome, on se inače bavio Smederevom. Javnost je bila uzrujana, novine su pisale, dizala se velika prašina. Evo, donela sam novine da vidite — novosadska „Zastava" broj 55. Pogledajte datum, 8. april 1892, čitajte. Ja ću, dajte ovamo:

> „Artiljerijski podnarednik Ilija 30/III zovne redova Petra i kaže mu kako mu duže vremena dolazi u san nekakav starac i kako mu taj starac kazuje da na tom mestu onde u *Smederevskom gradu* ima zakopano blago; nego veli: hajde da kopamo! Tako se njih dvojica oko 9 sati uveče krenu da kopaju blago i Petar po Ilijinoj naredbi ponese jedno ćebe, jedan budak i jedan ašov. Kad dođu na mesto, *počnu obojica kopati* i pošto su iskopali za jedan metar dubine, Ilija dobije još jače uverenje da će doista naići na blago, pošto su dotle našli jednu gvozdenu šipku, za koju mu je, veli, starac kazao da će prvo na nju naići pa onda na pare. Spazivši, dakle, šipku, Ilija kaže Petru i to kako mu je starac kazao u snu da se ono mesto mora prvo politi krvlju iz njegova (Ilijina) srca. Rekavši to on pruži Petru jedan nož... i prema snu leže na ćebe da ga zakolje. Zatim mu reče: izvadićeš mi srce i doneti ga u ovu rupu i nacediti krvi. Kad to učiniš, izaći će iz rupe jedno staklence životne vode kojom ćeš me posle politi i ja ću oživeti. Sa staklencetom poliće se i kazan s novcem, koji ćemo bratski podeliti. Kazavši to, Ilija legne na ćebe i Petar ga lepo zakolje; potom ga raspori i izvadi mu srce da krvlju iz njega zalije iskopanu rupu. Ali ni staklenceta sa životnom vodom niti kazana s novcima. Kad je Petar iznosio Ilijino srce da krvlju iz njega zalije rupu, Ilija je već odavno bio onamo odakle se niko ne vraća.

Vlast je odmah preduzela istragu i Petar sve ovo tako hladnokrvno ispriča kao da ništa nije bilo. Doista čudnovat i zagonetan slučaj."

Eto vidite. To se desilo pre 110 godina i još uvek se pamti — toliko je to sve zajedno bilo nečuveno. Ali ja vam sve vreme upravo to i pričam. Ljudi su u stanju svašta da urade ne bi li otkopali sakriveno blago. Najraširenije verovanje je ovo iz „Zastave". Starac koji dolazi u san obično je mali i sedokos, u folkloru poznat kao *pedalj starca — lakat brade*. Obično ide u pratnji malog dečaka. Ili se u vreme dugodnevice gleda gde zemlja noću sija pa se tu kopa, ali žrtva je uvek obavezna inače blago beži i ne da se u ruke. Dakle, nema mesta u Srbiji gde se ne veruje u ovo što sam vam ispričala. A u jugoistočnoj Srbiji najviše. I zato smo mi sada ovde na terenu, drugi krajevi nisu toliko zanimljivi.

Kad je došla ta žena, sva uplakana, meni je bilo jasno da se nešto ozbiljno desilo. Stalno je govorila da je neki „on" to uradio, da je samog sebe zaklao, i da voda nije prava, nema dejstva. To za vas možda nema smisla, ali ja sam prepoznala o čemu se radi i smirila sam je dovoljno da mi ispriča sve po redu. Izgleda da je njen momak „proverenim metodama" otkrio mesto na kome se nalazi zakopano blago i da je preduzeo sve što treba da ga iskopa. Taj je čovek bio dobro obavešten i njegova je teorija bila da je onaj stariji pokušaj propao zato što u rupi nije bilo žive vode, te je on za sebe nabavio živu vodu od hodže. Trebala mu je verenica da ga polije živom vodom, i pobratim da ga ubije. Rekao bi čovek da je jedno od to dvoje višak, ali zapravo nije bio: u odsudnom trenutku pobratim nije mogao da skupi hrabrost jer, kao vernik, nije smeo da preuzme na sebe tako strašan greh, pa je čovek morao sam sebe da zakolje. Nesrećna žena je svemu tome prisustvovala i nije joj bilo lako. Polila je mrtvog vodom, ali se — naravno — ništa nije desilo. Pobratim je pobegao još pre klanja, a ona je dotrčala do mene jer je znala da sam iz grada i da se bavim folklorom — sigurno je mislila da sam veštica ili bajalica, da mogu da vratim njenog čoveka nekim basmama. Najmanje što sam mogla bilo je da odem sa njom na lice mesta. Mislila sam da možda nije baš sve tako dramatično kako je ispričala.

Otišle smo u tu pećinu na Rtnju — blago se uvek tamo kopa, ne znam zašto. Iskreno. Svi misle da tamo ima ćupova punih zlata, da su

ih zakopavali još Rimljani, pa feudalni gospodari, pa Turci, pa hajduci, i niko ne uspeva da ih razuveri iako niko ništa nije iskopao najmanje sto godina. Uostalom, i ako jeste, ne bi o tome mnogo pričao.

U pećini sam zatekla sve upravo onako kako je žena opisala. Čovek je bio vrlo ubedljivo mrtav — pošteno se razrezao od uva do uva. Pored njega stajala je flaša sa ostacima neke mutne vode. Na zemlji je bilo krvi koliko vam duša ište, i još se malo blata napravilo od silne vode koju je verenica izlivala ne bi li dozvala svoga čoveka nazad. Bačeno bez reda stajalo je u kraju i oruđe za kopanje — lopata, ašov, budak. Sve je potvrđivalo priču koju sam upravo bila čula. Ali bilo je još nešto što ona nije pominjala: pored mrtvog je na zemlji ležalo njegovo srce, što je i trebalo očekivati jer se iz srca cede kapi u jamu sa blagom, a u grudima mu je zjapila crna rupa. Sama jama koju su kopali nalazila se udesno od leša, i u njoj je stvarno bilo krvi. Žena je odlučno poricala da je izvadila to srce i tako je iskreno bila zgrožena, da sam joj poverovala. Nije, uostalom, nemoguće da je neko u međuvremenu dolazio i bavio se time. Niko nije stražario u pećini do našeg dolaska.

Pošto je bilo jasno da se amaterski ne može ništa pomoći, pozvala sam policiju i sela da čekam zajedno sa ženom koja nije ni prestajala da plače. Nekih pola sata kasnije pogled mi je po inerciji pao na mrtvaca mada sam izbegavala da gledam u tom pravcu. Bilo je nešto neobično na njemu, nije izgledao isto kao u početku. Kad sam zagledala malo bolje, videla sam da više nema ranu na vratu. Prišla sam bliže, sasvim blizu u stvari, pozvala sam i ženu da vidi i ona — stvarno je čovekov vrat bio zaceljen.

Vi sad mislite da je neko od nas lud, ali ja vam tvrdim da rane nije bilo i čovek više nije izgledao mrtav nego kao da spava. Na naše oči kapci su počeli da mu se migolje i nije prošlo mnogo, a on je progledao — isprva mutno i zbunjeno, a potom jasno i bistro, i onda je ustao. I znate šta je prvo rekao? — „Majku mu poljubim, pa to je prevara!“ Onda je uzeo svoje srce i vratio ga u grudni koš. Živeću večno kad tada nisam na mestu pala mrtva!

U silnom uzbuđenju nisam se setila da ga pitam ni kako se zove. Ona žena ga je zvala nešto kao Darkos, Dorkos, ne znam — zvučalo je strano. I sad vi meni tvrdite da ona mutljavina u flaši nije bila prava, efikasna i dragocena živa voda, koju su vaši razbili u paramparčad čistom nepažnjom! Zato sam napala vašeg policajca. Pa znate li vi šta

ste učinili, a nisam se setila da pitam ni kojem je hodži onaj išao po tu vodu.

Ne, nisam ništa pila i ne drogiram se. Ja sam ostala da vas sačekam, red je kad se zove policija, a oni su otišli svojim putem. Kakav zločin? Samoubistvo? Pa niko nije mrtav. Sve mi se čini da je trebalo i ja da pođem s njima.

4. NEVOLJE OD PAMETI

Nije bilo nikakvog letećeg tanjira, niti NLO-a, i nemojte da u zapisniku stoji kako sam ja to rekao. Jer nisam. A vanzemaljaca je bilo. Ne znam otkud su došli, imao sam utisak da su se stvorili niotkud, iz vazduha.

Uostalom, bila je mrkla noć i ja sam stvarno vozio malo brže nego što je trebalo, ali nisam ništa pio, možete opet da proverite, znate i sami da je nalaz bio negativan. Tu, uz reku, ima jedna oštra krivina koju znam napamet, vozio sam tuda hiljadu puta, u normalnim uslovima mogu da je prođem žmureći. Ali sinoć je pred mene odjednom iskočio vanzemaljac. Kako je izgledao? Kao motociklista: imao je kožno odelo pripijeno uz telo, kacigu sa tamnim vizirom, motociklistički pojas i visoke čizme. Na kacigi je imao zlatna krila. Pojas mu je takođe bio zlatan, a čizme su imale zlatne kaiševe, ukrštene, i opet krila na strani. Za pojasom je nosio neki zlatan pendrek. Da se razumemo, ja ne znam da li je to stvarno bilo zlato, ali je svakako izgledalo tako.

Ja sam, naravno, počeo da kočim, videli ste trag, ima bar trideset metara, i tada sam izgubio kontrolu nad volanom. Zabio sam se u drvo i to je poslednje čega se svesno sećam. Sledeće što sam video bio sam ja kako gorim u automobilu, nesvestan i zaglavljen za volanom. Tad sam shvatio da sam umro. Kao, ja lebdim u visini i sve vidim jasno kao na danu iako je noć, a to što vidim je u stvari moja agonija u vatri iz koje pokušavaju da me izvuku troje vanzemaljskih motociklista. Ja sve hoću da siđem, da im pomognem, da iščupamo onog zapaljenog mene dole, ali nešto mi ne da, mogu samo da lebdim i da se sekiram, a vatra stalno raste.

U tom momentu jedno od onih vanzemaljskih stvorova izvadi onaj zlatni pendrek i uperi ga u pravcu mojih kola. Kola se podigoše u vazduh kao plamteća buktinja bez težine, i onaj ih — ne pomerajući se s mesta — premesti u reku i potopi u vodu. Onda, kad se vatra ugasila, isto tako lako izvuče kola iz vode i postavi ih pažljivo na obalu. Evo, ovde imate drvo u koje sam udario, tamo vam je reka, a ovde, na obali, su i kola. Ništa ne izmišljam, nemam ja toliko mašte.

Sad ono troje, uz pomoć sve istih onih pendreka, priđoše kolima i počeše da me vade odande, ali ja već znam da nema svrhe jer sam mrtav i samo se pitam kad će i oni to da shvate. Oni se, međutim, uopšte ne obaziru: vade iz onih zlatnih pojaseva neke igračke koje ne mogu dobro da vidim i u tom trenutku ja koji lebdim prestajem da postojim, padam u neki crni ambis iz kojeg me izvlače užadima s omčom. Probudim se sa vriskom, otvorim oči i vidim tri crna vizira i tri egipatska anka uperena u mene širom stranom, to jest omčom.

Znači — živ sam, pomislim, i u tom trenutku počnem da jaučem jer me sve boli: imam jake opekotine po rukama i nogama, rebra su mi slomljena, kičma mi se slepila sa stomakom, svaka mi je koska u parčićima i sve me boli jer sam živ, a trebalo bi da sam mrtav sa tolikim povredama. Ono troje baju sa onim ankovima i uporno prelaze njima po meni, jedan gore, drugi u sredini, treći dole. Dok sam bio mrtav, bilo mi je mnogo bolje, ništa me nije bolelo, samo sam lebdeo u praznini, a život mi, eto, ispade prava agonija.

S vremenom su se ti bolovi smirili, a oni i dalje rade i ćute. Ja kolutam očima i mislim se šta li se sad dešava. Vidim da opekotine više nemam, opipam se rukom po glavi, a ono kosa bujna — nisam više ćelav, pipnem se po rebrima — ništa me ne boli, ukratko — shvatim da su me baš načisto popravili, čak i više nego što je bilo potrebe. Na kraju su i oni sami bili zadovoljni, te sklopiše one ankove i gurnuše ih negde u pojas pa stadoše iznad mene i gledaju me ćutke. Jedno je među njima bila žena, verovatno glavna, i ona mi reče ne skidajući kacigu da sam sada zdrav i da više nemam onaj rak u poodmaklom stadijumu. Tek sam se tu prenerazio jer nisam ni slutio da bih mogao biti tako ozbiljno bolestan — možda neki gastritis, ili pritisak, tako nešto, ali rak! Ona opet reče da ne brinem, da sam kao nov i da mogu početi život ispočetka, kao da sam opet rođen.

Tada sam se konačno uverio da su u pitanju vanzemaljci. Ko bi drugi mogao da ima tako naprednu tehnologiju!? I shvatim odjednom da mi je to prilika koju ne smem da propustim. Njih sad malo grize savest što sam poginuo zbog njih i kad su već u ofisu, mogli bi još nešto da mi učine. To je kao sa zlatnom ribicom: uvek sam mislio da bi moje tri želje morale biti život, zdravlje i dobar seks, šta drugo čovek da poželi. Mislim, mir u svetu i takve stvari, to je žvaka za mis univerzum i za političare. Budimo realni, ovakvu priliku neću imati nikad više.

Tako ja stegnem petlju i obratim se toj glavnoj ženi lepo, učtivo, kako dolikuje kad imaš da moliš takvu stvar. I kažem ja njoj: kad ste već bili tako dobri da me vratite u život i unapredite moj izgled i moje zdravlje, da li bi vam bilo previše teško, ili biste možda smatrali nedoličnim, da unapredite i moj seksualni život tako što biste mi povećali miška koji nikad nije bio neka zverka. U toj stvari majka priroda je u meni videla pastorče, kažem ja njoj, a sad kad imam kosu, i kad sam inače zdrav i prav, tako beznačajan ekstremitet bio bi čista nepravda. Ja bih molio, ako biste mogli, da mi date jedan poveći, onako tribalistički, pa da svima bude lepo sa njim, i meni i gospođicama.

Ne znate šta znači „tribalistički"? Tribali su bili jedno staro pleme na Balkanu koje svi današnji narodi ovde svojataju jer su važili za glavne badže na seksualnom planu: imali su po tri muda umesto po dva. To je verovatno izmišljotina, ali ja sam to rekao više da se pravim važan i da napravim poentu, a to je bila velika greška, kako se posle ispostavilo.

Ona me žena pogleda pa poćuti malo, a onda na kraju reče: u redu, dobićete i više nego što ste tražili, pa uperi onaj svoj ank prema meni, probaja nešto i posle dade znak ostalima da krenu. Te oni nestadoše u vazduhu i u mraku, uopšte ne znam ni kako ni gde. Ja odmah krenem da proverim šta je ank napravio, kad imam šta da vidim: ona kučka mi umesto jednog velikog napravila tri mala. Evo, mogu da vam pokažem dokazni materijal. Pa mi sad opet recite da to nisu bili vanzemaljci!

5. USPOMENI NA REJMONA KENOA

PRVA VEŽBA: BURIDANOV MAGARAC

Zašto ona mene gleda? Stojim u autobusu i ni na šta drugo ne mogu da mislim osim na to: zašto ona mene gleda. Brzo, koliko je moguće diskretno, proverim da li mi je šlic zakopčan — jeste. Nonšalantno prođem rukom po kosi u strahu da mi nije nec ostao na glavi (to mi se već jednom desilo) — nije. Bacim pogled niz sebe, proverim dugmad — sve u redu. Ležerno i nezainteresovano osvrnem se oko sebe — samo sam ja na putanji njenog pogleda, nikog drugog nema da stoji iza mene. A ona me gleda, oči sa mene ne skida, skoro i da ne trepće, mala žena na zadnjoj platformi, uspravljena pored šipke za koju se drži bez velikog napora iako nas vozač treska kao vreću s krompirima.

Postaje mi neprijatno. Kad bi na tom licu bilo bar neke promene, kad bi se osmehnula, ili namignula, ili bilo šta. Samo gleda, ozbiljno, koncentrisano, kao da će mi sad naplatiti kaznu za pogrešno parkiranje. Pomišljam da siđem na sledećoj stanici ali do Zemuna ih ima još deset, a onda treba vaditi novu kartu, na stanicama nema kioska, sve je to maltretiranje. Utom autobus stane, a devojci sa očima priđe momak, uhvati je za ruku i povede vratima noseći pod levim pazuhom beli slepački štap.

Gde mi je pamet bila! I kako nisam video tog momka, u stvari jesam, ali mi je bio okrenut leđima i nisam mogao videti šta drži u ruci. Osećao sam se grozno, imao sam utisak — kad bi me neko nešto zapitao — da ne bih normalno govorio nego bih jedino mogao da njačem. Ali kako je moguće da me je taj slepi pogled tako potpuno fascinirao? Ona mene, u stvari, nije videla ali ja sam osećao kao da me skrozira, da svrdla po meni kao da sam proziran.

„Nije ona svrdlala po tebi nego ja, i ja te, za razliku od nje, i vidim“, čuo sam tihi glas kako mi govori u uvo.

Okrenem se zabezeknut i ugledam visoku, tamnokosu ženu kao izvajanu iz jednog komada, sa najneverovatnijim žutim očima koje se uopšte mogu zamisliti i pogledom koji može da progori ono što posmatra. Pružala mi je vizitkartu govoreći:

„Ja dosta dobro proričem sudbinu. Javi mi se, imam nešto vrlo važno da ti kažem.“

Sišla je na sledećoj stanici i ja sam dugo gledao za njom bez reči. Na posetnici je pisalo: Sibila Dorkas i deset cifara njenog mobilnog telefona.

Pitao sam se šta to sve ima da znači. Kakva proročica! Ali da li da se javim ili ne. Šta ako stvarno jeste? Šta ako mi da tip za sedmicu na LOTO-u? A šta ako ona tako skuplja lakoverne muškarce seksa radi? Utoliko bolje. Ali ko tako izgleda ne mora time da se bavi. A šta ako tamo vreba neki snagator pa mlati i pljačka ili nešto još gore? Kurve, ipak, ne gledaju u dlan. A ako je ona stvarno to što kaže? Ali ja ne verujem u te stvari, to je glupost, neka prevara sigurno. A zamisli ako je prava i kaže mi da sam na smrt bolestan — šta bi inače moglo da bude važnije od toga. Ili, još gore, ako mi kaže kad ću umreti. Da li bih voleo da imam takav podatak? Sačuvaj bože, nikako. A da li, ne stvarno — da li postoji nešto važnije od toga? Ne. Ako to hoće da mi kaže, to je glupo, ništa mi to ne treba. Ma žene su ti vražje. Ako se s njima spetljaš... Posle je uvek drugi kriv. Pa dobro, mogu li ja tu nešto da izgubim? A ako je to neka skrivena kamera, neka sprdnja, pa posle ceo svet ima da se smeje na moj račun!?

Stigao sam na svoju desetu stanicu. Izašao sam i pravo pred sobom ugledao kontejner. Ubacio sam posetnicu gospođe Sibile pravo unutra. Dva koraka kasnije pokajao sam se, ali baš da se vratim i preturam po kontejneru, ne ide. Krenuo sam kući nezadovoljan sobom, misleći stalno da sam propustio nešto neverovatno bitno. Možda bih konačno dobio na LOTO-u.

DRUGA VEŽBA: SEDIM I ČEKAM

Ja stalno nešto čekam, celog života. To mi je suđeno. Ne, nije mi suđeno nego namenjeno. Kad sam bila mala, ako sam htela da vozim auto, govorili su mi — čekaj dok porasteš. Kad sam htela da nosim visoke štikle i da izlazim s momcima, govorili su — čekaj dok završiš škole. Kad sam tražila posao, rekli su — čekaj dok kolega ode u penziju. Kad sam zaželela da imam decu, rečeno je — čekaj dok stekneš stan. Kad sam dobila stan, rekli su — šta ste čekali do sad! Oko mene oni drugi, koji nisu bili iz tako dobrih kuća, gde se red nije poštovao tako bezuslovno, nisu čekali ništa i sve su dobijali na vreme.

U početku, to čekanje je bilo praćeno malom ličnom čežnjom, posebnim osećajem tajnog uzbuđenja pred onim što će doći na kraju kao nagrada što sam strpljivo čekala kad mi je rečeno. Bila je dovoljna i obična pesma, čak i najtrivijalniji šlager, da me baci za trenutak u ispunjenu budućnost koja se kroz čekanje oblikuje samo za mene. Posle je za to bio potreban makar pogled na Veneciju i Firencu, godinama kasnije tražio se još i vidik na morsku pučinu, a posle više decenija već ništa nije pomagalo. Ne bih ni mogla tačno da kažem kad se to desilo, kada je mala lična čežnja prestala da postoji, ali je zato čekanje ostalo. Bez ičega.

I sad sedim i čekam, u svom omiljenom kafiću sa pogledom na čak četiri institucije nauke, prosvete i kulture, čekam da mi prođe vreme između dva sastanka. Ni četvrt sata nema kako sam našla prazno mesto, a za moj sto je već došao neki visok čovek i uljudno zapitao da li je slobodno. Naručio je isto što i ja, kapućino i kiselu vodu, i odmah izvadio aj–ped. Ja imam sasvim određeno mišljenje o muškarcima čiji je najbolji drug neko elektronsko pomagalo i zato sam već sledećeg momenta potpuno prestala da obraćam pažnju na suseda za stolom. Mislila sam o onome što me čeka posle naučnog veća, o raspodeli projektnih zadataka, o nedovoljnim sredstvima, istrošenim tonerima, starim kompjuterima, radu bez para...

Ja, u stvari, najbolje radim sama. Navikla sam da me ne plaćaju, samoj sebi ne moram da obašnjavam zašto je važno raditi uprkos svemu, ja i tako znam da se čovekov trag u njegovm vremenu ne meri količinom robe koju je mogao da kupi za svoju platu već knjigama koje je za sobom ostavio, ako su uopšte uspele da ga nadžive.

„Vas neće pamtiti po knjigama koje ste napisali“, rekao je neki glas i trebalo mi je par sekundi da shvatim kako on ne postoji samo u mojoj glavi. U krajnjoj neverici sam podigla oči ka čoveku za mojim stolom i susrela njegov oštar, usredsređen pogled.

„Ja sad dolazim sa vaše sahrane“, nastavio je taj gospodin, „i moram vam reći da nijedan govornik — a bilo ih je dosta — nije pridavao mnogo pažnje vašim knjigama. Jesu bile pomenute, kao i sve u vezi sa vašom biografijom i bibliografijom, ali vi ste trag u svom vremenu ostavili potpuno drukčijim radom. Knjigama bogami ne.“

Opšte uzev, ovaj moj komšija nije izgledao toliko lud koliko je ludo bilo ono što je govorio. Činio se bezopasan, a i uspeo je da me zainteresuje, pa sam rešila da prihvatim razgovor u njegovom maniru i da ne pravim problem bez velike potrebe.

„A šta sam radila, da li su rekli?“, odgovorila sam mu novim pitanjem.

„Rekli su da ste bili najbolji prorok svih vremena, balkanski Nostradamus i više od toga. Izgleda da ste postigli svetsku slavu.“

Moram priznati da me je ostavio bez reči. On je ućutao jer je valjda očekivao da ću postaviti brdo pitanja, ali ja jednostavno nisam mogla da se snađem. Situacija je bila odviše nastrana.

„I meni je to bilo neobično“, nastavio je čovek sa aj–pedom, „pogotovu u poređenju sa prvom polovinom vašeg života, pa sam zato rešio da vas malo guglam i svašta sam tamo našao: vaš sajt, knjige, kritike, kompletnu bio–bibliografiju i, što je najvažnije, izveštaj o događaju koji je u vašoj sudbini značio preokret. Vaši biografi su snimak tog značajnog trenutka iskopali iz arhiva na ju–tjubu i ja ga imam ovde na aj–pedu. Izgleda da ste vi greškom bili pogođeni rikošetiranim metkom u toku neke ulične pucnjave, da ste pali u komu i, kad ste se iz nje probudili posle godinu dana, počeli ste svoju novu karijeru. Evo, pogledajte sami.

Rekavši sve to, čovek mi je gurnuo aj–ped u ruke i startovao snimak na ju–tjubu. Na njemu su se smešili neki mlad muškarac i dete u kolicima. Iza njih, na scenu su stupila dva muškarca obrijanih glava i sa crnim naočarima. Mladi muškarac sa detetom je hodao gore dole ispred kamere i pokazivao prstom na mamu koja snima. Odjednom se začuo pucanj, mama je vrisnula i okrenula kameru tako naglo da se nije dobro videlo šta se dešava. U zadnjem planu neko je pao i iz ruke,

u padu, je tom nekom izletelo nešto belo. Neki mladić je bežao dalje od kamere.

„To je snimak pucnjave u kojoj ste vi bili pogođeni“, rekao je čovek i spremao se da krene.

„Kad se to sve desilo?“, bilo je jedino što sam ja uspela da kažem, a on je odgovorio:

„Kroz tačno šesnaest–i–po minuta“, i pošao ka izlazu iz bašte.

Zatečena onim što mi je rekao, umesto desetina pitanja koja sam htela da mu postavim, uspela sam samo da ga pitam kako se zove.

„Dorkas Isakrod“, odgovorio je i zbog nečeg se slatko nasmejao.

Prateći ga pogledom, tada sam prvi put ugledala mladu ženu kako sa kamerom kruži oko muškarca koji drži bebu. Uskoro su u njen objektiv ušla i dva do glave obrijana mladića sa crnim naočarima. Seli su za prvi slobodan sto i naručili piće. Na aj–pedu koji mi je g. Isakrod ostavio stajao je zaleđen snimak mog pada sa metkom u telu, to je bilo više nego sigurno, a mojih šesnaest ipo minuta curilo je sporo i neumitno. Naravno, mogla sam da ustanem i odem, ali mala lična čežnja mi nije dala i zato sad sedim ovde i čekam, i dok čekam zapisujem sve ovo u aj–ped jer ipak ništa ne ostavlja tako pouzdan trag za sobom kao zapisan tekst. Sedim i čekam. Čekam pucanj.

TREĆA VEŽBA: A SMILE WITHOUT A CAT

Rukopisi možda ne gore. Ali, koliko pouzdan trag ostavljaju?

Dorkasi, pretpostavka je, mogu da se šetkaju kroz vreme. I tako jedan od njih, Isakrod, recimo, „sleti" u neku prostor–vreme tačku A, obrne se, okrene i upozna zanimljivu, u zrelim godinama, ali dobodržeću balkansku proročicu... Ispostavi se da je ona draga osoba, zbliže se oni, zavole i venčaju. Tako nekoliko godina, a onda ona umre. On je sahrani i poželi da vidi kakva je bila kad je bila mlada. Skoči unazad, u neku tačku B i obre se u kafeu kraj dame koja razmišlja o slavi koju će joj doneti knjige... Porazgovara malo s njom, ona ga, naravno, ne prepozna — što bi? — srešće ga ponovo tek za deset ili koliko već godina...

Pod kojim uslovima? Pre svega, pod uslovom da je Isakrod shapeshifter, jer bi ga neko mogao uslikati i jer bi se proročica morala sećati neobičnog susreta i lika... Sem ako je za šesnaest–i–po minuta od susreta s njim ne zgodi rikošet u glavu, pa padne u komu i sve iz svog pređašnjeg života zaboravi... Što se, ipak, retko dešava... iliti — ne može se ceo svet izrikošetirati da bi se spasla tajna dorkasa...

Uslov br. 2: Iskarod iz tačke B reši da skoči u tačku C, koja je na vremenskoj osi između tačke A i smrti balkanske proročice, ali na neki drugi kontinent. To bi onda značilo da u isto vreme može biti na dva mesta, kao bog, otprilike, što jeste fantastična, ali sasvim OK dodatna pretpostavka. Ali ako iz tačke B skoči u tačku C na isto mesto, u život dotične dame, onda ili mora da uzme ono staro obličje jer je u tom vremenu s njom već bio i živeo, i da radi iste stvari koje je radio, ili može da uzme novi oblik i postane njen ljubavnik, recimo. I tada nesrećna proročica, svoj vidovitosti uprkos, živi u iluziji da voli dva čoveka, ili da vara dva čoveka, ili da iskorišćava dva čoveka...

Mogućnost br. 2: Gospodin Isakrod najpre boravi u pedesetim, pa onda četrdesetim, pa onda tridesetim godinama balkanske proročice, u tri različita oblika (jer u istom bi bio Dorijan Grej), i onda je nesrećna žena opet u zabludi da je volela tri različita čoveka u svom veku (pod uslovom da nije volela i neke druge osim Isakroda). Ali to više nije ista priča...

DRUGI ODLAZAK

Surely some revelation is at hand;
Surely the Second Coming is at hand.
— W. B. Yeats, The Second Coming, 1921

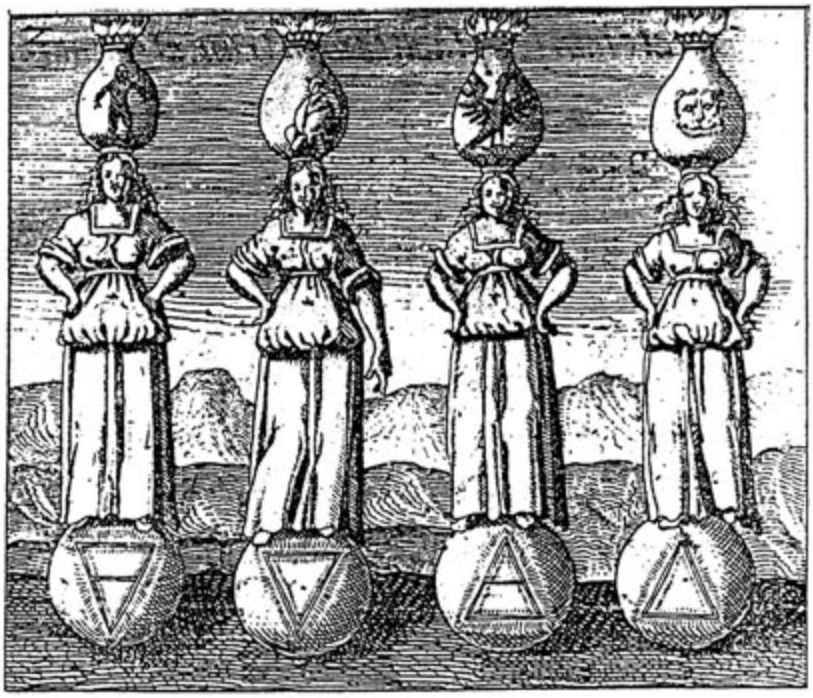

I

DOLAZI TEOFIL

1.

Jednoga dana u poznu jesen 2011. Jovan Dobrić iz Beograda, Višnjićeva 3 u pasažu, prao je zube i spremao se da krene na spavanje, kad je na njegovim vratima neko zazvonio. Kako je bilo već 11 i nikoga nije očekivao te noći, Jovan je pretpostavio da mu mačak stoji pred vratima i da komšinica zvoni umesto njega. Sa četkicom u ustima i penom od kalodonta na njima, otvorio je vrata gledajući naniže, ali je umesto mačka na otiraču video velike muške noge. Iste su bile obuvene u crne cipele i sive pantalone, a iznad njih nalazio se i uredni ostatak posetioca, to jest sivi mantil, crne rukavice, lice i crni šešir. Iza svega toga pojavio se — naravno — i mačak, utrčao u kuću i stao da se trlja o Jovanovu desnu nogu.

„Dobro veče, rekao je nepoznati čovek. Da li ste vi možda Jovan Dobrić?"

Jovan iz razumljivih razloga nije bio u stanju da odgovara razgovetno i suvislo, pa je samo klimnuo glavom, na šta je čovek nastavio:

„Mogu li da uđem? Imam nešto važno da vam kažem."

I dalje u nemogućnosti da govori sa ustima punim kalodonta koji je već počeo da ga peče, Jovan se izmakao u stranu da posetilac prođe i, promumlavši nešto (nadao se, ljubazno), otrčao do kupatila da ispere usta. Kasnije, kad je razmišljao o tome, nikako nije mogao da razume sopstvene postupke, ali u tom trenutku sve je izgledalo bezbedno i na mestu, nije čak bilo neobično ni to što se stranac svojevoljno legitimisao i odmah pokazao sve svoje dokumente — ličnu kartu, pasoš, zdravstvenu knjižicu. Uostalom, delovao je krajnje ozbiljno, uljudno i rafinirano, lepo se videlo da je gospodin čovek. Jovanu je zato bilo neprijatno i dokumenta je tek okrznuo pogledom, pa već sledećeg trenutka uopšte

ne bi mogao da kaže šta je u njima pisalo. Ponudio je gostu da skine kaput i šešir, i onda su seli jedan naspram drugog sa mačkom na stolu između njih.

Zavladala je kratka tišina koju je prvi prekinuo Jovan pitanjem:

„Izvinite, kako ste rekli da se zovete?"

„Teofil, dorkas Teofil."

„Neobično, odgovori Jovan. Mislio sam da je Dorkas žensko ime."

„U mom slučaju to i nije ime već zanimanje. Ja sam dorkas po profesiji, a ime mi je Teofil. Skraćeno od Teofilakt. I da, ja sam besmrtan."

Jovan još nije stigao ni da se iznenadi, a Teofil je već skinuo sako i iz džepa izvadio ne mnogo veliki, ali zato oštar i ubojit nož. Lica potpuno mirnog, čak bezizraznog, zavrnuo je rukave na košulji, uhvatio nož obema rukama i, okrenuvši se ka Jovanu kao da kaže: „pazi sad", svom snagom zario nož sebi u stomak.

Da nije već sedeo, nesrećni Jovan bi sigurno pao — toliko se snažno trgao unazad i tako je glasno jauknuo kad je video šta Teofil radi. Kad je izašao iz prvog šoka, skočio je ka svom presamićenom gostu čija se bela košulja zloslutno bojila u crveno sve širim krugovima, i kroz čije je prste krv kapala izobilno. Teofil se nije uspravljao ali nije ni padao, tiho je stenjao i držao nož čvrsto u rani.

„Ne vadi taj nož nikako", vikao je Jovan pogleda uprtog u ranjenika, dok je s druge strane pružao ruku ka telefonu u nameri da zove hitnu pomoć.

Teofil, međutim, učini sasvim suprotno i snažnim zamahom izvadi nož iz stomaka. Krv suknu napolje ali odmah i stade, a Teofil se polako uspravi i pogleda Jovana zamagljenim mada prisebnim očima.

„Nema potrebe da zoveš bilo koga", rekao je, „sve je u najboljem redu."

Onda je polako otkopčao košulju. Duboka rana je bila vidljiva, ali je na Jovanove oči postajala sve manja dok se — u nekoliko sekundi — nije sasvim zatvorila. Košulja je bila krvava, koža oko rane takođe, ali nikakvih drugih vidljivih posledica nije bilo, čak ni najmanjeg, najnevinijeg ožiljka.

„Kakva gnjavaža!", mrmljao je Teofil sebi u bradu dok je spuštao rukave i zakopčavao manžetne. „Mrzim očiglednu nastavu: neuredno, dramatično, boli... Da li bih mogao da dobijem čašu vode?", obratio se na kraju Jovanu običnim glasom.

I dalje zapanjen, Jovan je poslušno otišao u kujnu na nogama koje kao da su bile od pamuka. Ruke su mu se još uvek tresle i voda se pomalo prosipala na putu do onog kome je bila namenjena. Teofil je popio pola, a u drugu polovinu istresao sadržinu jedne male fiole koju je držao u ruci kad se Jovan vratio iz kujne. Onda je vodu prolio po koži i otvorenoj košulji pazeći da zahvati celu krvavu fleku. Košulja je počela da se puši i u nekoliko sekundi sve je bilo belo, i koža i platno, kao da nikad nije ni bilo drukčije.

„Ali rupe ostaju", rekao je Teofil sa žaljenjem, proturivši čak dva prsta leve ruke kroz posekotinu koju je nož napravio na košulji. „Kako se nikad ne setim da obučem nešto staro!"

I ne primetivši da je sa nepoznatim prešao na ti (pokušaj samo/ubistva u kući može da ima takvo dejstvo), Jovan je postavio očekivano pitanje:

„Ali ZAŠTO si to uradio?"

Sa izrazom lica koji je mogao da znači otprilike „uvek svi pitaju isto", Teofil — koji je konačno uredio svoju toaletu — reče razložno:

„Zato što se tako štedi vreme."

Jasno je bilo da Jovan to ne shvata kao odgovor, pa je Teofil nastavio:

„Kad ti neko nepoznat u 11 uveče dođe u kuću i kaže da je besmrtan, šta ti prvo padne na pamet — da je lud, naravno. Onda počneš da misliš koga pre da zoveš — policiju, hitnu pomoć, ludnicu, sve čega se setiš, i ne slušaš šta ti se govori, praviš paniku, i gde to vodi? Ovako odmah privučem tvoju pažnju, i kad ti posle kažem da sam ja u stvari tvoj daleki predak, to više ne zvuči tako sumanuto, zar ne?"

„Moj predak!? Koliko daleki? Po ocu, il po majci?", pitao je Jovan sa zanimanjem i u glavi automatski počeo da ređa pretke po sećanju, ali nije otišao dalje od čukundede na obe strane jer više od toga niko od njegovih nije ni znao. S razlogom je smatrao da bi mu već rekli ako je neko u porodici bio besmrtan.

„I jedno i drugo i jako daleki, tačnije 2499 godina daleki predak", odgovorio je Teofil.

„Nemoguće!", otelo se Jovanu koji je očito bio impresioniran cifrom. „Niko nije tako star. Još od antike!?"

„Tačnije, od petog veka pre nove ere — mada se onda to brojalo sasvim drukčije, ionako ne bi uspeo da pratiš. Mogao bih da ti ispričam

celu priču ako te zanima, ali u tom slučaju moram nešto da pojedem — od umiranja brzo ogladniš."

Jovan nije u kući imao bogznašta, ali se našlo hleba, sira i vina (sasvim antički, prošlo mu je kroz glavu). Seli su za sto i Teofil je počeo da priča.

„Mi smo potomci jedne jako stare civilizacije (o tome, možda, drugi put), ti, ja i još mnogo drugih koji i ne slute. Ona je propala u strašnoj kataklizmi i broj preživelih je bio mali — u prvom trenutku mislilo se samo 49, ali se kasnije ispostavilo da je i drugih bilo tu i tamo raštrkanih po svetu. Onih 49, misleći da su jedini, krenuli su dalje i posvetili se traganju za kamenom mudrosti. S vremenom su od toga napravili poziv, pa sveštenički red, pa na kraju ezoterijski kult zatvorenog tipa u čijim je ćelijama bilo uvek samo 49 članova na jednom mestu u jedno vreme. To je trajalo toliko dugo, toliko mnogo godina, da se svest o poreklu sasvim izgubila i ostao je samo cilj, sticanje tajnog znanja koje treba podeliti sa ostalima ako se nekom posreći da ga dostigne. Mi, naša ćelija u Temistoklovoj Atini, uspeli smo ni sami ne znajući kako. I šta se onda desilo? Da li smo podelili svoje znanje sa ostalima? Nismo. Rešili smo da ga zadržimo za sebe, da prvo sami vidimo šta se sve s tim može, pa posle — kako bude."

Jovana je, međutim, više zanimalo kako izgleda kamen mudrosti i od čega je napravljen

„Kakav mu je bio oblik?", pitao je. „Nigde u knjigama ne piše šta je to tačno."

„Zato što su u knjigama uglavnom alhemičarske bajke. Kamen mudrosti nije predmet, nije uopšte materijalan, ako tako mogu da kažem. On je formula koja, uz određeni obred — znači niz radnji čiji redosled ne sme da se menja — otvara prolaz u druge dimenzije. Ili paralelne svetove, ako ti to bolje zvuči. Imaš li predstavu kako to izgleda?"

„Kad bih se jako potrudio... ali ne, nemam."

„A stvar je prilično jednostavna. Zamisli jednu visoku kuću od mnogo spratova koji nisu međusobno povezani ničim nego jednim spoljašnjim staklenim liftom. Stanari na spratovima ne mogu ni da vide ni da čuju niti na neki drugi način da racionalno definišu ništa osim svoga sprata, na njemu ionako imaju sve što im treba, ali neki među njima slute da negde i nekako mora biti i više od toga. To, međutim, ne vredi mnogo jer je za ulazak u lift potrebna šifra i uz šifru ključ, a kako

ćeš to imati kad nisi svestan ni da lift postoji. E, pa, mi smo teorijski došli do pretpostavke o liftu, a na osnovu starog, nasleđenog znanja i do ključa i šifre."

„I, na koliko ste spratova bili?"

„Ni na jednom. Odnosno samo na jednom."

„Što? Šta se desilo?"

„Nisu nam dali. Ispred svakog sprata stoji čuvar. Oni iznutra ga ne vide, ništa ne znaju o njemu, ali spolja ko dođe, mora imati dobar razlog da uđe inače ga vrlo grubo odbiju. Mi, osim sujete i radoznalosti, nismo imali nijedan drugi razlog i zato su nas odbili. Na svakom spratu osim prvog sledećeg, onog na koji bismo stigli kad–tad, po normalnom toku stvari."

„Znači, ima taj drugi sprat?", sa očaranjem reče Jovan, grabeći punu šaku maslina.

„Zar si sumnjao?"

„Pa, kako da ti kažem... A šta ima tamo?"

„Kad odeš, videćeš. Nas su tamo zadržali neko vreme, ko zna koliko, dok vide šta će s nama. Da nas puste dalje, to ne može. Da nas vrate nazad, pa da i druge zarazimo, ni to ne može. Održali su nam dobru pridiku, ali im je u stvari bilo žao našeg truda i entuzijazma. A i bili su malo impresionirani jer niko drugi nije uspeo ništa slično. I onda su rešili da nas vrate, ali da našu formulu deaktiviraju — da nam, drugim rečima, uzmu i ključ i šifru — a kao utešnu nagradu dobili smo besmrtnost ograničenog tipa i slobodu kretanja po prostorno–vremenskoj osi, takođe ograničenog tipa. Što znači: 2500 godina zemaljskog života bez ograničenja u vremenu i prostoru, a to se navršava iduće godine, i bez starenja, ali i bez reprodukcije. Svi dorkasi su jalovi."

„Pa kako si ti onda moj daleki predak?"

„Pa lako: prvo sam imao potomstvo, a posle kamen mudrosti."

„Pa da, uvek je stvar u tajmingu!", reče Jovan iskapivši poslednju čašu vina. „Hajde da za sada ne ulazimo u te pretke i potomke, mada jednom moraš to detaljno da mi ispričaš — naročito ono za rod na obe strane. Drugo nešto mene muči. Šta si čekao do sada? Zašto si sada došao, a ranije nisi nikad, ni meni ni bilo kom drugom. Da jesi, ja bih to već znao."

„Zbog Rtanjskih tablica. Da su bile otkrivene ranije, došao bih tada."

Ono na šta je Teofil mislio bila su dva ulomka starih kamenih stela obrađena u tehnici plitkog reljefa tako da čine kompoziciju, odnosno diptih. O njima su napisani brojni naučni radovi, mnogi istraživači doktorirali su na njima, mnogi su osporavali njihov značaj i autentičnost i niko ko znači nešto u arheologiji nije propustio da o njima da svoje mišljenje. Neko vreme bile su u žiži svetske naučne javnosti i baš kada je zanimanje za njih stalo da jenjava, otprilike u doba kad počinje ova priča, jednostavno su ukradene iz zbirke Zavičajnog muzeja u Zaječaru. Motivaciju za ovu krađu bilo je teško shvatiti jer nigde na svetu lopovi za ovaj plen ne bi mogli dobiti značajnu sumu, osim u slučaju da rade za poznatog naručioca.

Tablice su pronađene sasvim slučajno, u jednoj pećini podno Rtnja, kada su lokalni speleolozi vežbali u nekoliko još uvek bezbednih hodnika napuštenog rudnika uglja. Tom prilikom pronađen je skelet nekog sveštenog lica, sudeći po lancu sa raspećem koji je još uvek svetlucao u prašini među rebrima i po onome što je — prema mišljenju stručnjaka — morala svojevremeno biti riza. Ko god da je bio, pokojnik nije u pećinu došao vođen nekom namerom, nego je verovatno pao u nju i, sudeći po teškim prelomima karlice i nogu, nije više imao snage da iz nje izađe. Ispitivanja su pokazala da je čovek umro negde početkom XIX veka, verovatno tokom Karađorđevog ustanka kada je stari rudnik bio van funkcije, a kraj ispod Rtnja tek je počeo da se naseljava. Stvari nađene uz kostur — diptih i psaltir — bile su, međutim, bar dva veka starije.

Nalaz je bio neočekivan i čudan. Kameni diptih je, na prvi pogled, za temu imao Ledu sa labudom. Na levoj ploči, koja se uglavnom tumači kao prethodni događaj, centar kompozicije zauzimalo je veliko jaje. Na njemu je počivala šaka Ledine desne ruke potpuno prekrivene perjem, dok je leva bila zategnuta i ispružena u vis, ka gornjem desnom uglu, u kojem se mogao videti labud u letu, krila raširenih u punom zamahu. Ledin položaj je poluuspravljen — sa desnom nogom savijenom duboko u kolenu i rukom još uvek zaštitnički položenom na jaje, a levom polovinom tela uspravljenom i zapravo već u odlasku. Sama Leda predstavljena je kao metamorf, biće koje se pretvara u nešto drugo, istovremeno čovek, životinja i biljka: umesto kose imala je travu i bršljan, noge ljudske, a grudi i ruke ptičje. Čak ni najsmelije interpretacije mita do tada poznate nisu išle tako daleko da pretpostave

kako bi Zevsov uticaj na Ledu mogao biti takav, mada zapravo ničeg čudnog nema u tome što vrhovni bog na ljudskom biću može i hoće, a možda i mora, da ostavi trajni trag.

Na desnoj steli veliko jaje je bilo razbijeno, a pored njega su stajali Kastor i Poluks u punoj visini, novorođeni ali odrasli. Iza njih, u daljini, šiljata, visoka planina, koja je podsećala na Rtanj, bljuvala je vatru. Figure su bile zdepaste, kratke i u pogrešnoj perspektivi zbog čega se nametalo datiranje u rani srednji vek, ili bar u manir iz toga doba. I božanski blizanci su bili čudni. Stajali su potpuno mirno, tek rođeni i stoga goli, ali nisu imali polne organe — ni ženske, ni muške — i nijednu drugu polnu karakteristiku uopšte. Najviše su ličili na osnovni model čoveka, na onaj crtež koji patolozi dobijaju gotov i pripremljen da u njega unesu vizuelan, znakovni zapis nalaza sa obdukcije. Najčudnije se činilo to što klesar, kad je već dao sebi toliko truda, nije uopšte ni načeo najčešću temu kad je Leda u pitanju — samu ljubavnu scenu, onu kojoj niko do tada nije odoleo i koje su pune knjige o mitologiji i istoriji umetnosti. Na poleđini uvezanih pločica bili su tragovi nekog starog, verovatno antičkog crteža koji je u najvećoj meri ličio na ulomke neke mape sa inskripcijom, ali materijala nije bilo dovoljno da se pretpostavi šta bi na njoj moglo biti predstavljeno.

Uz bareljef pronađena je i jedna crna knjižica, tačnije mali psaltir, po čijim je zadnjim, nepopunjenim stranama bila ispisana priča o izvesnom Anselmu sa Korčule i nekoj, istoriji nepoznatoj grupi (ili sekti?) zvanoj čuvari, ili — kako stoji u rukopisu — custodiae.

Kada je rtanjski nalaz objavljen, otvorena su bila mnoga provokativna pitanja. Prvo i osnovno bilo je — ko su custodiae? Šta su oni čuvali? Kako je moguće da za njih niko nije čuo? Zašto o njima nikad nisu zabeležena lokalna predanja, priče, anegdote? Da li postoji veza između čuvara i lokalnog verovanja da je Rtanj demonska planina na koju sleću vanzemaljci, koja se na radaru vidi kao tamna mrlja, iznad koje avioni u preletu gube signal sa zemlje i slično. Pitanja su prosto generisala jedno drugo.

Jovan je o svemu ovome bio ovlaš obavešten iz novina i jedino što stvarno nije nikako očekivao bilo je da od Teofila dobije onakav odgovor. Za njega su Rtanjske tablice bile još jedan od onih događaja koji nikako ne mogu imati uticaja na njega, njegovu porodicu, život koji vodi i koji se nada da će voditi u budućnosti. Teofil je jasno video da ga

Jovan ne prati i stoga je rešio da promeni taktiku i pređe na direktnu informaciju.

„Slušaj“, rekao je zato, „dorkasi čuvaju mnoge tajne i ja ih ne znam sve, ali jednu znam sigurno i pošto si ti moj potomak, hoću tebi da je prenesem. Ako sve uradimo kako treba, dobićeš u ruke veliko bogatstvo, tako veliko da tvojoj moći neće biti granica ako samo budeš pazio kako ga koristiš. Oko tog blaga vođeni su krvavi ratovi dok nije sklonjeno na sigurno mesto i ja ću te odvesti tamo jer krv nije voda i sad, kad se za nas sve završava, hoću da ti ostavim bar nešto od toga.“

„Kakve tajne?“, pitao je Jovan, uzbuđen već i na pomisao da bi jednom u životu i on mogao biti bogat.

„Konkretno ova na koju mislim, ima radni naslov 'Oruđe bogova'.“

„Neko oružje!?“

„Ma ne, brate, rekao sam oruđe, alat...“

„Pa kakve to veze ima sa Rtanjskim tablicama. Na njima su Leda i labud.“

„Na poleđini nisu. Nego mapa do blaga, samo što to niko nije tako shvatio.“

„E, u tom slučaju smo zakasnili“, tiho reče Jovan čiji je entuzijazam naglo splasnuo. „Tablice su ukradene, ili možda nisi znao.“

Na to Teofil sa smeškom reče: „Znao sam!“, i iz dubokog unutrašnjeg džepa na kaputu izvadi prvo dve, a zatim još jednu, duplo veću kamenu tablicu. „Jer sam ih ja i ukrao!“

Jovan je već treći put te večeri ostao bez reči, sablažnjen svojim besmrtnim pretkom — lopovom, a možda i nečim gorim. Stvarno, sinulo mu je u trenu, zašto bi neko ko jako dugo živi morao biti stalno dobar kao svetac? To uopšte nije obavezno, usavršavanje može ići i na drugu stranu. Besmrtnost može čoveku da udari u glavu: nema kazne, ni straha od smrti, pa ni prave pretnje, a možda ni prave zabave. Dočim se zabaviti može na razne načine. Teofil je sada počeo da mu se čini drukčiji, kao čovek koji žuri da nešto obavi, a da Jovan zapravo nije znao je li mu namera dobra ili zla. Čak ni srodstvo — u čiju je obavezujuću snagu Jovan načelno mogao da poveruje — nije moglo da mu bude zaštita u ovom slučaju ako stvar krene po zlu, jer se ničim nije moglo ni potvrditi ni oporeći.

Teofil, koji je mogao da nasluti šta se Jovanu vrti po glavi, pravio se nevešt i po stolu je ređao svoje kamenje, pažljivo, tako da se crte

na jednoj nastavljaju na drugoj i trećoj ploči. Kad je završio, ono što je dobio ličilo je na neki segment Tabule Peutingeriane samo bez inskripcije. Jedna tačka na mapi bila je posebno markirana — kako bi drukčije nego krstom.

„I ti sad na osnovu toga", i tu Jovan stavi prst na označeno mesto, „misliš da ćeš naći gde se nalazi blago?"

„To bi trebalo da bude jedna pećina, dosta duboka i suva, i pristupačna kad znaš gde da tražiš. Inače se ne vidi. Ja sam tamo bio jako davno, ali sam zapamtio demarkacije i znam kako da nađem orijentire. A kada jednom budemo u njoj, ja dalje znam šta treba."

Jovan nije verovao da se u tom delu sveta išta može iskopati i odneti kući, a da niko ne primeti. Seljaci i pastiri su svuda okolo, dokoni i jako dobro obavešteni. Ako oni ne otmu, ukradu ili nešto još gore ne urade sa tim blagom ili radi njega, policija će sigurno biti obaveštena i još bi mogli završiti u zatvoru.

„Ali ne, brate slatki, to ne dolazi u obzir", kategorički je odricao Teofil. „Ništa slično se neće desiti jer naše blago ne liči na blago. Ono staje u jednu oveću najlon kesu i niko u njemu neće prepoznati ništa vredno truda. S te strane budi miran. Problem će biti da nađemo pravu pećinu."

Ono što je usledilo, bilo je neminovno. Jovan je pretio da će odustati od cele stvari ako ne sazna kakvo je blago u pitanju. Teofil nije bio raspoložen da o tome priča već prvo veče, ali Jovan nije mario za njegova izvinjenja i ostajao je čvrsto pri svome. Uto je noćni mrak počeo da se razređuje, čule su se prve ptice, na nebu se već mogla naslutiti zora. Uvučen u malopređašnju žučnu argumentaciju, Jovan nije odmah primetio da se ona svela na monolog i da Teofil već duže vreme ćuti i ponaša se drukčije nego dotad. Bio je neobično tih, a u licu siv, skoro bezbojan. I odelo mu je — činilo se Jovanu — postalo široko, bez elegancije koju je imalo prethodne noći i bez tonusa, kao i onaj koji ga je nosio, i koji je izgledao upravo poput čoveka starog 2500 godina. Ako je uopšte moguće zamisliti nekog takvog.

Teofil je u tišini spakovao svoje stvari i teškim korakom krenuo ka vratima.

„Kad nisi ni čovek ni sen, zora ti jako teško pada", rekao je na rastanku.

Spremajući ostatke pozne večere i praveći red u sobi, Jovan je na stolici pored one na kojoj je sedeo Teofil našao plastičnu fasciklu sa

nekoliko papira. Bio je uveren da je tu slučajno zaboravljena, mada se nije sećao da su bilo kad u toku noći vađeni, pominjani ili razgledani ikakvi papiri. Kada je otvorio fasciklu i pogledao prvi list na vrhu, sve mu je bilo jasno: ma koliko bio star i kako god loše drugima izgledao, Teofil je bio na svaki način izuzetan i ništa nije prepuštao slučaju. Došao je u Jovanovu kuću pripremljen za svaki razvoj događaja. Tekst u fascikli bio je naslovljen:

SUMMA THEOLOGIAE: ATALANTIS

Poreklo mističnog reda dorkasa dolazi iz krhotina jednog starog sveta. On je nastao kada su se, na izvoru Belog Nila, okupili, povezali i po celom svetu rasuli preživeli žitelji Atalantide, pogrešnom analogijom po zvučanju zamišljane kao ostrvo u Atlantskom okeanu, a zapravo grada–države koju je podigla Atalanta, čiji je sveti simbol oduvek bila gazela. Ime toga sveta bilo je Atalantis.

Pre nego što odbaciš ovu ideju kao neverovatnu, zapitaj se kako je moguće da priča o Atlantidi traje toliko hiljada godina, a nijedan se bog ne pominje u njoj? Nijedan mit o stvaranju, nijedna kosmogonija ne može opstati ako su njeni jedini akteri ljudi, pa makar i naročiti, makar i besmrtni, makar i divovi. Sveta priča traži sveto biće, i kad hrišćanstvo — na primer — jednog dana bude staro deset ili dvanaest hiljada godina, mutne predstave o bogu koji se ne vidi i zapravo ga nema, kao i o njegovom sinu koji i jeste i nije, izgubiće smisao i otići u nepovrat, samo će priče o nekim svecima i anđelima još uvek moći da se razumeju. Ono što ti, zapravo, govorim, jeste da i ova priča ima svoje sveto biće: Atalantu, eponimnu boginju, osnivača Grada.

Govoreći u *Timeju* o čudesnom gradu i njegovoj propasti, Platon je greškom ispustio jedno slovo iz njegovog imena i tako budućim naraštajima u nasleđe ostavio jednu, obimom malu, ali po posledicama jako veliku zabludu. Da su kojim slučajem znali da je pravo ime grada Atalantis, ljudi ne bi više od dve hiljade godina uporno nastojali da ga smeste u Atlantski okean, a verovatno bi drukčije gledali i na mitsku trkačicu Atalantu,

pa samim tim i na argonautiku, na zlatno runo i ko zna šta sve još ne.

U osnovnim crtama Atalantis jeste izgledao približno onako kako ga je Platon opisao, s tim što nije imao tri već sedam koncentričnih prstenova, a ostrvo na kome je podignut nije bilo u Atlantiku već u današnjem Viktorijinom jezeru koje domaći zovu Ukereve, a onda se zvalo Oko jednoroga ili Oko Afrike. U tom oku, Atalantis je bio zenica.

U samoj stvari, jezero je danas centar ogromne raseline koja ga okružuje i produžava se na jug kao slovo ipsilon ili zvučna viljuška, ispunjena vodom drugih, znatno manjih jezera (Tukane, Albertovog, Edvardovog, Kivu, Tanganjike, Rukve, Merua, Malavija). Nema sumnje da će Afrika jednog dana ostati bez svih njih, da će se cela oblast (Rift Valley, u prevodu Rased, u današnjoj geološko–geografskoj terminologiji) odvojiti od kopna po toj liniji i otploviti — zajedno sa zenicom svoga oka — gde njoj bude drago. To što se ne zna kada će taj dan doći ne kvalifikuje Ukereve ostrva kao trajno rešenje za naseljavanje, i ona su zato danas pusta kao što je oduvek trebalo da budu i ostanu. Ali, u ona davna vremena, cela je ta ogromna teritorija bila pod vodom jednog veličanstvenog, unutrašnjeg afričkog mora, a na najvećem i najvišem, centralnom ostrvu u tom moru živo božanstvo je podiglo grad i pozvalo ljude da žive u njemu. Ko je god bio pozvan smatrao je sebe ispunjenim božanskom suštinom, mudrošću većom od ljudske i milošću koja nema premca. Od pozvanih niko nije odbio, od onih drugih niko se nije utešio.

Za razliku od onoga što se kasnije, tokom mnogih milenijuma koji će doći, pričalo o njoj[28], Atalanta nije bila ničija kći,

28 Junakinja legendarnog porekla iz Arkadije ili Beotije; bila je ostavljena u šumi i tu je odgajila medvedica. Kad je odrasla, posvetila se lovu. Nije želela da se uda i zato je izazivala prosce na trku u kojoj je pobeđivala, sve dok je Hipomen (ili Melanion) nije na prevaru dobio. Ime potiče iz glagola *talassai* — „nositi, podnositi"; moglo bi da znači „ona koja odoleva, neumorna", ukoliko se pridev atalantoj shvati kao „iste težine, odgovarajući", sa kopulativnim a, a ne kao žensko ime. Carnoz (DEMGR) misli da je a privativno i daje prevod „ona koja ne podržava (muškarca?)". Beck smatra da se radi o pre–grčkom imenu. Prema značenju prideva, verovatnim se čini prevod „neuporediva, bez presedana" (preuzeto iz Dizionario Etimologico della Mitologia Greca, G.R.I.M.M)

nije poticala ni iz Beotije ni iz Arkadije i nije bila Artemidina ipostaza. Atalanta čak nije bila ni žena, uostalom ni muškarac, nije imala ni pol ni stalan oblik, a naročito nije bila lovac i čedna devica. Ona je, naprotiv, živela sa zverima isto kao sa ljudima i niko se u njenom gradu nije usuđivao da joj ponudi krvne žrtve. Mora biti da je struktura njenog bića bila fluidna jer se lako i brzo menjala iz čoveka u životinju, pa u pticu, pa u vodu i biljku. To su posle mogli i drugi bogovi, ali je Atalanta to izvodila javno, na očigled svih, i niko u njenom gradu nije laka srca dizao ruku na druga bića jer se nikad nije sigurno znalo da neko od njih slučajno u tom trenutku nije Atalanta. Tokom mnogih godina, razne su ljudske vlasti donosile uredbe i zakone kojima je svrha bila da zaštite njenu materijalnu pojavu, ali se Atalanta na to samo smejala i — pošto je imala smisla za humor — odbacivala ga kao ono što je stvarno i bilo: čankolizanje administracije.

Život u prisustvu živog boga nije ljude učinio boljim već razmaženim. Iako ih predanje pamti kao izuzetno mudre, tehnološki napredne i ohole, Atalantiđani su od svega bili zapravo samo ovo poslednje: njihovo božanstvo se brinulo za sve, činilo im je život lakim i jednostavnim, i posle nekog vremena oni su stvarno poverovali da im to po pravu pripada, da su sami tvorci svoje sreće. Atalanta u stvari uopšte nikad nije uspela da shvati kako radi ljudski mozak, zašto njegovo dobro ili loše funkcionisanje nije konstantno, zašto su emocije tako komplikovana pojava i kako to da bića iste vrste reaguju različito na iste draži. Bilo joj je lako da shvati mane telesnog sastava ljudske vrste, nikako joj se — na primer — nije sviđalo što se diše i jede na istom mestu, ali su joj se zato neke druge stvari dopale, recimo hormoni sreće i mogućnost uživanja u parenju nezavisno od želje za potomstvom. S druge strane, nestabilnost u regulaciji telesne temperature i telesne mase smatrala je velikim nedostatkom, glavnim među mnogima koji će otežati čovekov put ka zvezdama. Pa iako je njoj, za razliku od ljudi samih, bilo jasno da je duša — božanska iskra koja ju je i privukla na Zemlju — samo privremeno zarobljena u telu, zato što to telo mora redovno da se hrani i hladi ili greje, Atalanta je od početka shvatala da je u tome koren njegove prolaznosti i kad se obraćala duši, činila je

to na nivou duboko ispod ljudske svesti. Sve u svemu, držala je da je sistem u načelu razuman, mada ograničenih mogućnosti. Sa istim materijalom moglo se napraviti nešto mnogo bolje ali to nije bilo neophodno.

Ona im je, dakle, davala hranu od koje će napredovati (nektar i ambroziju, kako će se kasnije zvati) i oruđa koja materijalizuju stvari, savlađuju gravitaciju, omogućuju ljudima da lebde i lete. Mnogo više od toga zaista nije nikome potrebno. Očekivala je od njih da sve to upotrebe maštovito i nije bila zgrožena nad uvrnutim, mračnim, agresivnim primenama njenih darova. Atalanta je bila bog u pravom smislu, ni strog ni blag, umereno zainteresovan vođa eksperimenta uživo.

Bez obzira na njeno živo prisustvo, među ljudima su se napravile razlike za koje nije bilo drugog razloga do ljudske prirode po sebi: pojavile su se vođe i vođeni, mučitelji i mučeni, sve vrste polarizacija koje ljudi i danas znaju nastale su tada, uključujući i propovednike, verske fanatike, puriste, isterivače duhova. Sve bi se u biti odvijalo na sličan način i da se Atalanta nije pojavila u Oku jednoroga, naročito u slučaju najosetljivijih socijalnih pitanja kao što su bolest i siromaštvo. Ljudi nisu shvatali zašto boginja nekog može da izleči a nekog ne i bili su skloni da u izboru te vrste vide njen hir i ličnu odluku. Znali su da ne smeju prinositi žrtve, ali su zato palili sveće i dosećali se na razne načine kako da je umilostive, zavideći jako onima koje je boginja volela više od drugih. Takve su podmićivali svim i svačim da odaju tajnu dospevanja u Atalantinu milost, pa ako nisu dobijali odgovor kojim bi bili zadovoljni, dešavalo se da primene silu ili čak i da ubiju nesrećnika. Nikom jedino nije palo na pamet da i iznad bogova postoji instanca non plus ultra — neumitan i neodložan momenat pohabanosti, istrošenosti tela.

Po pitanju siromaštva vladao je, međutim, suprotan — plus ultra princip. Boginji je bilo jasno da će inercija pogubno uticati na njene podanike ako im uskrati potrebu da trguju i takmiče se među sobom, te je mnogim uredbama čak jako podsticala njihov poslovni duh i inicijativu. I pored velikog truda nije uspela da ih liši straha od letenja, pa ih je snabdela dobrim i brzim brodovima koji nisu zavisili ni od plime ni od vetra i naučila ih je kako da

upravljaju njima, a oni nisu ni pitali dalje. Tako se Atalantida, kao ostrvska zemlja, ubrzo pročula po svojoj trgovačkoj floti i po veštini svojih kapetana. Njihovim smelim poduhvatima nije nedostajalo avanturizma, želje za proverom sopstvene hrabrosti, umešnosti i poznavanja zanata, ali su oni sami od svega najviše cenili dobit koju su stvarali inokosno, bez Njene pomoći. U tom procesu pale su mnoge žrtve, i u bukvalnom i u socijalnom smislu, a boginja njima nije htela da se bavi jer je smatrala da su one u potpunosti ljudska odgovornost.

Paralelno sa ovim društvenim zbivanjima, nastajale su i verske sekte, pojavljivali su se idoli i slike drugih, manjih bogova, u srodstvu s Atalantom, njena porodica i prijatelji u interpretaciji samozvanih sveštenika i — naravno — njihovih sledbenika. Po liku i životopisu mnogo su ličili na lokalne afričke idole kakvi su se mogli naći svuda u okolini Atalantisa, i kakvi su verovatno preneti u pamćenju ljudi koje je boginja pozvala u svoj grad. Preimenovani i dovedeni u novi kontekst, lišeni krvi i žrtava u semenu kakve su im oduvek izobilno bile nuđene, idoli su pokazali svoju grotesknu i smešnu stranu koju bi imali i kao bezopasne igračke.

Život je bujao u Atalantidi i bilo je svega na pretek, samo je umetnost bila osrednja: idoli su bili najviši domet, verovatno zato što su došli iz jednog starijeg, surovijeg vremena, podložnijeg kritici. U Atalantisu nijedan strah, nijedan spor, nijedna nepravda nisu mogli da traju dovoljno dugo da pokrenu revolt, prkos, bilo šta što bi isteralo iz ljudi snagu i potrebu da traže svoje pravo i svoj identitet: niko im nije uskraćivao ni jedno ni drugo. Stoga je umetnost u Gradu bila dovedena do perfekcije ali i dalje mimetička, lepa i dekorativna, filozofska čak, ali bez „udarca".

Atalanta je bila večna i za nju vreme nije imalo nikakvu vrednost. Ljudi su, međutim, dolazili i odlazili brzim tempom i posle samo nekoliko generacija više nije bilo nikoga ko je lično učestvovao ili se mogao sećati nastanka grada, niti koga ko je poznavao nekoga ko je bio prvopozvan da u njemu živi. Sve čudesne alatke Atalantiđana, besprekorno funkcionalne i trajne, činile su deo njihove svakodnevice kao vazduh i voda, okruživale ih od rođenja do smrti. Ljudi su ih prihvatali jednostavnije nego nož i viljušku, i nisu nikad razmišljali o njima ili o načinu na koji rade, o principu koji ih pokreće. Samo je mali broj među njima imao želju da to sazna i njih je Atalanta uzimala k sebi da ih podučava, ali ne svemu. Iako nije imala želju da bliže upozna svoje ljude, ona je ipak vodila računa o beskonačnim mogućnostima zloupotrebe znanja i davala im je onoliko koliko je procenila da je bezbedno. Naučnici su, dakle, držani u predsoblju Atalantine nauke, i ono što su odande mogli da uoče dalo im je razlog da se trude i saznaju više, čak i kad su dobro znali da pravu stvar neće saznati nikad. Ali nisu prestajali da čine pokušaje.

Samo je mali broj zaista nadarenih naslutio da je u osnovi svih božanskih čuda bio kristal neobičnih osobina i sposobnosti, materija doneta iz nekog drugog sveta, možda deo nekog užarenog asteroida, dragoceni plod neke stare meteorske kiše. Oni su pogrešno mislili da Atalanta svoje metamorfoze duguje njemu, i — mada su u svemu drugome bili na pravom tragu — zato što su tražili supstancu koja će omogućiti istovremeno dejstvo suprotnih načela, čvrstog i fluidnog, vatrenog i vodenog, metalnog i organskog, oni su izašli iz fokusa i kružili oko suštine na uvek istoj, beznadežnoj udaljenosti.

Upravo je iz njihovih krugova, u trenutku koji se mogao egzaktno izračunati i predvideti da je ikoga zanimalo da to radi, krenula najveća atalantiđanska jeres, ono što je u kasnijim interpretacijama propasti Atlantide nazivano pobunom, odnosno uvredom bogova pomišlju da im ljudi mogu biti ravni. Osvojivši zrnca njenog velikog znanja, i pošto su doživeli početnički uspeh u primeni onog što su naučili, ljudi su počeli da stvaraju superiorne automate, polužive robove i kopije Atalantinih alata namenjujući im upotrebu bez dostojanstva i stvarne koristi. Kad

bi ispunili svoju namenu, živi stvorovi služili su im po javnim kućama i u eksperimentima sa podnošenjem bola, za klađenje na pobednika u borbi do smrti, za usavršavanje tehnika mučenja. Nije svima bilo pravo što se to dešava i ne bi bilo tačno reći da niko nije reagovao. Ali promene su se dešavale sporo, gotovo neprimetno, ispod površine i neupadljivo, kao što većinom biva sa kumulativnim procesima. Grad se u jednom trenutku suočio sa gotovim stanjem, sa podzemnim pokretom koji je prešao granice podzemlja i prelio se u život običnog sveta.

„Novi pokret za oslobođenje čoveka" — kao da je postojao neki stari ili bar stariji — zastupao je tezu da ljudima treba patnja ne bi li počeli da misle svojom glavom, da ih je dobar život zaglupeo i unazadio, oduzeo im inicijativu, ideje, genijalnost, sve ono što su pre Atalantine pojave imali. Oni su stvarno verovali da su njihovi preci sami podigli svoj grad i učinili ga čudom poznatog sveta. Sa njihovih tribina grmelo je da ih nikakav bog nije tome naučio, i da su — prema tome — sposobni da žive sami i brinu o sebi bez pomoći sa strane. Dostojanstvo čoveka postalo je glavna tema, parola na svim plakatima, formula na svim usnama, a niko nije ni primetio da se dostojanstvo čovekovih „proizvoda" i ostalog živog sveta uopšte i ne pominje. Niko, uostalom, nije ni mogao reći šta su oni stvarno hteli, zašto su bili tako ljuti i besni, šta su nudili zauzvrat.

S vremenom se iz istupanja nekih umerenijih struja moglo naslutiti da bi oni, u stvari, hteli da se nagode sa boginjom: da se odrede dani za metamorfoze, da se odredi kad će se pretvarati u biljke a kad u životinje, kako bi se najzad mogle prinositi žrtve drugim, manje poštovanim i zato zapostavljenim bogovima. Oni su smatrali da Atalanta nema pravo da ih lišava slobode izbora u toj, za čoveka najvažnijoj stvari duhovnog života — koga će, kada i kako obožavati, kome će bogu poveriti svoju sudbinu i svoj život. Sloboda izbora je uvek bila najviša ljudska vrednost, jamac svih ljudskih sloboda, pokretač najboljih osobina ljudske vrste. Boginja je njih zadužila velikim dobrom, niko ne osporava, ali je vreme da se povuče i prepusti tle drugima, da skine sa svoga grada lance diktature. Kavez je kavez i kad je zlatan.

Reakcije običnog sveta su bile podeljene. Jedni su se plašili božanskog gneva i osvete, drugi su bili srećni i uzbuđeni što Čovek preuzima inicijativu, neki su nezainteresovano posmatrali sa strane šta se dešava. Po gradu, koji nikad nije imao nikakve veze sa obradom zemlje i poljskim radovima uopšte, počele su da kruže priče o Ali, boginji plodnosti i smrti, poštovanoj supruzi boga sunca, čijem će strpljenju uskoro doći kraj i strašan gnev će pogoditi Atalantis ako joj se u najskorije vreme ne ukaže dužno poštovanje klanjem crnog i crvenog petla na polju izvan grada. Grad je sve zajedno imao tri polja, veštački stvorena nasipanjem plićine unutrašnjeg mora, i na njima se nikad nije gajila nijedna poljoprivredna kultura, već su služila za izlete u vrtove koji su uistinu bili čudesni i nadaleko poznati po svojoj lepoti. Klanje petlova ili ma čega ili koga drugog u njima bilo je samo po sebi nezamisliva uvreda za božanstvo koje je stvorilo i samo mesto i sve na njemu. Drukčiju, ali takođe uvredu, predstavljali su i dokumenti, čak svedočanstva o vekovnom ugnjetavanju ljudske vrste, koji su se niotkuda i iznenada pojavili u isto vreme. Čitavi prstenovi grada odbijali su poslušnost boginji koja i nije baš neko božanstvo, a odnekud su iskrsli i pesnici kojih ranije nije bilo i počeli da padaju u trans poslan od drugih, moćnijih i boljih bogova. Ali su svi, bez razlike, sa zebnjom čekali Atalantin odgovor.

On je stigao kada mu je došlo vreme. Sa trga na kome je uvek sudila u sporovima ljudi, Atalanta se jednog jutra podigla u vis, preobrazila u veliku, snažnu pticu, i odletela daleko i visoko da se više nikad ne vrati.

Opijeni svojom pobedom i ne samo njom, promukli, u žaru ushićenja, aktivisti su danima tumarali, hodali, trčali, pevali po gradu i najzad popadali po njegovim ulicama. Oni drugi su mislili da je boginja otišla njima za kaznu ali da će se vratiti i bojali su se i dalje njenog gneva kada se to bude desilo. Ni jedni ni drugi nisu, zapravo, verovali da ih je napustila zauvek zato što nije u božjoj prirodi da tako radi, ili bar ne bi trebalo tako da bude. Tek je vrlo, vrlo sporo dopiralo do njihove svesti da je Atalanti bilo svejedno šta oni i kako misle, da joj apsolutno nikada nije ni na kraj pameti bilo da se bori za njih ili za položaj među

njima, da takvih kao oni ima na pretek i da su lako zamenljivi na svaki način. Prvo nisu verovali, posle su bili uvređeni, najzad su pokušali da zaborave kako joj je lako bilo da ih odbaci. Ali su svi bili ubeđeni da je njihova glupa pobuna oterala boginju, mada je u samoj stvari bilo vrlo mnogo osnova za pretpostavku da ona to nije ni primetila.

Kasnije se pričalo da se zemlja rasela i grad potonuo odmah po njenom odlasku i da je ona, verovatno, znala kad će to biti pa je pobegla na vreme, ali je činjenica da se čitave tri generacije nije ništa od toga desilo. U tom periodu nastale su priče koje su potom obišle svet i ugradile se u folklor gotovo svih naroda koji danas žive na Zemlji. Nije neobično što su se prvo pojavile one koje se tiču Atalantinog ljubavnog života koji je već sam po sebi bio čudan, a boginja ga je upražnjavala bez zazora i na vrlo maštovit način. Iako se najčešće pojavljivala kao žena, iako je nosila žensko ime koje je sama sebi izabrala, Atalanta je birala pol prema raspoloženju jer joj je u zemaljskom svetu to bilo moguće, a o svetu iz koga je došla ionako niko nije ništa mogao ni da nasluti. Najpoznatija je priča o njoj kao devojci koja bira sebi muža utrkujući se sa proscima — ona se zaista održala do danas, ali je kroz mnoge vekove izgubila sve naročite detalje koji su je u početku krasili. Na primer to da je Atalanta najviše volela da trči utelovljena u gazelu i da je, kad odabere nekoga da joj bude par, i njega ili nju pretvarala u istu životinju. Muškarci su posle pričali da im je najlepše bilo u obličju lava, što je lako poverovati, ali žene nisu bile tako određene. Iz istog kruga je i priča o Atalanti kao mečki koja ukrade neopreznog putnika, odnese ga u pećinu i oliže mu stopala, pa on ili ona ne može nikud i potpuno zavisi od boginje. Ako ga ne nahrani i ne napoji, mogao bi umreti u pećini ali iz nje nije mogao izaći — tako je jaka bila mečkina magija. Motivi ovih priča razlili su se po svim meridijanima, ali su — prateći Gazelinu reku kroz Egipat i preko Mediterana — najduže i najčvršće korene pustili na Balkanu, kroz Grčku i njenu varvarsku mitologiju koju dorkasi nisu podgrevali, ali je nisu ni osujećivali. Njima je odgovaralo da se njihova eponimna boginja stopi sa što većim brojem zatečenih božanskih figura, naročito sa Hekatom i Hestijom, o čemu je već

bilo reči. U doba kad su priče nastajale, međutim, u gradu koji se još uvek zvao Atalantis, nije više bilo nikoga ko je boginju video živu. Zajedno sa sećanjem na nektar i ambroziju, doba kada je boginja hodala — i trčala — među ljudima bilo je nazvano zlatnim, opisano u svetim knjigama, i za sva vremena obavijeno slatkim bolom zbog izgubljene nevinosti.

Za poslednji dan Atalantide ne može se reći da je došao iznenada. Mesecima su po jezeru plutale mrtve ribe, klokotali mehuri sumpora, cvetale plave i crvene alge, voda rasla i naglo opadala. Bilo je, naravno, ljudi koji su shvatali šta se sprema i pokušavali da uzbune narod i preduzmu nešto za spas grada, ali većina nije htela da veruje onome što vidi i čekala je da prođe kao što je vazda prolazilo. Možda baš zato što su znaci dugo trajali a katastrofe nije bilo, svi su — pa i paničari — na kraju pomislili da će na tome i ostati. Kad je ipak došao taj dan, ono što se desilo moralo je biti tako veliko i moćno, da kao opravdanje za njihovu ležernost treba reći kako nikakav trud ne bi ništa promenio na samoj stvari. Iako — iz razumljivih razloga — nema neposrednih svedočanstava o obliku, trajanju i silini ovog izuzetnog događaja, promene koje je on izazvao u reljefu Afrike vidljive su i danas i već je samo na osnovu njihovog obima moguće zaključiti kojih je razmera bilo to što se desilo. Lanac planina koje danas dele Viktorijino jezero od ostalih visok je između 700 i 1100 metara, onoliko koliko je dubok bezdan u koji je potonuo Atalantis, a vrh planine na kojoj je grad stajao sada je prekriven vodenim pokrivačem debelim 80 metara. Početak strmine sa koje je krenulo survavanje grada i sada se vidi na satelitskim snimcima Viktorijinog jezera, kao tamnoplava litica čiji se donji kraj gubi u vodenim dubinama. Kanal kojim je Atalanta svojevremeno povezala unutrašnje more sa Indijskim okeanom, dug 65 km, usled siline pomeranja tla potpuno je iščezao i danas mu nema traga. On je, doduše, posle boginjinog odlaska bio prilično zapušten, ali se linija vode nije bila bitno promenila sve do ove erupcije koja je od Oka jednoroga napravila Ukereve i sva ostala jezera oko njega. Ona je bila tako jaka da je u trenutku isisala sav kiseonik iz kruga od 20 kilometara, i sve što je imalo pluća umrlo je u njenih prvih deset minuta. Preživeli su samo oni koji

fizički nisu bili tu, jedva pola promila stanovništva. Tačnije, njih 49.

Jedino bogatstvo preživelih Atalantiđana bili su božanski alati koje su, kao svoju redovnu radnu opremu, poneli sa sobom kada su, i ne znajući, poslednji put pošli iz svoga grada. To je bio pravi blagoslov, ali slaba uteha za razmere propasti koju u prvo vreme nisu mogli ni da shvate. Kad su se vratili, mestu na kome je nekad bio Atalantis nije se moglo prići ni iz daleka, a čitava oblast je izgledala kao kotao materiae primae, ispunjen bujicama, prelivima, leševima životinja i ljudi, grotesknim oblicima uništene arhitekture. Ohlađena lava, živo blato, crvena ilovača mešali su se na mahove, haotično, kao da ogromna nevidljiva kandža džara po ostacima jednog sveta. Nad celim područjem u pramenovima ili — mestimično — u oblacima vukle su se otrovne magle i isparenja oslobođena iz dubine zemlje. Vrela voda ostavljala je žuti trag na odeći i plikove na koži, punila je vazduh smradom i povremeno šikljala po deset metara uvis. Ništa i niko nije mogao to da preživi i, kada su se uverili da više nikog osim njih nema, okrenuli su se i otišli odatle za sva vremena. Spuštali su se niz Beli Nil i stali su tek na njegovom spoju sa Gazelinom rekom. To je bilo dovoljno daleko da ih ništa više ne podseća na Grad, i dovoljno simbolično da ih ponovo, u mislima, poveže sa boginjom.

Tu su osnovali svoju prvu koloniju čije se pravo ime nije sačuvalo. Do naših dana doprlo je u svom arapskom vidu, kao Bahr al–Ghazal, ali je kroz antiku prošao i očuvao se samo grčki naziv za istu stvar, za red i zemlju porekla — dorkas.

Odlazak boginje i kasnija strašna propast Atalantide nisu samo na mnogo godina zavili ljudski rod u crno, već su i samu planetu skupo koštali. Veliki tektonski poremećaji uslovili su promenu klime na kontinentu što je od neprohodne prašume stvorilo pustinju Saharu, ali ne odmah. Prva vidljiva promena bila je preraspodela vode koja se iz velikog jezera izlila u postojeća rečna korita, ostavljajući Ukereve u obliku koji danas ima. Poslednji dan Atalantide bio je ujedno i poslednji dan Oka Jednoroga.

Za većinu okolnih naroda preživeli Atalantiđani su i sami bili bogovi, čemu je u prilog išlo sve što je spolja moglo da se vidi i sazna o njima jer — mada je dobro pazila da ne pretera — dok je boravila na zemlji, boginja ipak nije odolela izvesnim manjim intervencijama na ljudskom genomu, najviše u oblasti dugovečnosti i granica rasta. Čovečanstvo je na razne načine zapamtilo ove ljude sa kojima je prvi put počelo prisno da živi tek posle propasti Grada. Mnogi milenijumi prepričavanja njihove priče zameli su tragove stvarnih događaja čija bi hronika mogla poslužiti kao osnova za pisanje istorije Atalantisa, ali je priča sama po sebi ostala jer ona, zapravo, nikad ne umire. Dugi život starozavetnih praotaca, besmrtnost antičkih giganata i balkanskih divova starinaca, svi germanski i nordijski džinovi sa planine samo su folklorna, mitska, legendarna reciklaža prvobitne priče o ljudima koji su se spustili sa Atalantinih visoravni. Ali je najjači utisak na svakoga ko bi ih sreo ostavljao način na koji se kreću i oprema koju sa sobom nose.

Kada im je predavala oruđa koja će postati standardna oprema Građana, Atalanta je morala da smisli vrlo jednostavnu mnemotehničku formulu za ljude koji su, u to doba početaka, još uvek bili nemodifikovana bića skromnih mogućnosti. Nije boginji bilo teško da stvara tehnološka čuda, da pravi neverovatne kombinacije različitih tehnika i fantastičnih mogućnosti, nego je problem uvek bio u krhkosti ljudskog tela i duše: trebalo je uskladiti malu čovekovu izdržljivost sa velikom potencijom božanskih mašina. Moralo je da prođe mnogo generacija da bi se

dobio konačni proizvod kojim je boginja mogla biti zadovoljna, pri čemu je proces prilagođavanja jednako obuhvatao i ljude i opremu. Jednostavna podela na elemente — zemlju, vodu, vatru i vazduh, ili u svetu simbola 🜃 🜄 🜂 🜁 — ostala je, međutim, stalno ista: kako je prvi put bila zapamćena, tako je definitivno usvojena i onda kad su i razumevanje i tehnologija daleko prevazišli početnu fazu.

Kadra da oblik menja po volji, Atalanta je mogla tačno da proceni pravu vrednost letenja i na sve načine je nastojala da ljudima omili tu vrstu kretanja kroz prostor. Na njenu žalost, oni su se pokazali kao potpuno neprijemčivi (a i loše skrojeni) za orbitalne i međuplanetarne letove, te Atalantida nikada nije postala čuvena po letelicama većeg dometa. Visinska granica koju su njeni ljudi podnosili dobro i bez straha nije se penjala iznad 2000 metara, nešto i zbog toga što iznad oblaka orijentacija više nije jednostavna, ali najviše zato što nije uopšte prijatno leteti nezaštićen u razređenom i hladnom vazduhu. Stoga je trodelni krilati paket sa simbolom 🜁 (vazduh) bio namenjen pre svega savlađivanju velikih distanci, dugoprugaškom putovanju po kopnu, jer je potirao zemljinu težu i služio se mlaznicama za usmeravanje. Njegov najpotpuniji prikaz ostao je sačuvan u klasičnim statuama boga Hermesa/Merkura čiji su glavni atributi, kao što je poznato, tri krilate stvari: kapa (*petasos*), sandale (*talaria*) i štap (*caduceus*). U samoj stvari, čitav komplet je bio antigravitaciona mašina, a Atalanta je bila vrlo zadovoljna sobom kad je odlučila da mlaznice za određivanje smera kretanja budu u obliku stilizovanih krila. Smatrala je to vrlo poetičnom metaforom.

U vekovima koji će doći, pošto je tama potpuno prekrila nastanak, život i propast Grada, ljudi su na razne načine pokušavali da reše zagonetku slobodnog letenja, ali su se uglavnom držali onog što im je bilo dobro poznato: konja i konjanika. Najjednostavniji način bio je dodavanje krila: ako se dodaju konju, dobijali su se mitski krilati konji kao Pegaz i Jabučilo, ali ako se dodaju konjaniku, konj postaje izlišan i javlja se leteći junak, Anđeo Gospodnji kako ga opisuju i Stari i Novi zavet, plemeniti vitez Relja Krilatica ili čudesno biće vila sa „krilima i

okriljem". Za razliku od svih njih, germanske Valkire i njihovi konji lete bez krila, a neke folklorne junakinje to čine uz pomoć raznih sprava (veštice na metlama, baba Jaga u stupi ili avanu), ali niko od mitskih likova osim Hermesa ne koristi za to pravu, specijalno dizajniranu opremu. Kako se desilo da baš ovaj bog bude čuvar VAZDUHA i VATRE iako su se za njega i u grčko i u rimsko doba vezivale potpuno druge i drukčije funkcije, ostaje jedno od onih pitanja kojima se vredi baviti.

Ank, alat sa simbolom ▽ (voda), nije bio lično već porodično dobro. On je stajao u kući, na određenom, lako dostupnom ali bezbednom mestu, i služio je za lečenje, kao neka vrsta simbioze kućnog lekara, domaće apoteke i specijalističkog konzilijuma. Boginja je držala da su svi stanovnici Grada, dok su u njemu, pritežaoci njene neprekidne zaštite i ank je tu bio više radi duševnog mira stanovništva. Tek kad bi polazili na put, dakle kad bi napuštali Grad, svako je dobijao svoj ank i to je, srećom, bio razlog što se njih 49 uspešno sačuvalo od propasti. U svakom anku ikada stvorenom u Gradu, bez obzira koliko dugo posle boginjinog odlaska, i dalje je postojao deo njenog božanskog bića koje nije moralo da se povinuje vremensko–prostornim koordinatama i nije zavisilo od zemaljskih fizičkih zakona. Svaki ank je, dakle, mogao da leči i, tako reći, diže iz mrtvih, a pravile su ga iste nevidljive ruke i mašine kao i svu drugu opremu po koju se odlazilo u Atalantinu kulu.

Jedino četvrti Atalantin alat, pod znakom ▽ (zemlja), nije uopšte sačuvan ni na jednoj slici i ni u jednom materijalnom vidu, ali je zato ugrađen u tradiciju apsolutno svakog naroda na svetu. Reč je o čuvenoj Pandorinoj kutiji, koja je u mitologiju ušla kroz metatezu, što uopšte nije neobično. Pandora, zapravo, nije bilo ime žene, princeze i vlasnice čudesnog predmeta, već predmeta samog: kutija je bila ta koja se zvala Pandora (u značenju: *obdarena svime*) i ne bez razloga, davala je hranu bez ograničenja i bez prestanka (otuda znak hraniteljice ZEMLJE).

Duboko zapretana u ljudskom genomu, potonula u najniže slojeve stvaranja starije čak i od boginjinog čudesnog prisustva, leži čovekova večita potreba da — kad krene u veliku seobu —

neprekidno hoda dok ne dođe do mora. Sva ljudska pomeranja grandioznih razmera uvek su se završavala pred velikom vodom, odakle su se neki vraćali nazad, dublje u kopno, neki ostajali na obali, a neki kasnije, kad savladaju prvi strah i očaranje, kretali na drugu obalu, u potragu za novim seobama. Kao da im nema života bez ponavljanja utvrđenog obrasca, Atalantini ljudi su se spustili do obala jednog drugog unutrašnjeg mora, Sredozemnog, i zaustavili su se u delti Nila, u novom i uzbudljivom svetu u nastajanju, pokrenutom iz mrtvila zahvaljujući propasti starog. Odatle su se rasuli na sve strane i svuda su bili primljeni kao bogovi sa kojima je bila čast stupati u sve vrste odnosa, pogotovu u porodične. Međutim, iz generacije u generaciju, osnovne, božanske osobine predaka sve manje su mogle da se uoče u potomstvu: vek im se skraćivao, visina smanjivala, metabolizam vraćao na polaznu osnovu i posle nekoliko hiljada godina, samo su izuzetno poneka deca podsećala na stare bogove. Potomaka je, dakle, bilo mnogo, ali je zato božanskog oruđa bilo uvek isto — za svega 49 ljudi.

Zajedno sa fizičkom degradacijom, potomke Atalantiđana sustizalo je i duhovno opadanje, te nije trebalo čekati preterano dugo da padnu prve žrtve sukoba oko vlasti nad božanskim oruđima jer je bilo jasno da onaj ko njih kontroliše, može da upravlja svojim delom sveta. Takav vođa mogao je da bira šta će biti: tiranin ili spasilac, hoće li davati iz roga izobilja ili će ucenjivati, držati u pokornosti i ugnjetavati strašnom razornom moći božanskih alata. Oni nisu nikad bili namenjeni takvim zloupotrebama, ali boginja ih nije zaštitila od toga, a ljudi su uradili sve ostalo. Uskoro je 49 kompleta bilo usitnjeno na mnogo delova i njihova funkcionalnost je bila narušena. U rukama manijakalnih ubica kaduceusi su postajali oružje kojim su uništavani čitavi gradovi u jednom danu, pandore su gomilane u podrumima lokalnih gospodara i njihovih sveštenika, a o lekovitim moćima ankova nije se znalo više ništa jer su korišćeni isključivo za oduzimanje života. Sedam hiljada godina posle propasti Grada, svega desetak pasova posle smrti poslednjeg Atalantiđanina, svet je pao u divljaštvo i samo su tri svetionika

u njemu svedočila o postojanju nekada velikog reda i znanja: Nil, Knosos i Gang.

Tada je — u petom milenijumu pre nove ere — sazvan savet predstavnika ove tri grupacije i odlučeno je da se osnuje poseban red posvećenika koji će bez obzira na teškoće i prepreke tražiti, pronalaziti i na jedno mesto donositi sve božanske alate ikad napravljene, pre svega 49 Atalantinih setova za opstanak. U početku usput, a kasnije sve više sa svešću da je to jednako važno kao i ono radi čega su osnovani, ovi su izabrani tražili živu božansku iskru, one među mnogima koji su povukli na boginjine ljude, u kojima njena žiška nije još bila sasvim ugašena. Četiri hiljade godina bilo je potrebno da se to obavi i kad je potraga završena, Knososa više nije bilo, u dolini Ganga niko se više nije ni sećao Atalante, ali je po Per–Atumovim hramovima u delti već vrlo dugo pažljivo bila gajena probrana linija božanskih potomaka Atalantisa. Savet staraca u starom gradu Onu odlučio je tada da se od njih formira red dorkasa koji će se baviti čuvanjem božanskog oruđa i širenjem tajnih znanja. Boginjini alati položeni su u riznicu Atumovog hrama u Onu gde su bezbedno počivali sve dok Egipat nije pao prvo pod grčku, a potom i pod rimsku dominaciju.

Ovo poslednje nije se čekalo. Mnogo pre toga, u atinskom hramu dorkasa desio se eksces sa filozofskim kamenom. Četrdesetdevetoro je zauvek preskočilo uzročno–posledični niz prirodnih zakona i preko reda ušlo u besmrtnost. Ispod ruševina starog grada Ona, na kojem je iznikao varvarski nakićen Heliopolis, iskopana su u tajnoj kripti čuvana Atalantina oruđa i, verni zavetu svojih predaka, dorkasi su se posvetili njihovom čuvanju za sva vremena. Podelili su setove na sedam grupa i sklonili ih u dubinama sedam planina, strateški raspoređenih tako da pokriju što više prostora na tri kontinenta. Tada je dogovoreno da se oruđe neće koristiti nikad osim u slučaju krajnje nužde, ako i kada dođe do zamiranja života na Zemlji usled prirodnih ili ljudskih grešaka, odnosno tek onda kad izgledi da čovečanstvo preživi bez pomoći budu zanemarivi.

Potraga za Atalantinim semenom nije nikad prestala. S vremena na vreme poneko od izabranih smrtnih upućivan

je u tajnu i povremeno kooptiran u Čuvare, dajući atinskim dorkasima priliku da rade i nešto drugo. Oni su birani među onom Atalantinom smrtnom decom čija kreativna mašta otvara prolaze za komunikaciju kroz san. Ako se ikad bude desilo da se to seme zatre, s boginjom više niko neće imati direktnog dodira.

Četiri kategorije Atalantinih oruđa dele se, izgledaju i definišu na sledeći način.

1. VAZDUH i VATRA
antigravitaciona mašina, letački komplet

Glavni generator antigravitacione energije smešten je u sandali samoj (rozeta na tabanu sandale koju pokazuje crtež 2), koja očigledno nije pogodna za pešačenje po tvrdoj podlozi. Za takve potrebe, preko letačke navlačila se laka i čvrsta, ali obična obuća.

crtež 1

crtež 2

Krilati štap, međutim, ima nekoliko različitih upotreba. Sastavljen je iz pet delova, od čega četiri pokretna. Sklopljen, liči na palicu oko koje su se obmotale dve zmije i sam za sebe predstavlja alatku pod simbolom △ (vatra) jer, kad mu se doda

kugla na vrhu, može — prema potrebi — da zagreje i osvetli poveću površinu, i da zapali koliku god vatru treba bacajući varnicu iz kugle. Kada se rasklopi, kaduceus postaje upravljačka konzola neophodna u periodu kada se neofit uči da leti: zmije su se ispravljale, učvršćivale i razdvajale jednako kao i krila (jedan par zmija–krilo je klizio levo a drugi desno), zmije su se ustima kačile za rozete na sandalama, a ruke su ostajale čvrsto postavljene na telo štapa gde su ugrađeni klizači na oba kraja aktivirali leve i desne mlaznice. Iskusni letač može da upravlja krilatim stvarima bez štapa, samim telom i, najviše, mišlju, ali prethodno mora da nauči kako da i jedno i drugo drži pod kontrolom.

Kad potreba za prevozom prestane, štap se zaklapa jednim potezom i — ako ne služi svojoj drugoj, vatrenoj nameni — može imati vrlo važnu ulogu i u vanrednim okolnostima i u svakodnevnom životu. Bez dodavanja kugle na vrh, sklopljeni kaduceus je idealna i moćna poluga za dizanje i prenošenje tereta i vertikalno i horizontalno. Koncentracija mlaznica i pogonske snage na jednom mestu pri vrhu štapa usmerava njegovo dejstvo lako i precizno, po mnogo čemu slično današnjem laseru. Pomoću tog nevidljivog vučnog snopa, kamena gromada od 30 tona podizala se u vazduh sa istom lakoćom i istom brzinom kao i zrno bibera.

Letačku opremu su Atalantiđani dobijali kada im telesne sposobnosti dostignu nivo dovoljan za održavanje kontrole nad upravljačkom konzolom. Učenje nije moglo da se sprovodi bez nadzora nekog starijeg, a puno pravo na samostalan let dobijalo se posle ispita koji je ujedno bio i neka vrsta inicijacije. Jednom dobijena, oprema je pripadala samo jednom pojedincu i on je bio slobodan da sa njom radi šta mu se prohte, ali drugu nije mogao dobiti. Ono što boginja napravi nikad se nije kvarilo, nisu postojali stari i novi modeli, nisu se pravili mali, srednji i veliki brojevi. Odlazilo se u Atalantinu kulu (koja se tako zvala i nakon što je boginja otišla), na pultu u centralnom holu neofit je pritiskao dlan obe šake na stakleno polje, i koji sekund kasnije u prostoru ispod tog stakla mogao je da ugleda složen svoj letački paket. Bilo je potrebno samo podići staklo. Nijednom više ta se radnja nije mogla ponoviti istim šakama.

2. VODA

ank, uzimanje i davanje života

sl. 3: detalj — Anubis i Hator dočekuju kralja Tuta i daruju mu život koristeći ank

Zahvaljujući egipatskim freskama i hijeroglifima, prilično tačno znamo kako su se upotrebljavali Atalantini ankovi. U rukama bogova, oni su — prema egipatskim verovanjima — mogli i davati i uzimati život, zavisno od načina na koji su stajali u ruci: držan za omču (kao što čini Anubis na sl. 3), ank je bio ključ od podzemlja, sveta mrtvih. Ako bi se u tom položaju prineo živom čoveku, verovatno bi mu oduzeo životni dah, ali takvih predstava nema u starom Egiptu. Boginja Hator, s druge strane, daje kralju Tutu večni život — odnosno dah — držeći ank za suprotan kraj, prinošenjem njegove omče kraljevom nosu i ustima. Dok je boginja bila sa njima, Atalantini ankovi su mogli samo da leče i činili su to na način sličan opisanom: prinošenjem omče bolesnikovom licu ili ranjenom mestu. Samo su ankovi za put imali oba dejstva i u nevolji su služili kao oružje, i samo su ti ankovi na kraju preživeli. Zato je njihova upotreba bila strogo restriktivna i podrazumevala je ozbiljnu obuku. U Egiptu su kasnije pravljeni — i danas se prave — mnogi ankovi od različitog materijala i ljudi su ih nosili na sebi sa uverenjem

da sam oblik ponavlja zaštitnu simboliku pravog predmeta (koji u egipatskim hijeroglifima predstavlja znak za pojam *život*). Atalantini ankovi su svi bili isti: metalni i crni i jedine ruke u kojima su oni ikad bili, uživo ili na slici, jesu ruke „bogova".

3. ZEMLJA
Pandorina kutija, hraniteljica

Pozne predstave — kao na slici 4 — prikazuju jedan isti predmet na više načina, ali prava Pandora ne izgleda tako već ima oblik glatke lopte bez ukrasa, osim što na jednom kraju ima udubljenje. U to se udubljenje mora pritisnuti prstom i neosetno za vlasnika vadi se sićušna kap krvi. Analizom te male kapi kutija dobija podatak o vrsti i količini hrane koja čoveku treba, i ta se hrana u toj količini tu i materijalizuje.

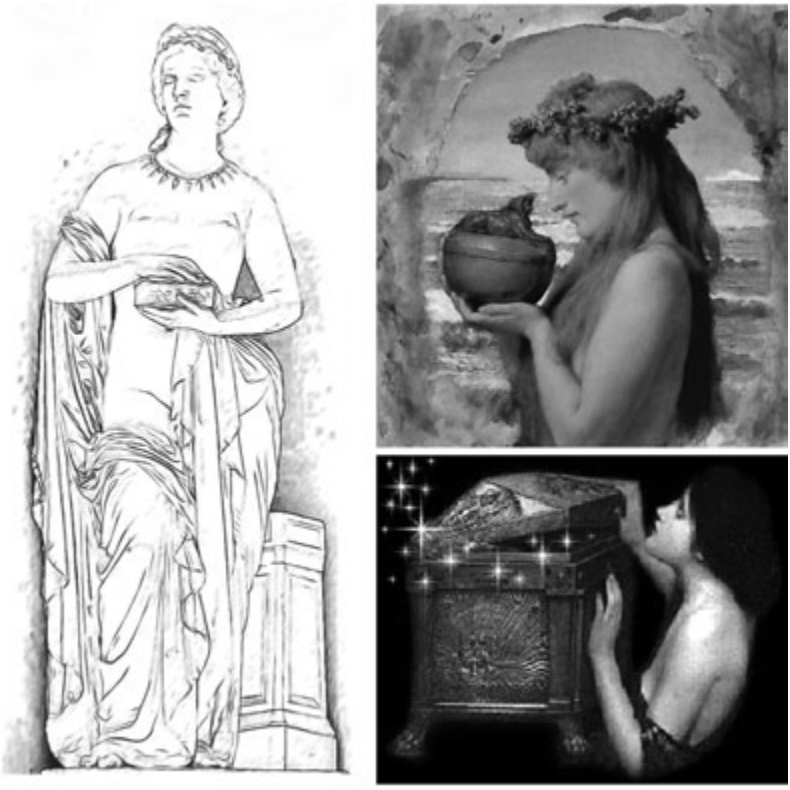

sl. 4 — različiti prikazi Pandorine kutije

Glatka i na oko nigde prekinuta lopta otvara se preko polovine i — večera je poslužena. Zbog čudesnog načina na koji se dobija, u tradiciji i mitologiji klasičnih naroda ova je hrana bogova bila poznata, tada kao i danas, pod imenima nektar i ambrozija. Zapamćena je u bajkama kao stočić koji se sam postavlja, marama iz koje uvek izlazi večera, tanjir koji je stalno pun. Dobro su je zapamtili svi gladni i potrebiti u svim vremenima.

* * *

Bio je uveliko dan kada je Jovan pročitao čitav rukopis i tek se tada, prvi put, ozbiljno zamislio nad sobom, Teofilom, i gigantskom promenom koja je prethodne noći uneta u obe njihove sudbine. Na više načina osećao se kao Alisa u zemlji čuda jer je uspeo da, pre doručka, poveruje u šest nemogućih stvari.

II

DOLAZI OLAF

1.

Upravo u tom trenutku na beogradski aerodrom u Surčinu sletao je avion iz Švedske i u njemu dr Olaf Svenson, u svetu čuveni arheolog „klasičar".

U novije vreme niko za arheologiju nije uradio tako mnogo kao filmovi Stivena Spilberga o Indijani Džonsu. Nasuprot nabildovanim superherojima kod kojih znanje i pamet stoje u obrnutoj srazmeri sa mišićnom masom, on je adolescentskom auditorijumu ponudio eruditu fanatika, čoveka jednako i od nauke i od akcije, dinamičnog kauboja sa mozgom koji, poput starih božanstava, privlači žene i ima stalne, prepoznatljive atribute: šešir, bič i otrcanu terensku torbu. Već posle prvog filma o otimačima izgubljenog kovčega broj upisnika na arheologiju naglo je porastao u celom svetu. Kontraudar, koji je neminovno usledio kad je preveliki broj školovanih arheologa posle pet godina stekao diplomu ali ne i posao, ipak nije poljuljao izmenjenu sliku o profesiji koja definitivno više nikad neće pasti na nekadašnje niske grane dosadnog zanimanja, dobrog samo za knjiške moljce i prašinare. Posao arheologa jednom zauvek dobio je auru adrenalinske šok–terapije, podjednako uzbudljive i pogodne i za kućne pacove i za avanturiste.

Olaf Svenson se svesno i odlično uklapao u ovaj model. Bio je visok i plav, dosledno je gajio bradu od dva dana, nosio je somotske pantalone uvučene u visoke kožne čizme, kariranu košulju i jaknu od veštačke jelenske kože. Za razliku od Indijane Džonsa, voleo je da ide po svetu gologlav, i nije krio izvesnu slabost prema rukavicama. Bilo je jasno da je privlačan za žene, ali niko nije tačno znao kakvo je njegovo seksualno opredeljenje.

Olaf Svenson se u Švedskoj pojavio iznenada kao jedan od najvećih stručnjaka za stare jezike i kulture, iznikavši preko noći u zvezdu univerziteta u Upsali iako ga pre toga niko ni u čemu nije zapazio. Razlog je bio u tome što je studirao u Americi i potom učestvovao u mnogobrojnim iskopavanjima po Bliskom Istoku, te se u Švedskoj pojavio kao gotov naučnik sa doktorskom tezom o indoevropskim korenima paleobalkanskih kultura sedentarnog tipa. Od tog momenta njegov je uspeh hrlio vrtoglavo uvis i izgledalo je da mu nigde neće biti kraja. Interesantno je, međutim, bilo da Svenson, tako izuzetan u poznavanju ne samo grčkog i latinskog već i sanskrita, koptskog, aramejskog, hijeroglifa i klinastog pisma, nije uopšte imao dara za moderne evropske jezike, ali je vrlo dobro i tečno govorio srpski. On sam je to objašnjavao okolnošću da je celo detinjstvo u Čepingu proveo družeći se sa decom gastarbajtera iz Jugoslavije koji su stanovali u kući do njegovih roditelja. Zli jezici su, međutim, širili neproverenu priču da je to sve paravan, da je većinu njegovih radova o starim kulturama napisala grupa talentovanih studenata honorisana parama američke državne bezbednosti i CIA, da su sva iskopavanja na kojima je Svenson učestvovao bila u zemljama i krajevima u kojima je po njegovom odlasku izbijala pobuna ili puč i da je njegovo pravo obrazovanje vezano za gerilsko ratovanje i prodaju oružja. Ne treba uopšte sumnjati da su obe varijante imale vatrene pristalice, a ako je neko nekad možda i imao nameru da istera stvar na čistinu, u javnost to nikad nije dospelo.

U Beogradu se Svenson pojavio sa svitom. Došao je u Srbiju na čelu UNESKO tima za Balkan da ispita mogućnosti pronalaženja novih podataka o Rtanjskim tablicama, a možda i novih ulomaka ako uspe da locira mesto na kome su nastale. To obnovljeno interesovanje za Rtanj probuđeno je upravo time što su originalne tablice nestale, a bilo je moguće zahvaljujući tome što su bile dobro obrađene i dokumentovane kad su pronađene.

Za razliku od većine kolega, Olaf je sve svoje nade polagao u ono što je pisalo u psaltiru pronađenom uz tablice. Iako je u naučnim publikacijama vrlo mnogo diskutovano o tom tekstu, iako je on više puta citiran i bar dva puta u celini objavljen pod redakcijom renomiranih stručnjaka, na ovom mestu bi ipak valjalo podsetiti se u opštim crtama o čemu je tamo reč, jer će jedino tako potezi Olafa Svensona moći logično da se objasne.

Kao što je već rečeno, u pitanju je životopis izvesnog fra Anselma pisan u prvom licu jednine kao neka vrsta nepotpune autobiografije jer se tok opisanih događaja naglo prekida u tački koja očigledno nije logičan kraj autorove pripovesti. Prema onom što je pisalo u knjizi, Fra Anselmo je bio sa Korčule, pre zaređenja poznat samo kao Nikola, jedan iz dugog niza u grehu začete dece iz plemenite porodice Arneri, čiji su mladi i neobuzdani sinovi bili preterano blagonakloni prema kućnoj posluzi. Čim je bilo moguće, bio je predat dominikancima u samostanu sv. Nikole na samoj obali i 3. marta 1645. zaređen pod imenom sveca za taj dan — svetog Anselma lombardijskog koji je štitio siromahe. Nešto kasnije iste godine počeo je strašni Kandijski rat koji je trajao četvrt veka i teško pogodio sve umešane strane, a naročito stanovništvo istočne jadranske obale. Korčulu je tokom rata držala Venecija i zidine su bile dobro branjene, ali je manastir ostao van njih i Anselmo je samo dve godine uspeo da provede u njemu kao fratar. U jesen 1647. — zajedno sa celim bratstvom — zarobili su ga berberski gusari koji nisu bili ni na čijoj strani, ali su rat koristili za dobru zaradu što je podrazumevalo pljačku svih na svakom mestu i u svako vreme.

Roblje je za gusare bilo vruća roba, naročito ono koje nije vredelo stavljati na otkup: brodovi su bili tesni, na njima jedva da je bilo mesta za posadu, a roblje je imalo vrednost samo u dobrom stanju, što znači da ga je trebalo smestiti negde, hraniti, pojiti i oblačiti, što je sve trošak za koji se ne zna hoće li se na kraju isplatiti. S druge strane, ta je roba bila tražena i na ceni, pa je gusarski interes bio jasan: što kraća ležarina, to veća zarada. I tako je fra Anselmo već sedmog dana, u sindžiru od trideset robova, bio prodat prekupcu Turčinu na ulazu u ulcinjsku luku i odatle kopnom poteran ka Skadru, na poklon skadarskom veziru. Vezir je ovom pridodao još dva sindžira i sve ih pod jakom pratnjom poslao vojnom zapovedniku u Niš na ime jednog starog neizmirenog duga.

Ne zna se šta je sa tim dugom na kraju bilo, ali on definitivno nije izmiren u prvom pokušaju jer su karavan napali razbojnici onog momenta kad je kročio na stambolski drum. U opštem metežu na fra Anselma je pao jedan od pratilaca i, teško ranjen, vrlo brzo ispustio dušu, a fratar je u padu izgubio svest i, kad se probudio, našao se na zemlji sam, pritisnut jednim i okružen nekolicinom mrtvih Turaka. Videvši šta se desilo, fra Anselmo je znao da nema mnogo vremena i

da mora što pre da se skloni sa puta. Seraskersko odelo bi mu dobro došlo, ali su i razbojnici očigledno bili istog mišljenja i sa mrtvaca se bukvalno ništa više nije moglo skinuti, te je Anselmo dalje bekstvo nastavio u istoj pocepanoj, prašnjavoj, nekad beloj a sada još i krvavoj dominikanskoj rizi.

Kraj oko Niša bio mu je nepoznat, ali su strane sveta svuda jednake i on je rešio da ide na sever, što dalje od mesta na kom je bio uhvaćen, i što dalje od puta na kome ga opet mogu uhvatiti. Uputio se u planine i posle mnogo dana i noći, gladan i promrzao jer je počinjala zima, stigao u Vrmdžu, mesto čije ime gotovo da nije mogao izgovoriti. U to vreme zarobljeni ratnici koji prose otkup za sebe bili su redovna pojava i ljudi su uglavnom imali razumevanja za njih. Robovska ogrlica na Anselmovom vratu, jedino robovsko obeležeje koje nije uspeo da skine, legitimisala ga je kao sužnja potucača i krčmar ga je pustio da se ogreje pored ognjišta, na čemu mu je Anselmo bio neizmerno zahvalan. Proviđenje je htelo da u toj krčmi, te večeri, bude i jedan od Čuvara, u krugu od stotine kilometara valjda jedini čovek koji je mogao znati šta je i kakva je nekad bila prosjakova odeća. Koliko da vidi da li je u pravu, čuvar je prišao ognjištu i tiho, da samo Anselmo može čuti, kazao:

„Es tu cannis Domini, frater?“[29]

Anselmo je, da bi preživeo, poslednjih mesec dana ubeđivao sebe da je životinja i već je bio na dobrom putu da poveruje kako ne ume da govori jer je po planinama nailazio samo na stočare Bugare i Vlahe koje ni lokalno stanovništvo nije svaki put moglo da razume. Mislio je da latinski više nikad neće čuti, čak nije bio siguran ni da tako nešto uopšte postoji, da nije samo sanjao neki šareni svet kad se najeo lošeg bilja, kao toliko puta u planini, kad je bio srećan ako nađe ovce u pojati da se pored njih malo ugreje. Čovek u teškom gunju i toplim čizmama, obrastao u bradu i kosu, crn i povijen obraćao se njemu, prosjaku, na latinskom — u to nije smeo da sumnja koliko ni u svoj zdravi razum, iako ni jedan ni drugi nisu činili čast onome što latinski podrazumeva.

„Cannis sum, frater, sed in Dominum anima mea speravit“[30], odgovorio je davno napamet naučenom formulom, i osetio da mu je jezik zadebljao i suviše tvrd za otmenu muziku govora antičkih mudraca i svetog pisma.

29 „Jesi li ti pas Gospodnji, brate?“ (Igra reči prema Dominicanes — cannes Domini.)

30 „Pas jesam, brate, ali se duša moja Bogu nada.“

Tako je fra Anselmo, budući da se uzdao u najvišu instancu, našao svoj put do rtanjske pećine i nije bio ostavljen na cedilu. Ništa od onog što je na Rtnju naučio od drugih čuvara nije poljuljalo njegovu veru u Jedinog i ništa ga nije moglo skrenuti sa zadatka koji mu je bio poveren — da čuva rtanjsku tajnu i da bude njen zapisničar. On, dakle, nije dovodio u pitanje svoje poslanje i nije mislio da se mora zahvaljivati Bogu što ga je spasao jer je bio duboko uveren da je to sve zajedno bilo Njegova volja, ali je imao potrebu da na zemaljskoj ravni, u okvirima ljudskih mogućnosti, uzvrati dobro delo na isti način i nije nijednog momenta sumnjao da će mu njegov tvorac pružiti priliku i za to. Zato kada je, dve godine kasnije, po najvećoj zimi u snegu našao polusmrznutog čoveka na izmaku snage, fra Anselmo nije imao nikakvu dilemu šta treba da čini: uvio je stranca u svoj gunj i na leđima ga odneo u pećinu.

Na unutrašnjoj strani korica malog psaltira stajao je fra–Anselmov ex libris CUSTODIA u vidu psa čuvara u vencu od simboličnog bilja

Svi su Čuvari odmah shvatili kako Anselmo gleda na tu stvar: nađeni je njegov i Božji, poslat na Rtanj ne da bude čuvar već čuvani, da bi Anselmo ispunio svoju meru. Čovek se nije sećao ničeg, pa ni kako se zove (ili mu je više odgovaralo tako), što je Anselmo video kao dobar znak i dao mu novo ime — Reperitus (pronađeni), što niko nije hteo da izgovara celo osim njega, pa je čak i sam imenovani, kad je došao sebi, skratio to kabasto ime u Rep.

U početku, izgledalo je da Rep neće biti dugog veka. Koliko god da se Anselmo trudio oko njega, čovek je sve više kopneo, kao da mu se nešto važno sledilo i prelomilo tako da se više ne može popraviti. Onda su mu drugi čuvari, videći da njihov drug vodi izgubljenu bitku, dali jedan anker i objasnili kako se koristi, ali je Anselmo i dalje verovao

da je sigurniji dok je u Božjoj ruci. Tek kad je postalo sasvim jasno da je ta ruka zauzeta nekim drugim poslom, pristao je da upotrebi žensku magiju, i Rep mu se vratio sa mračnog puta kojim je već neko vreme išao.

Tokom dugih dana borbe za njegov život, Rep je u bunilu ponavljao uvek jedno isto: da mora pronaći gnezdo i u njemu zeleno jaje. Ni posle, svestan, nije odustajao od te ideje, što je svima oko njega govorilo da ona nije bila proizvod groznice i prolazna nevolja već trajno stanje, pa su čuvari počeli od njega da zaziru i da ga posmatraju kao umobolnog. Ono što je govorio samo po sebi nije bilo lišeno svakog smisla, ali je imalo defektnu logiku: sanjao je da duboko pod zemljom, ispod Rtnja, leži potonulo jaje i da će biti velika nesreća ako ga niko ne nađe i ne otkopa na vreme. Anselmu je to govorilo da u Repu tinja neko jezgro straha i strepnje, i on ga je štitio koliko je mogao, ne dajući da ga iko dira. Rep je i sam video da odskače pa je govorio sve manje i na kraju sasvim začutao. Tada je počeo da kleše tablice.

Kada je najzad sve bilo gotovo i diptih se pokazao u punom svetlu, Čuvari su bili iznenađeni Repovom veštinom i lepotom njegovog dela. Bilo je čudno, nisu razumeli zašto je odstupalo od klasičnog mita, ali im se dopalo i prihvatili su objašnjenje da je tako video u snu. Očekivali su da će ga ovaj prvi uspeh ohrabriti da radi više i dalje, ali Rep više nikad ništa nije isklesao, čak ni alat više nikad nije uzeo u ruke i, ako im je nešto od te vrste bilo potrebno, morali su da se snađu sami ili da potraže stvar u selu.

Ovde se fra Anselmov životopis prekida i opšti je utisak da taj prekid nije prirodan. Drugom rukom, i drukčijim pismom, dopisana je još samo jedna rečenica: „Posle deset godina konačno smo se složili da Repu podignemo krst. Za nas nema značaja da li je neko digao ruku na sebe ili nije. Svakako nema Anselma (RIP) da nas u tome spreči". I datum koji, kad se prebaci u gregorijanski kalendar (budući je bio napisan na vizantijski način i nosio godinu 7176), glasi: 13. Januar 1667.

Nekoliko detalja u Anselmovom dugačkom monologu privuklo je Olafovu pažnju: Vrmdža, i danas postojeće selo na Rtnju; stanovnici pećine — Čuvari — od kojih je bar jedan (a verovatno i više njih) znao latinski; čudesni predmet, anker, koji vraća bolesne sa puta ka sigurnoj smrti. I, naravno, pećina sama, u kojoj su boravili tajanstveni, učeni, istoriji potpuno nepoznati Čuvari i koja je, možda još uvek, čuvala bar

neke podatke o njima. Nadajući se, dakle, svetskoj slavi u slučaju da uspe, Olaf Svenson je prikupio sredstva, nabavio opremu, obratio se srpskim vlastima za pomoć i logistiku i sledećeg leta krenuo na Rtanj. Sa sobom je, prema uslovima koje mu je nametnuo UNESKO, poveo i mladu asistentkinju sa katedre za arheologiju starog veka u Beogradu, Suzanu Šimon zvanu Čarli.

2.

Vrmdža je neobično staro mesto u kome su Rimljani držali logor da štite carski put, a Vizantinci utvrđeni grad kao isturenu karaulu na ivici carstva. U srednjem veku pripadao je Vidinskoj oblasti jer je granica između Bugarske i Srbije prolazila tokom reke Moravice, ostavljajući Bovan na srpskoj, a Vrmdžu na bugarskoj strani. Vrmdžanski grad je bio čuven po bogatstvu i otmenosti. Osvojio ga je početkom XV veka sultan Musa, brišući pred sobom sve što mu je smetalo da stigne do Bovna.

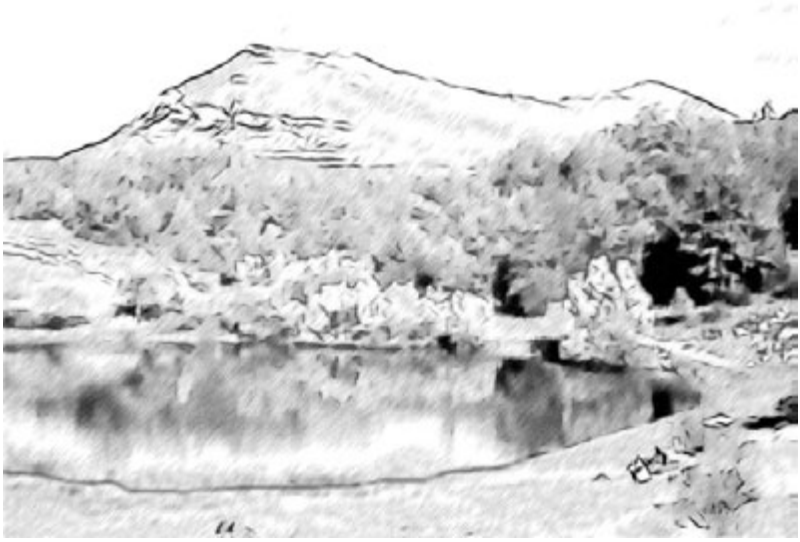

Vrmaško jezero i Rtanj u pozadini

U turskim defterima 1455–1560. pominju se tri Vrmdže: Gornja, Donja i Srednja. To znači da su se ispod utvrđenog grada tokom vremena formirale sukcesivno dve varoši, bolje reći — dva vrmdžanska podgrađa, čijim je spajanjem nastala današnja Vrmdža, prevelika za

selo pod planinom, premalena za varoš u sokobanjskoj kotlini. Poreklo imena nije sasvim jasno, ali postoje pretpostavke da je izvedeno iz latinskog *vermiculus* u značenju *crvenkast*, što se poklapa sa stvarnom bojom zemlje u tim krajevima.

Vrmdža, sa ostacima Latinskog grada u sredini

Drugo tumačenje, kojim se prvo ne isključuje u potpunosti, polazi od pretpostavke da se *gornji*, *donji* i *srednji* odnose na tok reke, što zaista i jeste uobičajeno u hidronimiji i hidrologiji, mnogo više nego u istoriji gradova. Time bi se Vrmdža definisala kao mesto nastalo pored Vrmaške ili Vrmdžanske reke koja, kao prirodna pojava, predstavlja stariji topos i može da posluži kao davalac imena za naselje kasnijeg postanka. Veza sa crvenom zemljom ostaje važeća i u tom slučaju.

Vrmaška reka se još zove i Pakleš, verovatno zato što je jednim delom ponornica za koje vreme teče donjim svetom, kao antički Aheront i Stiks. Takve se vode ne piju jer se za njih vezuje tabu onečišćenosti smrću, uz mnoga druga sumorna i teška verovanja. Na mestu gde se Pakleš odvaja od puta i teče dalje od Rtnja, da bi posle nekog vremena opet nestao, još uvek stoje jedva prepoznatljivi ostaci srednjovekovnog Latinskog Grada, nekadašnje tvrde gradnje na brdu, danas gotovo u celini raznete po okolini i ugrađene u lokalne staje i obore. Za taj se grad veruje da ga je sultan Musa osvojio presekavši mu dotok vode, što bi značilo da Pakleš u to vreme još nije bio ponornica i da je prolazio

kroz grad ili bar dolazio do njega. Sada reke na tom mestu više nema, ali je ima 500 metara dalje, što bi moglo značiti da nije sasvim nestala već samo zaronila dublje. Ovakvo ponašanje vode ukazuje na postojanje pećina, a možda i podzemnih hodnika i tunela. Stoga je tu, pored grada, postavljen glavni logor koji je nadzirao Olaf lično, a na drugom kraju ponornice, oko 1 km dalje ka rtanjskoj kupi, manji i pomoćni o kome je brinula Čarli.

Po standardima o kojima Srbija toliko ništa nije znala da nije mogla ni da sanja o njima, lokalitet kod Vrmdže imao je i sopstveno obezbeđenje — ekipu od sedam momaka koje je Olaf doveo sa sobom i koji su direktno bili odgovorni samo njemu. Među sobom su govorili švedski, a sa svima ostalima engleski. Oni nisu bili arheolozi i iskopavanja ih uopšte nisu zanimala, pa ih je zato stručni deo ekipe zvao Olafovi najamnici. Oni su obezbeđivali i jedan i drugi iskop i zbog toga su postavili šatore tako da im oba budu na očima, izabravši za to jednu od manjih čuka sa pogledom na vrmdžansko jezero, omanju baru zapadno od Latinskog grada. Olaf je svoju ekipu zadržao uz sebe, a Čarli je unajmila lokalnu radnu snagu (uglavnom planinare i speleologe) i nije imala nikakve iluzije o tome čiji posao Olaf smatra značajnijim. I inače sklona da stvara sopstvene svetove u kojima je živela bolje nego u stvarnom, Čarli nije bila povređena ovakvim Olafovim stavom. Njen nadimak je, uostalom, mnogo toga govorio o njoj.

Dobila ga je po Čarliju Braunu jer je bilo poznato da je veliki ljubitelj stripova i poseban Snupijev obožavalac. Čarli se nije sećala vremena kad nije volela stripove. To je bila njena strast od detinjstva, njen rezervni i paralelni svet u kome su stvari bile bezazlene, a događaji i likovi logični. U njemu se ona osećala dobro, naročtio leti, na terasi roditeljskog stana na poslednjem spratu, u ligeštulu pod suncobranom, sa gomilom sendviča i termosom ledene kokakole, blažena među stranicama „Mikija u Vodengradu", opčinjena viteškim potezima Modesti Blejz i duhovitim obrtima Taličnog Toma, očarana vernim rekonstrukcijama antičkog Rima i Olimpije u epizodama sa Asteriksom i Obeliksom. Lenji dani školskih raspusta svi su uvek bili obeleženi ovim istim uživanjem koje ništa nije gubilo time što se ponavlja. Ni kasnije, kada je vremena bivalo sve manje i manje, strast prema stripovima nije ustupala pred prozaičnim oblicima zemaljskog života, kao što su stan, plata, zaposlenje... Arheologija je za Čarli bila na pola puta između

iracionalne, haotične stvarnosti i uređenog sveta mašte. Ona je u njoj bila dobra zato što je bez muke mogla da vidi sebe kao junaka priče koja stoji iza fragmenta neke polomljene stvari, i u svojstvu junaka mogla je istog časa da oživi vreme i mesto na kojem je fragment nađen, da izgradi grad, žitnicu, logor, tamnicu ili crkvu do najsitnijih detalja — sve u svojoj glavi. I zbog toga njeni profesori nisu mislili da će daleko stići baveći se naukom, za koju je potrebno jednako mnogo entuzijazma, ali daleko više skepticizma. Za rad na terenu, međutim, nije bilo boljeg od nje. Naročito zato što je imala beskrajno strpljenje sa stvarima i, kad je trebalo izmisliti hobi, nešto čime će se baviti kad se ne bavi ničim, ona je počela da pravi najnežniju trivijalnu stvar na svetu: staklene kugle ispunjene vodom i prigodnim sličicama, obično sa snegom. Kad je bila sasvim mala, dobila ih je nekoliko i dve su se nesrećnim slučajem razbile. Tako je sve počelo, shvatila je princip, ali ona u svoje kugle nije stavljala vodu nego glicerin i njen je sneg u lopti uvek lepše, duže i čarobnije padao nego kupovni. Sa velikim entuzijazmom pravila je male, nežne svetove koje će stavljati unutra, kućice, drveće, krave, pse, mačke, male ljude i decu sa sneškom belićem. Imala je lepu kolekciju iako je najveći broj pravila za poklon prijateljima.

A onda je osmog dana na terenu Čarli srela magarca, zapravo nju — Magaricu Micu. Mica je negde oko podne ušetala u mali logor sa samarom natovarenim jednonedeljnim provijantom za šestoro ljudi koji se sastojao iz svega što se moglo naći u vrmdžanskoj prodavnici, uz dodatak pasulja, krompira, luka, voća i zelenog povrća koliko se moglo dobiti od seljaka koji imaju bašte i voćnjake. Mica je cela bila jako lepa, ali su joj posebno divne bile uši koje su stalno nešto radile, kao oni ljudi sa zastavicama koji signaliziraju poruke na brodovima i uzletištima aviona jer im ne vredi da govore kad ih niko ne može čuti. Oči su joj bile ogromne, crne i đavolaste, sa iskrom koja još uvek nije bila ugušena batinama i teškim radom. Imala je tamnu njušku od najfinijeg somota i beli stomak, čekinjastu kratku grivu kao grčki hoplit i crnu kićanku na kraju repa. Čarli je oduvek imala slabost prema magarcima i za nju je susret s Micom značio ljubav na prvi pogled. Kad su je rastovarili, njen je vlasnik na kraju otišao kući pešice i sam, a Micu je Čarli uzela u najam na neodređeno vreme.

Nije ni potrebno reći da Mica više nikad u životu nije ponela gadni, teški, žuljeviti drveni samar. To je pripadalo mrskoj i odbačenoj prošlo-

sti, a Čarli je u Sokobanji za nju nabavila šarene bisage od kostreti, više zato što su joj lepo stajale nego što je imalo šta u njima da se nosi. Davala joj je jabuke i šargarepe, mazila je na sve načine i išla sa njom u duge šetnje. Čarli nije imala prigovor savesti zbog toga što je „odsustvovala sa posla". Paradoksalno, ona na svom terenu nije ni imala šta da radi: pećine se ne mogu iskopavati, svakako ne pre nego što budu pronađene, a traženjem se nisu bavili čak ni speleolozi već planinari, jedini koji su se stvarno mučili u početne dve nedelje, krstareći Rtnjem i praveći karte na kojima je i najmanja pukotina bila tačno obeležena za buduću proveru. Tek posle njih dolazili su na red speleolozi i na kraju, ako bude sreće, Čarli. Stoga su ona i Mica za svoj račun razgledale Rtanj i to na dugačko i na daleko jer je sada imao ko da nosi hranu i vodu u svim količinama, a za nevolju i umornog čoveka. U jednoj od takvih šetnji Čarli je slučajno naišla na Skrivenu dolinu.

Tog dana ona i Mica su krenule nizbrdo, ka podnožju rtanjske kupe na boljevačkoj strani. Taj deo planine je izuzetno nepristupačan i kršević i Čarli se odvažila da tuda krene samo zato što je bila uverena da je sa Micom bezbedna, budući da je magareći rod od pamtiveka krčio puteve kroz najveću divljinu. U jednom trenutku, Mica je skrenula oštro u desno iako je staza — kako god bila uska i beznačajna — produžavala pravo naniže. Ništa nije moglo pokolebati poverenje koje je Čarli imala u Micu, ali se ona svejedno pitala čime je uslovljen takav izbor: i levo je bilo jednako loše, gustiš i koprive na obe strane. *Magarcima kopriva ne smeta*, mislila je Čarli trudeći se da izbegne najveće primerke, *ali kako stoje sa zmijama, baš se pitam*. Nije se plašila jer je Mica pravila toliku buku da su sve zmije morale pobeći, a i hladno im je valjda da se zavlače u to mesto praktično bez sunca, ali ipak... i u sred tog premišljanja, magare je naglo stalo a Čarli, koja je gledala isključivo u svoje noge, grudima nalete na njene sive sapi. Taman kad je htela da vikne: „Idi, bre, Mico, šta ti je!?", Čarli je sve shvatila u trenu: stajali su pred ogromnim izvorom najlepše, čiste i ledene vode koja je mirno klokotala iz stene, a Mica je pila dugim, žednim, tihim gutljajima.

„Rtanj je stvarno čudesna planina" mislila je Čarli gledajući obilje čiste vode. „Svi kažu da je bezvodan, a vidi ovo..." Skinula je glomazne patike i zagazila vrelim nogama u izvor, ali se odmah pokajala jer se setila da magarci ne piju mutnu vodu. Mica se, međutim, nije obazirala. Ohrabrena, Čarli je odgacala do drugog kraja bazena koji je u prečniku

imao oko deset metara. Tek tu je shvatila da stena nije cela i da linija koja se ocrtavala po sredini padine nije sediment nego prolaz, uzak — doduše — ali dovoljan da se ona i Mica tesno provuku. Čarli je odmah pomislila da bi to možda mogao biti ulaz u neku pećinu, ali nikako nije bila sigurna da je bezbedno poći tuda, da je dovoljno široko i da uopšte nekud vodi. Rešila je da, kao i dotad, pusti Micu da odluči i, ako Mica pođe, da pođe za njom. Mica je pošla. Strigala je ušima i malo frktala, ali je išla, što dalje to bodrije i spokojnije.

Klanac je vijugao kroz stenu koja je mestimično bila i po deset metara visoka. Čarli se sve vreme pitala odakle je sve to došlo: da li je klanac izdubila voda, ili se stvorio preko noći, u nekom sumanuto jakom, praistorijskom zemljotresu. Tu i tamo na tlu bi se pokazala vlaga u tragovima, kao da je nekad tuda tekla reka, ali to se moglo desiti i pošto je stena pukla, a ako je na kraju bila pećina, i voda bi mogla odatle teći plitko ispod zemlje dok na kraju ne izbije u vidu izvora. Na kraju klanca, međutim, nije bila pećina.

Držeći se Mici za rep, Čarli je iza jedne oštre okuke iskoračila na čistinu, na mirisnu, šarenu i pitomu livadu koja se blago spuštala ka sredini kao dno davno nestalog gorskog jezera. Tu su pasle dve riđe kobile. Na visokim stenama koje su nekad bile obala nestalog jezera rasli su gusto visoki četinari. Oblik polja je bio ovalan, u dužinu oko 200, u širinu 100 koraka, a u njegovoj sredini stajala je mala bela kuća od čatme, sa verandom na drvenim stubovima i vratima ofarbanim u lavor plavo, kao slika ukradena iz nekog drugog sveta. Pored nje je bila štala, kraj štale veliki orah i pod orahom sto sa klupama. Malo dalje odatle video se bunar, a između svega toga, u centru, ognjište ukopano u zemlju i ozidano kamenom, ličilo je na neku staru iskopinu. Mica je bila očarana travom kroz koju su štrčali ljutići do kolena i nije imala nikakav interes za kuću iz koje je dopirao najlepši miris na svetu — miris sveže pečenog, iz rerne upravo izvađenog hleba. Tek tada shvativši koliko je i sama gladna, Čarli ostavi Micu i pođe ka kući, ali nije uspela da stigne do praga.

„Tako mi svega, ubiću te!“, zaorilo se iz kuće, zbog čega je Čarli ustuknula malo ispred vrata i nije smela dalje.

Unutra je nešto padalo i lomilo se, neke šerpe su u većem broju treskale o pod, kroz vrata je prvo proletela metla, a za njom crni mačak sav posut belim brašnom, sa velikim kaišem suve slanine u zubima.

Onda je kroz vrata istrčao i visok momak uvaljan u testo i odeven samo u gaće i kecelju, ali je mačak bio brži. Čarli je stajala bez reči i nije mogla da veruje svojim očima, a mladić — koji u prvi mah nije ni video da tu ima još nekog — zapanjen ali još uvek besan, okrenuo se ka njoj i dreknuo: „Šta je to, bre!?“ Tako su se prvi put u životu sreli Suzana Šimon, zvana Čarli, i Jovan Dobrić.

III

SAVEZNICI

1.

Onako kako je Suzana bila Čarli, Jovan je bio Đani — i evo kako je do toga došlo. Jovan Dobrić je po vokaciji i obrazovanju bio slikar, ali nije živeo od toga. Nije, uostalom, ni Van Gog, i Jovan — koji je umeo da uči na tuđim primerima — nije želeo da čeka pedeset godina da vidi hoće li postati slavan: neke važne stvari bile su mu potrebne odmah, na primer hrana i odeća i novac za stan. Zato je radio ono što je, osim slikanja, najviše voleo i najbolje znao: kuvao je. To mu je toliko dobro išlo, da je jednog dana spakovao kofer, otišao u Rim, i odatle se posle dva meseca vratio sa diplomom Cucchiaio d'argento, kao vrhunski šef i specijalista za haute cuisine. Niko od njegovih prijatelja nije bio iznenađen što mu je to pošlo za rukom, ali su se mnogi pitali zašto je išao baš u Rim, kad je mogao — a i očekivalo bi se — da izabere Beč, Pariz, Njujork: njegov talenat bi svuda dobro prošao. Stvar je bila u tome što je Jovan voleo Italiju, njenu hranu, klimu, jezik, gradove — a naročito njenu umetnost. Tamo se osećao kao kod kuće. Po povratku je počeo da skuplja pare da otvori sopstveni restoran *A casa di Gianni*. To je smatrao svojim životnim projektom i uveliko je radio na njemu kada se one noći na njegovim vratima pojavio Teofil.

Kuća u Skrivenoj dolini, za koju je Teofil tvrdio da je vekovima u njihovoj porodici, poslužila je kao logistički centar za pripremu potrage za pećinom, onom istom koju se i Olaf nadao da će naći, za kojom je tragala Čarlina planinarska ekipa i koja je, do tog trenutka, uspešno odolevala svima njima. Jovan se nije naročito trudio da shvati šta oni tu tačno rade i šta i zašto čekaju, a i inače je od početka imao osećaj da je inicijativa u celosti Teofilova i da on tu ima tek pomoćnu ulogu. U

momentu kad je shvatio da samo u gaćama stoji pred osobom suprotnog pola, upravo je bio ispekao hleb i spremao se da prži luk za prebranac pasulj sa slaninom koju, međutim, nije uspeo da otme od bezobraznog mačka. Bežeći od metle, isti je srušio kutiju s brašnom, koja je pala na jaja i polomila ih te su iscurila na pod, gde se na njih okliznuo Jovan koji je oborio flašu s mlekom i pao u prosuto brašno, povukavši za sobom još i šerpu sa zejtinom i lonac pun obarenog pasulja. Gore nije moglo biti, a da objasni šta se desilo, nije imao nikakvog izgleda.

Pokušao je da se opere kišnicom koja se skupljala u buretu pored štale ali nije imao mnogo uspeha. Nekako je ipak uskočio u farmerke koje su se sušile na konopcu iza kuće i konačno se pojavio na livadi gde je Čarli i dalje stajala i čudila se. Kad se on diskretno nakašljao, okrenula se ka njemu sa namerom da pita šta je bilo ono što je upravo videla, ali je odustala jer je u tom trenutku dolinu potreslo strašno Micino njakanje. I Jovan i Čarli uspeli su da vide samo kako nešto u širokom luku odleće magarcu iza leđa, a nešto kasnije pred kuću je stigao izubijani Teofil. „Samo sam hteo da je povedem ka štali", rekao je trljajući leđa, dok je Mica iz daljine jednim kratkim oglašavanjem stavljala tačku na i. „Kobile nisu imale ništa protiv."

Teofil se predstavio kao Jovanov ujak i Čarli se iznenadila kad joj je rekao da zna ko je ona i zašto je na Rtnju. Jovan je pažljivo slušao i nije se mnogo mešao u razgovor jer nije znao koliko je i šta Teofil nameran da otkrije pred konkurencijom. On sam nikada ne bi povezao Čarli sa teškim fizičkim radom na terenu (Jovan je smatrao da ne postoji „lako" kopanje), ali je isto tako teško mogao da je zamisli zatvorenu u tesnim i prašnjavim sobama nekog arhiva, depoa ili muzeja. Hendikepiran svojom grotesknom pojavom sa početka njihovog susreta, Jovan se potpuno otkravio tek kad je Teofil kao slučajno naveo razgovor na temu stripova i odmah tu dobio je želju da crta i nju, i mačka, i Micu, i sebe kao jedinog pravog magarca u onom događaju.

U sledećih nekoliko dana viđali su se često i na raznim mestima. Išli su u Gamzigrad da vide Felix Romuliana (nešto kao Holivud srpske arheologije), posetili Sokobanju i Sokograd, peli se na Ozren, otišli u Čitluk da vide pećinu iz koje izvire Moravica. Za to vreme Teofila nigde nije bilo i Jovan je sa lakoćom zaboravio da su svi na Rtanj došli sa nekim zadatkom. Vreme je teklo glatko i prijatno, crteži su se množili, Čarli je pravila smešne fotografije na kojima su bili zajedno i ponaosob

ona, on i Mica. Uživao je da kuva za nju i tada je, uz jelo i vino, padao u iskušenje da joj kaže celu istinu o sebi i Teofilu ali se bojao da će misliti da je lud i da će pobeći od njega. Ipak nije odoleo da joj ne kaže kako i oni traže istu pećinu i laknulo mu je kad se ispostavilo da nju to uopšte ne uzbuđuje. Tek kada je, opustivši se više nego što je trebalo, pomenuo kako Teofil misli da su u toj pećini bili neki dorkasi, primetno je probudio njenu pažnju.

„Dorkasi?", rekla je nabirući čelo u pokušaju da se seti nečega. „To sam negde skoro videla, u nekom časopisu. Neka sekta, zar ne?"

Jovan se odmah pokajao što je uopšte načeo tu temu, ali nazad više nije mogao. Nije stvar bila u odavanju tajne, nego on prosto nije znao kako da joj objasni da je njegov ujak besmrtni atinski dorkas i da njegovi besmrtni drugovi čuvaju blago po pećinama — to mu više ne bi poverovao ni sestrić Viktor koji je imao samo tri godine. Na njegovu sreću, Čarli uopšte nije slušala šta on petlja i kako se dovija da priča nešto ali da ne kaže ništa.

Sledeća dva dana nije nikako uspevao da je sretne, a trećeg je došla sa Micom i donela fotokopije članaka iz dva časopisa — jednog na srpskom i drugog na engleskom. Srpski je bio iz časopisa Mokranjac iz 2004. sa velikom studijom Arčibalda Krajsa o dorkasima u staroj Grčkoj, ali je Čarli veći značaj pridavala engleskom tekstu u Paleography & Archeology Today. Tamo je, pod naslovom „The Dorcades Ritual Finally Decoded", stajala vest da je konačno raščitan opis inicijatičkog obreda jedne davno iščezle ezoterijske verske sekte, sačuvan kroz vekove samo zato što je u grčkom i arapskom (dosta oštećenom) prepisu slučajno dospeo među dokumenta vezana za jednu grupu kamene plastike iz starog veka. Pronađen je neočekivano, posle pada berlinskog zida, kada je komisijski popisivan inventar u podrumima berlinske gliptoteke. Sledile su obe originalne varijante neznatno različite među sobom i njihov prevod na engleski. Na srpskom, u Čarlinoj interpretaciji, opis rituala glasio je ovako:

> „Iako je ime za akademije dorkasa bilo hram [templum, temenos], za obrede novačenja koristili smo pećinske hramove majki Kibele (u azijskim kolonijama) i Hekate. Od životinjskih simbola koje smo morali poštovati u tom okruženju izabrali smo pse a ne zmije jer nismo želeli da se mešamo u ofijski simbolizam.

Broj kamenih skulptura pasa u pećinama nije bio strogo određen, ali se najčešće kretao oko sedam zato što je toliki bio broj tajnih znanja koja smo prenosili učenicima. Majke su preko pasa tražile krvnu žrtvu, a ona je prinošena jednom u četiri godine na sledeći način:

» pred [kamenim] psima, koji su uvek postavljani u polukrug, stajao bi glavni učitelj dorkasa za tu godinu i ispred njega postavljan je veliki krater [veliki keramički sud u obliku plitkog pehara sa dve drške];
» novaci su dovođeni do kratera i svakom od njih otvarana je vena na ruci kako bi malo krvi isteklo u krater; rane su zatvarane brzo jer nismo želeli da se neko onesvesti ili da se deca suviše preplaše pre glavnog događaja;
» glavni žrtveni čin bio je otvaranje velike vratne vene na glavnom učitelju; to je činio neki od mlađih nastavnika čija je dužnost bila trojaka: prvo da otvori žilu kucavicu spretno, da ne povredi okolno tkivo na vratu; drugo, da prihvati krv u zlatni pehar i, treće, da boginjinim ankom odmah zatvori ranu, čim pehar bude pun. Zbog toga je prislužnik uvek bio nastavnik koji se najviše razumeo u anatomiju i fiziologiju;
» dok se to sve dešava, glavni dorkas je morao da stoji mirno i pravo kao da se [cela radnja] dešava nekom drugom; za to je bila potrebna velika psihofizička snaga i mi smo smatrali da je ritual bio ispit ne samo za nove i neuke, već u jednakoj meri i za najbolje među nama.
» Na kraju, sakupljenom krvlju polivali smo kamene pse smatrajući da ih time pojimo i šaljemo ponudu direktno crnoj i crvenoj boginji čiji prostor uzurpiramo.

Ceo obred nije imao drugi cilj do da nas poveže u čvrstu celinu kao društvo privilegovanih jer smo imali jedinstvenu priliku da posvedočimo snagu naše boginje čiji ank i zaklanog vraća među žive, koji zaceljuje rane bez ožiljka i nadoknađuje [litre krvi] bez napora. Pouzdano znam da je ovo rađeno u velikim centrima: Atini, Efesu, Sirakuzi, Tani, Kolhidi. Za druge ne mogu da potvrdim."

Jovan je bio toliko uzbuđen da je hteo smesta da kaže Čarli svaku pojedinost o oruđima i sve ostalo što je od nje krio, ali ona to nije primetila i progovorila je prva.

„Taj ank, to je verovatno onaj anker koji se pominje u rtanjskom psaltiru. Tvoj je ujak u pravu što se tiče dorkasa, i sve mi se čini da je to pravi Olafov motiv što ovde kopa, a ne arheologija i Ledine tablice. U suštini, trebalo bi da upoznamo tvog ujaka sa njim, možda bi zajedno imali veće šanse."

„Ne znaš ti Teofila", odgovorio je Jovan na to. „Uopšte nisam siguran da bi on to voleo."

Ali tu se Jovan jako varao. Teofil je bio očaran i Jovan je tek tada prvi put pomislio da možda sve to zajedno — Čarli, Skrivena dolina, Rtanjske tablice, psaltir — nije prosto koincidencija. Zato što je Jovan, svaki put kad se zaljubi, postajao pomalo glup: mislio je sporo i bio slep kod očiju.

2.

Tako su svi troje (Mica je ostala u Skrivenoj dolini gde je bila srećna i zadovoljna) krenuli jednog dana prema Vrmdži na sastanak koji je Čarli ugovorila sa Olafom. Za razliku od malog logora, Olafov bivak je bio ozbiljna stvar. Činile su ga četiri nevelike, međusobno povezane montažne kuće, postavljene tako da formiraju unutrašnje dvorište u kojem je bilo nekoliko stolova i dosta cveća. Jedna kuća je služila kao dnevni boravak, trpezarija i biblioteka; u drugoj je bio mokri čvor uz upotrebu cisterne i hemije, a ostalo su bile spavaće sobe za ekipu od deset ljudi, s tim da je Olaf spavao sam. Za struju su imali agregat, ali se kuvalo na drva, a noću — osim ako je trebalo da se nešto čita — sedelo se u romantičnoj atmosferi uz sveće i vatru. Čarli je ipak mislila da je to sve zajedno veliki i nepotreban luksuz, pogotovu što se ne radi o pravom iskopavanju i što je Vrmdža relativno blizu.

Olaf očigledno nije tu stvar video na isti način. Primio je goste u bašti gde su im dve zgodne devojke koje Čarli nije poznavala donele kafu sa ratlukom i kiselu vodu.

„Ako sam dobro shvatio, vi niste arheolozi", rekao je Olaf kad su one otišle. „A ipak, Čarli kaže, tražite istu pećinu kao mi i imate neku neobičnu teoriju o tome."

„Gospodin Teofil misli da su na Rtnju bili dorkasi“, umešala se Čarli i izvukla svoje dve fotokopije. Olaf ih je uzeo i ovlaš pogledao pa vratio.

„Znam te tekstove“, rekao je bez entuzijazma. „Teorija o dorkasima je nedokaziva, a Krajsu ne treba verovati. Ne zato što je bio nacista — bilo je i među njima sposobnih naučnika. Prosto je suviše romantično, a naučne potvrde nema.“

Teofil ga je gledao sa zanimanjem.

„Vi, znači, mislite da dorkasi ne postoje sada i ovde, ili mislite da uopšte nikad ni nisu postojali na svetu?“, pitao je ozaren najblažim smeškom.

„Uopšte. Nikad. A ovaj opis inicijacije neofita je prosto rubbish! Čudi me kako je samo stigao u tako ozbiljan časopis. Sigurno se radi o mistifikaciji ili još gore, o falsifikatu. U nekadašnjoj Istočnoj Nemačkoj bilo je moguće svašta podmetati.“

„Možda je rubbish. Ali ako nije, dorkasima se mora priznati makar to da nisu ubijali životinje kad im je trebala krv za inicijaciju. To je tako environment friendly“, dodao je Teofil svojim najprijatnijim glasom.

„Slušajte“, umešao se Jovan jer je bio zbunjen Teofilovim sve boljim raspoloženjem. „Mi zaista nismo arheolozi, a ni ideologija nam nije jača strana. Nas privlači avantura i rado bismo vam se pridružili u traganju za pećinom. Ja lično ne verujem da će se u njoj naći nešto vredno — da toga ima, već bi ga neko odavde odneo — ali je sama potraga uzbudljiva. I, osim toga, mi smo mlada sa mirazom — ne dolazimo praznih ruku.“

Olaf je ostao zbunjen metaforom jer, koliko god da je znao srpski, svadbena terminologija mu je izmicala.

„Imamo mapu“, objasnio mu je Teofil.

To je bilo iznenađenje i za Čarli. „Mapu čega?“, pitala je sa nevericom.

„Mapu na kojoj krst označava mesto sa blagom — pećinu“, odgovorio je Jovan, nadajući se da Teofil neće iz torbe izvaditi Rtanjske tablice u svoj njihovoj kamenoj veličini. Jedno je bilo izboriti se za legitiman status u Olafovoj ekipi i time obezbediti mesto pored Čarli u danima koji će doći, a sasvim drugo otići u zatvor zbog krađe spomenika kulture.

Teofil je mirno podneo poglede koji su se sa punom pažnjom uperili u njega. Iz džepa na jakni izvadio je komad presavijenog papira i pažljivo ga razvio na stolu. Najviše je bio iznenađen Jovan jer to što je video nije bila mapa uklesana na poleđini tablica. Ova karta je ličila na srednjovekovne merkator mape i po njoj je svašta bilo ispisano slovima koja su podsećala na goticu iako to nisu bila. Kada su se Čarli i Olaf nagli nad stolom ne bi li što bolje osmotrili šta na mapi piše, Teofil je Jovanu tiho šapnuo da odvede Čarli na stranu i ostavi ga nasamo sa Olafom. Petnaestak minuta kasnije, sama Čarli je predložila Jovanu da pođe sa njom do kola gde su bili njeni vrlo korisni ali teški uporedni atlasi.

„Slušaj", rekla je kad su malo izmakli. „Atlasi nam ne trebaju, to sam izmislila. Ona karta jeste stara, ali je nautička. Ko zna šta je na njoj, Rtanj sigurno nije. Iako se time ne bavi, Olaf ipak nije lud, prepoznaće i biće bruke. Šta ste vas dvojica to smislili?"

„Veruj, i ja sam iznenađen isto kao ti. Ali bih se u svako doba kladio na Teofila, videćeš da će sve biti u redu. Nemoj da se ljutiš."

Ona i nije bila ljuta nego zabrinuta i već je počela da se pita šta joj je sve to trebalo. Međutim, Jovan je bio u pravu: kad su se vratili, zatekli su Olafa i Teofila kako u najvećoj ljubavi prave plan da krenu ka pećini koliko sutra. Olaf je predlagao rano jutro, ali je Teofil nepokolebljivo ostajao pri ranom poslepodnevu jer je trebalo otići po Micu u Skrivenu dolinu. Tvrdio je da se bez nje neće vratiti živi jer tamo kuda idu nema puta i bezbednost će zavisiti od magarećeg dara za izbor prave staze. To je značilo da velika terenska vozila ostaju tamo gde su, pa je Micu čekalo i nošenje vode i minimalne opreme takođe. Osim toga, tvrdio je Teofil, potrebno je da se na određenom mestu nađu u cik zore kako bi se orijentisali u skladu sa mapom, a to je značilo polazak posle nešto ranijeg ručka i najmanje jednu noć pod vedrim nebom u divljini. Jovanu je sve to zvučalo preterano. Rtanj nije bio toliko veliki i neprohodan, njegovi pusti pašnjaci nisu ličili na neku naročitu divljinu, usred leta vukovi i divlje svinje ne diraju nikog, a u poslednjih deset godina u okolini nisu primećene čak ni besne lisice. Imao je sve jači osećaj da Teofil i Olaf igraju neku igru i mislio je da zna šta je u njoj ulog.

Kada je kasnije iste večeri uhvatio Teofila samog, direktno ga je pitao da li je Olafa pridobio rekavši mu za ostala oruđa osim anka.

„Da, naravno", odgovorio je Teofil, „ali je on to već i sam znao. Nisi valjda mislio da bi se ovoliki ljudi pokretali radi izgubljenih ta-

blica!? Sad kad zna da i ja znam, neće nas ispuštati iz vida. A to smo i hteli, je l' tako?"

„Ako misliš na Čarli, to je moglo i drukčije da se reši. Šta će nam uopšte Olaf i kompanija? Zar nismo mogli to i sami da završimo?"

„Bez sumnje, ali će ovako biti lakše. Ničiji značaj ne treba potcenjivati. Još će nam Olaf dobro doći, videćeš."

Na tome je i ostalo. Sutradan su krenuli na put odlaskom u Skrivenu dolinu. Olaf je sa sobom poveo samo najamnike, što Teofila izgleda uopšte nije čudilo, a stručna ekipa je ostala u bazi. Jovan nije voleo što će toliki svet saznati za njihovo utočište, ali je podozrevao da Teofil ima neki plan i nadao se da zna šta radi.

Iz Skrivene doline krenuli su teškim usponom na niži hrbat Rtnja i po njemu išli dugo i mučno sve dok predveče nisu stigli do tačke u kojoj se on spaja sa rtanjskom kupom. Tu je Teofil rekao da stanu i ulogore se na jednom malom platou celom od kamena, sa tamnim mrljama mestimično po tlu, tamo gde za vreme letnjih oluja najčešće udaraju gromovi. Olafovi specijalci, odeveni skroz u crno i natovareni teškim rancima, povadili su vreće za spavanje i hranu koju nisu delili ni sa kim. Atmosfera oko vatre koju su zapalili jer su noći na Rtnju sveže mogla je biti prijatna da oni nisu, kao zloslutne crne senke, sedeli i ćutali gotovo celu noć. Koja je, uostalom, bila kratka.

U cik zore, kao što je obećao, Teofil je bio na nogama i sa velikom pažnjom posmatrao put kojim su došli. Jovan, koji dan ranije nije verovao da cela ta predstava ima neku stvarnu svrhu, namerno je bio budan u isto vreme i jako se trudio da i sam nešto uoči, ali ničega nije bilo na kilometre uokolo, sve je bilo mirno i bez promena.

„Nekad je, međutim, važno ono čega nema", odgovorio je Teofil na nepostavljeno pitanje i počeo da budi pospalu družinu.

Umesto da se penju ka vrhu Rtnja, drugu polovinu puta započeli su spuštanjem ukoso u pravcu rudarskog naselja. Rtanj se pod njihovim nogama i pred njihovim očima postepeno ali značajno menjao. Sve češće su nailazili na crvene stene, sve dok na kraju drukčijeg kamena osim crvenog nigde nije ni bilo. Pojavljivalo se relativno nisko ali staro drveće, padine su mestimično bile obrasle žbunjem, ne mnogo pod njima zeleneli su se pašnjaci. To je sad već bila drukčija planina, ali je verovatnoća da se u njoj nađe pećina značajnih gabarita bivala sve manja. Spust je dugo trajao i već se slutilo podnožje brda, a nikakvog

rezultata nije bilo i ljudi su postajali nervozni. Podozrenje Olafove pratnje naročito je poraslo kada su u nekoliko navrata presekli sasvim dobar asfaltni put kroz planinu, što je značilo da su možda mogli preći džipovima makar jedan deo razdaljine, možda čak i celu, da su prvo iz Vrmdže sišli na sokobanjski put i preko okolnih sela došli na isto mesto, u kom slučaju su sve to mogli završiti u jednom danu. Što su niže silazili, to je napetost specijalaca bila sve opipljivija.

Teofil ili nije video ili nije hteo da vidi šta se dešava i vrlo je sigurno išao svojim putem vodeći Micu za ular, ali Jovan nije mogao da istrpi pritisak rastućeg nezadovoljstva i vrebao je priliku da neupadljivo dozna u čemu je stvar.

„Zašto si nas izmučio pešice", pitao je prišavši Mici da bi iz bisaga izvadio flašu sa vodom iako u stvari nije bio žedan.

„Zato što drukčije ne bih znao da li nas neko prati", odgovorio je Teofil i Jovan je u taj mah shvatio šta je bilo „ono čega nema" koje su zajedno osmatrali tog jutra u planini.

„Ko da nas prati?", pitao je ispod daha.

„Šta ja znam — CIA, KGB, FBI, OZNA. Onaj ko je Olafa poslao ovamo."

U tom trenutku Teofil je skrenuo udesno ka jednoj očigledno napuštenoj pojati ukopanoj do pola u zemlju, kako se inače u Rtnju pojate prave da bi izdržale sneg i vetar preko zime. Tu je rastovario Micu i obesio ular o rasklimani plot, otvorio škripava vrata koja nisu imala ni bravu ni zasun, stao malo u stranu i teatralnim pokretom pozvao prisutne da uđu.

„Izvolite, molim lepo. Pećina dorkasa."

IV

ČUVARI

1.

Niko se nije ni pomerio. To u šta su gledali bitno se razlikovalo od onog što su očekivali da će videti kad jednom stignu na cilj i zato su samo tako stajali, njih desetoro spram samog Teofila, i ćutali dosta mračno.

„Ko ne uđe, kajaće se", rekao je najzad Teofil, slegnuo ramenima i ušao prvi. Koji sekund kasnije krenuo je i Olaf, za njim njegovi, i Čarli i Jovan na kraju.

U kolibi nije bilo apsolutno ničeg, osim velikog ognjišta ukopanog u zemljani zid naspram ulaza. Čađava, crna leđa tog ognjišta bila su zapravo metalna vrata koja je Teofil otvorio i nestao u mraku iza njih. Olafovi ljudi su povadili iz ranaca jake reflektorke i krenuli prvi za Teofilom. Kada su na kraju u tunel ušli Olaf, Čarli i Jovan, za veštačkim svetlom već više nije bilo potrebe jer su zidovi, premazani nekim fosforescentnim rastvorom, upili svetlost i blago sijali u mraku.

Tunel je vijugao kroz planinu prilično ujednačeno — ni mnogo uzbrdo, ni jako nizbrdo — ali je pod zemljom bilo teško sačuvati orijentaciju te uglavnom nisu znali kuda idu. I vremenski reperi su iščezli u podzemnom mraku pa im se činilo da prolazi večnost u gluvoj tišini kroz koju su utoliko jače odzvanjali koraci jedanaestoro ljudi, njihovo disanje i povremeno zveckanje opreme. Niko nije ništa govorio. Povremeno su se od glavnog hodnika odvajali bočni rukavci ali nijedan nije bio prohodan više od desetak metara. Kuda god da su vodili, onaj ko ih je pravio nije želeo da se u njih neovlašćeno ulazi.

Tunel se završio naglo, proširenjem u neveliku ovalnu sobu pod zemljom, u koju se — osim njihovog — ulivalo još nekoliko verovatno

sličnih tunela iz različitih pravaca. U živoj steni naspram njih stajala su jedna vrata, ne na sredini kako bi se očekivalo, već više udesno od zamišljenog centra. Na njima su u vertikalnom nizu stajala četiri alhemijska znaka za četiri elementa: ssrr. Teofil je određenim redosledom pritisnuo svaki od njih i vrata su se otvorila.

— Ostaće otvorena trideset sekundi. Posle toga mogu se otvoriti samo iznutra. Zato požurite — rekao je i sklonio se u stranu, ali je prostor bio mali za sve njih pa je, praveći mesta za druge, mahinalno zagradio prolaz Jovanu i Čarli.

Preko njegovog ramena Jovan je video okruglu kamenu prostoriju u čijem je centru stajao kameni sto i na njemu sedam uredno složenih gomilica koje su ličile na opremu rimske pešadije: kaciga, sandale, topuz, metalna kugla i, naravno, ank. Prvi je u prostoriju ušao glavni od Olafovih najamnika, za njim ostali njegovi ljudi osim jednog koji je ostao da čuva vrata, i onda Olaf. Jovan i Čarli su krenuli za njim ali se ispred njih Teofil o nešto spotakao i samo što nije pao. U tom momentu desilo se nekoliko stvari.

Poslednji komandos je posegao rukom iza leđa, izvadio iz ranca skriveno oružje i istovremeno krenuo da prolazi kroz kamena vrata i da puca u Jovana, Teofila i Čarli. Teofil se istoga časa ispravio neočekivano brzo i gipko za tako starog čoveka, i punom površinom primio kratki rafal sekund pre nego što je najamnik nestao u kamenim vratima. Jovan je jauknuo i bacio se na Čarli, Teofil je pao na zemlju, a kamena vrata su se zatvorila i — nestala. Deset sekundi kasnije pojavila su se druga, slična, ali bez znakova i na drugom mestu — levo od zamišljenog centra i od onih kroz koja su nestali Olaf i njegova pratnja.

Teofil je ležao nepomičan u velikoj lokvi krvi. Čarli je bila nepovređena, a Jovan je dobio metak u rame koje je krvarilo i bolelo. Oboje su se nadneli nad Teofila koji je ukoso preko sredine bio izrešetan kao da mu je neko okačio crvenu lentu preko košulje. Čarli je bila bleda i prestravljena, tresla se i govorila nepovezano. Bilo je već dovoljno strašno gledati jednog mrtvog i jednog ranjenog, ali onda je Teofil seo iako je bio mrtav, ona se sama uverila da nije imao puls, povadio metke iz sebe, i odjaukao kako ga sve boli. Čarli se onesvestila.

„Šta ćemo sada s njom?“, pitao se Jovan dok je Teofil dovodio u red svoju strašnu pojavu. „Ja sam ranjen, ti si mrtav, a ovi zlikovci će uskoro izaći i onda smo gotovi.“

„Prvo“, rekao je Teofil na to, „ja jesam mrtav bio ali više nisam i drugo, na ova vrata niko neće izaći nego mi sad ulazimo. To, uostalom, nisu ista vrata.“

Jovan, koji je imao drugog posla kad su vrata nestajala i pojavljivala se, tek tada primeti razliku u njihovom položaju i izgledu.

„A šta je bilo sa onima? Lažna vrata?“, pitao je čudeći se iskreno.

„Nisu lažna“, odgovorio je Teofil ozbiljno. „Samo nisu obična. Kao ni ova druga. To ti je kao sistem spojenih sudova — u neku ruku. Na ova vrata ne možeš ući ako nemaš šta da proturiš kroz ona prva. Zato nam je Olaf bio potreban, a ti si tražio da ga se rešimo i da idemo sami. Onda bi neko od nas morao kroz njih da prođe, a gde bi završio nikad se ne zna jer kad se ona prva vrata zatvore, proradi nešto kao mala crna rupa, ili crvotočina kroz vreme–prostor ovde na Zemlji. Poenta je u tome što ona ne miruje i nikad ne znaš gde ćeš završiti — u pustinji, na nekom ledu, pod morem, na drvetu. U svakom slučaju, nemamo mnogo vremena, ako u sledećih nekoliko minuta ne uđemo na prava vrata, moraćemo da tražimo novu žrtvu.“

To govoreći, Teofil je prišao kamenim vratima koja nisu imala nikakvo obeležje, čak ni bravu, ni kvaku — apsolutno ništa, osim jednog malog udubljenja otprilike na sredini. U to udubljenje Teofil je položio plavičasti kamen koji je Jovan već pri prvom susretu uočio na njegovom prstenu. Vrata su skliznula u stranu i nestala u zidu. Teofil je podigao Čarli kao da je krpena lutka i zajedno sa Jovanom ušao u praznu i čistu četvrtastu sobu čiji su zidovi bili od crvenog uglačanog kamena. Za njima se vrata bešumno zatvoriše i nestadoše iz zida. Bili su sami.

„A gde su oruđa?“, pitao je Jovan koji je u uzbuđenju zaboravljao da ga išta boli. „Otišla sa njima?“

„E, to je bio mamac, prosta opsena. Moraš nekako motivisati ljude da uđu.“

2.

Na jednom od crvenih zidova stajala su tri nejednaka plitka udubljenja. Teofil se uputio pravo tamo. Iz torbe koju je nosio preko ramena izvadio je Rtanjske tablice i zajedno sa većim, trećim delom pažljivo ih postavio u otvore linijama ka zidu, tako da se Ledin crtež video spolja

razdvojen trećom kamenom pločom. Zid se bešumno digao uvis. Iza njega palila su se svetla u velikoj, raskošnoj sobi obloženoj policama sa knjigama i debelim, mekim tepisima. Teofil je položio Čarli na crveni somotski ležaj i iz jedne od sedam vitrina poređanih duž zidova sa knjigama izvadio ank. Pazeći da ga ne okrene na pogrešnu stranu, položio je petlju na Jovanovo rame. U prvom momentu nije se desilo ništa. A onda je kroz ruku Jovanu krenulo da mili na hiljade mrava koji su ga štipali, ujedali, pekli. Da je do njega bilo, pobegao bi što dalje od njih, ali ga je Teofil držao čvrsto i nije mu dao da mrdne. Posle nekog vremena intenzitet bola se smanjio i mravi su polako počeli da odlaze. Kada je sve sasvim prestalo, Teofil se sklonio zajedno sa ankom, a Jovanovo rame je ostalo čisto, bez rane, bez ožiljka, bez traga da mu se ikad išta desilo.

Sa crvene sofe Čarli ih je gledala bez razumevanja. Imala je prekid u sećanju i nije mogla da poveže udobni, tihi ambijent biblioteke sa polumračnom pećinom u kojoj se puca na nju i njene prijatelje. I Teofilovo vaskrsenje, poslednje što je zapamtila pre nesvesti, mogla je nekako da protumači kao brz oporavak od rane, mada nategnuto, ali dejstvo anka se odvijalo pred njenim očima i to više nije mogla biti stara legenda u izgubljenom pa nađenom rukopisu. Jovan je odavno čekao priliku da joj sve objasni, u najmanju ruku sve što je sam znao, i sad kad se to od njega očekivalo, kad niko nije imao ništa protiv, nije znao odakle da počne. Sedeo je pored nje, držao je za ruku i hvatao vazduh, a reči niotkuda. Samo je Teofil, zahvaljujući večnosti koju je potrošio na skupljanje iskustava svih vrsta, pravilno prepoznao i protumačio znakove šoka i mirno, kao da samo to radi svaki dan, izvadio dve pandore, stavio svakom po jednu u krilo, i ovlaš pritisnuo njihove prste na tastere koji su za to bili spremni. Neki tren potom, Jovan i Čarli su, prvi put u životu, jeli i pili nektar i ambroziju u obliku šarenih kockica nečega što nije imalo ime i toplog napitka, gustog i mirisnog koji ih je istovremeno i smirivao i činio srećnim. A Teofil ih je gledao sa zanimanjem jer, kako je rekao, za dve hiljade godina nije više nego dva–tri puta video da dva čoveka iz pandore dobiju potpuno istu hranu.

Čarli je konačno dobila objašnjenje onoga čemu je prisustvovala i od obojice je čula priču o dorkasima, o atinskom čudu i kamenu mudrosti, o Atalanti i njenom gradu. Čula je, ali je imala vrlo velike teškoće da poveruje: to je bio san svakog arheologa, pronaći Atlantidu, ili bar

dokaz da je ikad postojala, ali se niko do tada nije suočio sa ispunjenjem toga sna. Oruđa su, doduše, bila tu — ali Atlantida usred Afrike, unutrašnje more, živa boginja metamorf — Čarli to nije lako podnela.

Teofil im, međutim, nije dao da se opuste. Govorio je da njegov taksimetar otkucava, da mu se žuri, i insistirao da im pokaže ostale prostorije. Kroz vrata sakrivena u knjigama izašli su u veliki hol iz koga se išlo u različite vrste privatnih stambenih jedinica. Sve su bile udobne i nameštene kako treba, ali potpuno prazne. Vrata na suprotnom kraju hodnika vodila su u vrlo neobičan prostor najviše nalik na vozni park, ali su sva vozila — njih osam — bila ista, samo druge boje. Ličila su na gondole na uspinjačama i stajala su, kao krtice, svako na početku svog mračnog tunela. Čarli ih je zagledala sa interesovanjem tražeći šta ih pokreće, ali nije mogla da vidi ni motor ni točkove.

„Maglev", rekao je Teofil značajno. „Levitacija. Kad budete odlazili odavde", obratio se Jovanu, „uzmi crveni, on vodi u Skrivenu dolinu. Vrata na koja smo ušli ne postoje sa ove strane. Po Micu morate doći spolja."

„Zašto mi daješ takva uputstva?", pitao je Jovan. „Ostaješ ovde? Nećeš nazad sa nama?"

„Da, ostajem. Ja odavde više nikud ne odlazim."

Utom su se našli pred jednim naročitim, kamenim vratima koja su čuvali veliki, crni, kameni psi, sa svake strane po tri. Sedmi, kiklopski pas, bio je urezan plitkim reljefom u vrata sama, i ona su se otvrala postavljanjem plavog prstena u pseće jedino oko. Pošto ga je upotrebio, Teofil je skinuo prsten i pružio ga Jovanu.

„Ova vrata postoje sa obe strane. Trebaće ti kad budete odlazili odavde. A sad idemo u gnezdo."

Vrata su se bešumno povukla u zid i sve troje su se našli u jako velikoj i neobičnoj sali. Prostorija je zapravo imala oblik pravilne polulopte. Svud unaokolo, uz donji rub kalote, išla je platforma široka desetak metara. Sve ostalo je bilo ispunjeno gustom, tamnom tečnošću za koju je Jovan prvo pomislio da je voda, ali kad je bolje zagledao, više nije bio siguran — to nešto je bilo jako tamno i jako gusto. Na sredini tečnosti plivalo je okruglo ostrvo u obliku velikog, zelenog jajeta, prevelikog čak i za mogućnosti mitske ptice dodo. Do njega je vodio most koji je počinjao tačno naspram ulaza u prostoriju. Sa vrha kupole ka jajetu spuštala se glava ogromne vatrene ptice, čija su raširena krila činila luk

od jednog do drugog kraja polulopte, glavno rebro koje je nosilo težinu cele konstrukcije. Ptica se presijavala zlatno i crveno kao da gori. Kljun joj je bio veliki i oštar, stajao je otvoren, a iz njega je delom štrčao isto tako zašiljen jezik i izgledalo je kao da će se svakog trenutka iz moćne glave zaoriti isto tako moćan ptičji vrisak. Oči je ptica imala velike i crvene, nalik rubinima koji su svetlucali mutno i ugašeno, ne obećavajući nikom ništa dobro. Ljuska zelenog jajeta izgledala je tvrda i čvrsta kao od metala, ali to nije mogla biti jer takav metal na Zemlji sigurno ne postoji. Čarli je odmah pomislila na zelene mačeve stare gospode i na stogodišnju raspravu da li su srednjovekovni kovači imali tajni recept za zeleni čelik, ili je zeleno oružje samo još jedna epska licentia poetica. Prvi joj je impuls bio da priđe i da proveri, ali se ustezala da učini bilo šta u strahu da ne bude pogrešno. Jednu polovinu zidova kalote činilo je pticino telo i naročito njen razvijeni rep, a na drugoj polovini su se od donjih rubova ka njoj pružala tanka i vitka rebra načičkana svetiljkama koje su blistale hladnom belom svetlošću, od čega je cela prostorija izgledala kao da je pod zvezdama. Sve zajedno, kao celina, oduzimalo je dah svakom posmatraču.

I Čarli i Jovan imali su utisak da su stigli na kraj puta. Iako je i pre toga sve za njih bilo potpuno novo, iako su tokom svoje zajedničke avanture ne jednom mogli stati i reći: „E, sad je dosta, ovo je kraj“, ipak se nijedan od tih trenutaka nije mogao meriti sa ovim što su osećali suočeni sa pticom i njenim jajetom. Oboje su mislili na Rtanjske tablice, na davno nestalog, od sopstvene ruke skončalog Reperitusa koji je — ipak — klesao ono što je video, da li očima ili duhom, ali svakako na ovom istom mestu, a svi su mislili da je lud. Samo je božanstvo moglo položiti onakvo jaje i, pošto je na tablicama predstavljena Leda, nije bilo sumnje šta se u njemu krije. A ako se ispostavilo da su poruke na levoj tablici bile tačne, zašto bi se sumnjalo u tačnost desne, što znači da će se svakog momenta izlegnuti božanski blizanci i da će se od toga gora tresti i bljuvati vatru. Sa njima u centru zbivanja.

„Pa mi smo pečeni!“, jeknuo je Jovan setivši se slike Rtnja u plamenu.

Čarli se namrštila, a i on se sam trgnuo od zvuka reči koje su mu nekontrolisano izletele. Oboje su se okrenuli ka Teofilu, očekujući da i ovu situaciju reši kao mnoge do tada. Ali on je samo stajao na ulazu mračan, visok i koščat kao uvek, ali čudan, kao ispražnjen, kao da je tu

samo ljuska od čoveka, a suština negde na drugom mestu. Nije govorio, nije se micao, ne bi se čudili ni da ne diše. A opet je iz njega izbijala teško uhvatljiva, potpuno nematerijalna snaga tako velika i jaka da se činilo čoveku kako će ga smlaviti ako samo malo bliže priđe, toliko je bila crna i ubilačka. „To može biti samo mržnja", prošlo je Jovanu kroz glavu i mahinalno se postavio između Teofila i Čarli. Ali je Čarli već bila u transu. Isti koncentrisan pogled, ista razorna pažnja fokusirana na jaje izbijala je iz svega što je radila, čak i iz načina na koji je sporo koračala prema mostu. Jovan nije razumeo šta se dešava ali je osećao da ne valja.

A onda su iz gustog mraka uz ivicu kalote iskoračile tamne senke i tišinu je zaparao nepoznat glas: „Dalje ne!"

Nevidljiva veza između Teofila i Čarli bila je prekinuta i oni su oboje skoro pali na pod — toliko je pre toga svaki mišić i njoj i njemu bio napet i ukočen.

„Ipak si došao, Teofile", govorio je isti glas, a na svetlost belih zvezda istupio je nizak, tamnokos čovek odeven u hiton. Kožu je imao maslinastu i bio je naoko u dobroj kondiciji, ali je i na njemu bilo moguće opaziti — kao što su Čarli i Jovan već neko vreme i na Teofilu primećivali — znake istrošenosti, kao kod sveće koja još gori, ali samo što se nije ugasila. Za njim, na svetlost je istupilo još petoro — tri muškarca i dve žene — koji su se svi među sobom razlikovali i po visini, i po starosti, po boji kože, i po odeći koju su nosili, ali se videlo da su povezani kao grupa i da Teofil pripada njima. Neko vreme su se samo gledali, a onda je Teofil, kao šahista koji predaje izgubljenu partiju, pokazavši i na sebe i na strance, rekao:

„Sedmina atinskih dorkasa."

3.

„A ostalih šest sedmina?", pitala je Čarli, još uvek nova u celoj priči i ne snalazeći se baš najbolje.

„U ovom trenutku, na još šest mesta u svetu, ispod šest visokih kupastih planina, dešava se isto što i ovde", rekla je jedna od dve žene, ona koja je bez svake sumnje u celoj grupi imala najveći autoritet. „S tim što tamo, nadam se, nema nezvanih posmatrača. Da li tvoji mladi pratioci znaju zašto si ih poveo sa sobom?"

Pitanje je bilo upućeno Teofilu, ali je on samo ćutao. Umesto njega odgovorio je Jovan:

„Teofil je hteo da nam preda božanska oruđa."

„I ništa drugo?"

„Šta bi drugo moglo da bude?"

Značajna žena se sa prekorom ponovo obratila Teofilu:

„Rizikovao si njihove živote, a nisi im rekao kakav prljavi posao treba da obave za tebe?!"

Čarli je ćutala i čekala, a Jovan je osećao kako ga postepeno preplavljuje strah.

„Kakav prljavi posao?", ponovio je kao da sluša eho.

„Vasilisa, on je boginjina krv", progovorio je najzad Teofil, obraćjući se ženi. „Nije bio u opasnosti."

„Ali nije on krenuo na blizance nego ona", odgovorila je Vasilisa i prišavši do Čarli uzela obe njene ruke u svoje. „Jesi li ikad pogledao njene šake?", pitala je Teofila i istovremeno ih digla uvis, bridom prema Teofilu. „Vidiš li ožiljke?"

Čarli nije pružala otpor već je zbunjeno gledala uokolo.

„Mama mi je rekla da sam rođena sa šest prstiju, ali se ne sećam da sam ikad imala više od pet. Valjda su me operisali još dok sam bila mala."

„Jeste, dušo, ali imala si dva palca, a to nije isto", rekla je i pogladila njene ruke pre nego što ih je pustila. „Boginja je svojima u Gradu dala dva palca da bi bili spretniji. Videćeš kad budeš probala da letiš. Danas je to anomalija, ali tada nije bilo."

Jovan je refleksno pogledao svoje šake i uočio iste ožiljke. On taj detalj o sebi nije znao, za razliku od Čarli. „Znači mi smo oboje...", pomislio je, i video kako Teofil, iako ništa nije naglas rečeno, potvrdno klima glavom u njegovom smeru.

„Pa kakav si nam to posao namenio?", pitao je iako se plašio odgovora koji će čuti.

„Ubistvo! Eto kakav posao", iznenada i sa strašću progovorio je čovek u hitonu.

„Uništenje jajeta nije ubistvo nego samoodbrana", bio je Teofilov odgovor.

Po držanju sedmoro dorkasa, Jovan je imao utisak da se obnavlja spor koji oni interno odavno vode. On bi i sam rado čuo kakav bi ra-

zlog mogao imati bilo ko da uništi jaje, ali oni se time sada očigledno neće baviti, toliko mora biti da je stara njihova rasprava. Jovan nije verovao da iz jajeta može ispasti nešto strašno, nekakav crni užas, ili čudovište. I iz Ledinog jajeta su se izlegli Kastor i Poluks, zašto bi iz ovog izašli neki drukčiji blizanci? Osim, možda, ako budu bogovi. U kom slučaju se nikad ne zna. Ali ako ne budu, sigurno se može naći dobar razlog što postoje i to treba saznati. A dorkasi su jedini koji mu to mogu reći.

„Dakle, šta je — najzad — u tom jajetu?", pitao je naglas i čekao.

„Kraj čovečanstva", gorko je rekao Teofil, na šta su ostali dorkasi burno negodovali. Podigavši ruku da ih smiri, Vasilisa se staloženo obratila Jovanu.

„Boginja je želela da ljudima ostavi nešto zbog čega će je se sećati po dobru. Zato je napravila novog čoveka: ovo što je do sada išlo po zemlji zove se homo sapiens, a ono što će izaći iz jajeta biće homo universalis. Ne samo lepši, viši, pametniji i dugovečniji, nego još i metamorf, šejpšifter. Deset hiljada godina implozivne evolucije bilo je potrebno da se proces stvaranja tog novog čoveka završi, ali je čak i tome došao kraj. Kada se današnji dan okonča, Zemljom će hodati drukčiji ljudi. Njih četrnaest."

„Kako bi četrnaestoro ljudi moglo da ugrozi čitavo čovečanstvo?", pitao je Jovan iskreno začuđen.

„Mućni malo glavom!", viknuo je Teofil izgubivši konačno strpljenje. „Množiće se, naravno, a i dugovečni su, mogu da čekaju. Oni mogu da menjaju pol, izgled i vrstu, da rađaju naizmenično. Šta su onda oni svojoj deci? Majke, očevi, kućni ljubimci? Ko će zidati kuće, ko će praviti nameštaj kad je jednostavnije biti riba i spavati na dnu mora. Kome će trebati avioni i vozovi — samo letiš kao ptica i začas stigneš gde hoćeš. Najmanja je muka što nećeš smeti da jedeš meso jer bi ti se moglo desiti da zakolješ rođenog strica misleći da je prase. Niko se više ne bi oblačio, bilo bi smešno trošiti pare na to. Uostalom, ni para ne bi bilo — sve bi postalo relativno i nevažno. Shvataš li, institucije države i kulture nestale bi u prvoj generaciji. Nestale bi zemlje i gradovi, svet ne bi više bio ono što jeste. Sve bi moralo da počne ispočetka, na potpuno drukčijim osnovama. Samo što kod homo sapiensa to ne ide tako. Prvo bi se vodili ratovi. Prvo bi krenula apokalipsa."

Jovanu nije bilo teško da zamisli to o čemu je Teofil govorio. U onome što je čitao o istoriji božanskih oruđa imao je prototip na koji se gotovo sa sigurnošću moglo računati. Otimačina o oruđa nije ništa u poređenju sa mogućom otimačinom o metamorfe kad svet jednom sazna za njih, a saznaće — takvo čudo ne može dugo da se krije. Zloupotreba može biti koliko hoćeš, koliko je god izopačen um u stanju da smisli. Ni u mitsko vreme Kastor i Poluks nisu na Zemlji mogli da urade bogzna šta, vrlo su se brzo vazneli na nebo. Ovaj novi par najbolje da sa neba uopšte i ne silazi. Jer jedna boginja metamorf je kuriozitet i zadovoljstvo, a čitava populacija — sasvim druga svar.

„Kad je tako", rekao je najzad, „šta si čekao? Zašto ga ranije već nisi sam uništio? To ne može biti preterano teško."

„Mi ne možemo da uništimo jaje, naša i njegova energija su jedno", odgovorila je Vasilisa umesto Teofila. „Naša misija na Zemlji je da ga čuvamo i da konačno umremo za njega. Čak i da se jako potrudimo, da damo sve od sebe, ipak ne bismo mogli ni da ga načnemo — tako je to smišljeno od početka. Što ne znači", dodala je, „da tvoj rođak nije pokušao na više načina."

Teofil je umorno klimnuo glavom.

„Jeste. Reperitus. I on je bio rod, Jovane: Đovani di Bona. Sa Korčule, i on. Ja sam našao i Anselma i njega. Anselmo nije bio pogodan. Držao se svog boga, nije hteo da zna za „ženske magije", nije hteo ni da uđe u gnezdo. Anselmo je do smrti verovao da na svetu postoji samo jedna istina — božja, i da je bog katolik. Ali je zato dobri Đani bio nešto sasvim drugo, bio je umetnik. Njemu se nije moralo objašnjavati zašto metamorfi ne smeju da se rode. On je meni verovao i držao se dobro sve dok nije stao na most. A onda ga je ptica ugledala i jedva sam uspeo da ga oborim na zemlju inače bi bio spržen istoga časa. Ali je ipak skrenuo s uma. Nisam mu smeo dozvoliti da kleše svoje sličice, naročito ne po ključu, ali šta sam mogao, osećao sam se kriv zbog njega. A onda ih je onaj bednik još i ukrao, misleći da vode do zakopanog blaga. Sve to zato što ni Reperitus ni Anselmo nisu bili boginjine krvi. Nju ptica prepoznaje i ne dira. Ti i Čarli možete da otvorite jaje pre vremena, još nije kasno, ptica na vas neće reagovati.

„Ti za Čarli nisi znao", pred Jovanom su se polako otvarale nove provalije. „Pustio bi da je ptica raznese, čuvao si boginjinu krv za kraj. Za svaki slučaj."

„U početku. Ali posle sam joj video ruke i znao sam da nije u opasnosti."

„Nije ptica jedina", javio se prvi put visok momak sa sportskim lukom i strelama. „Ako bismo morali, ubili bismo vas mi sami."

„Nije valjda. Nekima od nas ni pet hiljada godina nije dovoljno da se dozovu pameti!", javio se iz senke Nikodim, sitan starac sa dugom belom bradom.

„Nećemo pribegavati tako drastičnim merama" rekao je čovek u hitonu. „Mnogo puta je pravljena ta greška, dorkasi do pravednog cilja neće stizati nepravednim sredstvima."

„Ali mi ovde jesmo poslani po kazni", skoro je zavapio Teofil koji je intenzivno osećao da nema više vremena. „Šta je pravedno u tome? Zašto je kažnjivo pronaći kamen mudrosti?"

„Kažnjivo je kad ga ne upotrebiš mudro", rekao je na to starac. „Ali da smo bili mudri, kamen nam ne bi ni trebao."

„Nikodime", reagovala je Vasilisa, „ne radi se ovde o nama. U pitanju su čitav svet i boginjin zavet. Gubiš iz vida prioritete."

„Je li? A ko je tebe postavio za kraljicu, molim fino? Ili misliš da ti je sve dozvoljeno zbog imena? Nomen non est omen svaki put."

Na ovo su istovremeno reagovali svi dorkasi i činilo se da rasprava — umesto da jenjava — uzima novi pravac, sasvim neočekivan za Jovana koji od dorkasa nije očekivao ni da jedu ni da dišu, a kamoli da se na ovaj način svađaju. Ipak, on ni za trenutak nije gubio iz vida strašnu rečenicu mišićavog strelca i tu, u polusvetlosti zvezdane dvorane, i sam je shvatio da je najzad čuo pravu pretnju. Ne teorijsku raspravu staraca, ne jalovu prepirku večnih i dokonih, nego stvarnu, razložnu, u krajnjoj liniji logičnu varijantu mogućih događaja: ako bude potrebno, ubićemo vas. Cela ta fantastična priredba konačno je postala stvarnost.

I sad, usled tog novog obrta, koliko god da se trudio, Jovan Teofilovu borbu nije uspevao da doživi kao svoju. Nije video razlog da gine za nejasne ciljeve. Možda novi blizanci zaista znače kraj sveta kakav sada jeste, ali zar se već godinama ne govori samo o tome kako svet ne valja, kako treba menjati sve iz osnove? Niko nije spreman na to, naravno, i ovo bi bilo iznuđeno rešenje. Ali to ipak nije, recimo, atomska bomba od koje će sve otići u prah i pepeo, nego novi ljudi, verovatno bolji nego stari, što nikako nije teško postići čak i kad nisi bog. *I opet će nam božja deca krojiti kapu*, pomislio je sa užasom, jer to nikad nije

moglo proći bez mora krvi, pa ni sada neće. I uopšte, kako izgleda život sa potpunom empatijom? „Mene sve rane moga roda bole..." neće u tom slučaju biti metafora već lično iskustvo. *Bože mili!*, stresao se Jovan u sebi, *možda je Teofil ipak u pravu.*

U tom trenutku, negde u dubini njegove svesti izdvojio se jedan novi, sasvim drukčiji glas. „Da li ima mesta kolebanju u ovom času?", pitao je on, i Jovan nije bio siguran da zna kome taj glas pripada. „I zmije se izležu iz jajeta", govorio je, „pa kad je na tvoje oči mala zmija u slepoj panici bezglavo vijugala po putu da se skloni sa svetlosti dana, i kad su ti vikali *ubij je, ubij đavola*, a ti to nisi učinio — sećaš li se zašto nisi?"

„Zato što je bila mala", odgovorio je Jovan glasu, „zato što niko ko je već rođen ne bi smeo biti lišen prava da odraste, bar donekle. Kome je smetala mala zmija?"

„Ali ona posle postane velika i ujede nekog ko od toga možda umre, nekog ko ti je drag, a ti je nisi ubio na vreme, dok si mogao, i zapravo nosiš tog čoveka na duši čak i ako ga nikad nisi video, čak i ako on možda u tom trenutku još nije bio ni rođen. I eto ti zmijskog paradoksa."

Jovan je osećao da glas dolazi odnekud sa strane, da nije njegov mada je događaj sa zmijom bio tačan. Podigao je pogled ka Teofilu i uočio isti rigidni položaj leđa i iste staklaste oči kao kad je Čarli u transu krenula na jaje. Sada je znao šta se dešava, ali ne i koliko će dugo moći da pruža otpor. Poslednje što je želeo, sad kada je našao Čarli i kad još samo malo fali da osvoji veliku moć, bilo je da završi pod zemljom, negde u utrobi Rtnja, sa strelom u leđima. *Misli na nešto drugo*, govorio je sebi, *pevaj ako moraš, uhvati se za uši i igraj — samo zatvori pristup glavi, spusti roletne. Ne, nego izazovi sreću.* Kao i ranije u više navrata, kad ga je nešto bolelo u telu ili u duši, kad je u mislima tražio skriveno mesto na kojem ga niko ne može povrediti, Jovan je počeo da misli o hrani, zbog čega i jeste postao kuvar, o torti iz snova prelivenoj čokoladom, ispunjenoj marcipanom i kandiranim trešnjama, sa bademom i grilijašem, izobilno ukrašenoj prasićima, labudima i šljivama od šećera, torti koja plovi na oblaku od mandarina i šlaga... Negde oko trećeg sprata torte uticaj glasa je sasvim nestao. Teofil je na Jovanove oči dobio auru sličnu šlagu na kome je lebdela torta samo svetliju, i ta se aura naoko širila svuda oko njega, prelazeći na ostale

dorkase, na jednog po jednog, dok svi na kraju nisu bili zahvaćeni istim sjajem. Jovanu je bio potreban koji čas da shvati kako nije baš sve to samo njegovo delo.

I tada se desilo, u sekundi koja je bila i duža i kraća od svega što je Jovan ikad doživeo i pre i posle toga. Dorkasi su svi, odjednom, nestali u beloj svetlosti koja je u vidu sedam krecavih, vijugavih, debelih munja, sa mesta na kojima su dotle stajali, otplivala do glave velike ptice i upila se u njene crvene oči. U tom trenutku čitava dvorana, čitavo gnezdo, palo je u potpuni mrak jer su se ugasile i sve sijalice–zvezde čija je svetlost takođe iscurela u pticu. Stojeći sa Čarli u tami gustoj kao asfalt, Jovan je mogao da čuje kako se jaje blago ljulja na tečnosti, kako se mali talasi odbijaju od ivica platforme na kojoj su stajali, čuo je i nju i sebe kako dišu, poslednji ljudi u celom tom ogromnom kompleksu pod planinom, napeti i preplašeni od onog što su znali da će uskoro doći.

Došlo je odjednom: strašan ptičji vrisak i stub crvenog plamena istovremeno su se iz razjapljenih usta obrušili naniže i zapalili crnu tečnost koja je, ispostavilo se, spremno zaplamtela. Iza crvenog došao je beli plameni mač, tanak i oštar kao laser, naciljan precizno na samo jedno mesto na ljusci koja je smrtnima izgledala svuda ista mada nije bila. Snažna, ravnomerna, bela svetlost je dubila put kroz ljusku dok se cela nije potrošila i ugasila. U tišini koju je remetila samo vatra, kroz crni tanki dim, iz jajeta koje se otvorilo bez šuma niko nije izlazio. Dugo.

Onda je dogorela sva nafta i pećina je ponovo pala u primordijalnu tamu kosmosa pre Stvaranja, u mesto bez koordinata. Čarli i Jovan su u istom trenutku osetili kako se adrenalinska plima u njihovim žilama povlači praveći mesto za ledenu ruku izneverenog očekivanja. I kada više ništa nisu mogli da projektuju u tu tamu, iz pravca jajeta, u potpunoj tišini, ka svodu su krenule dve blistave zvezde na čelima dobrih džinova bez spoljašnjih obeležja pola.

V

ODLAZAK

I tako nestanak atinskih dorkasa sa lica zemlje, spektakl tako veliki da se bar deset hiljada sledećih godina neće ponoviti ništa slično, nije imao ko da isprati osim Jovana i Čarli, što je malo kako god da se okrene. Sedam kupastih planina na tri kontinenta jeste bljuvalo vatru tog lepog dana u oktobru 2012, ali zemljotresa nije bilo, ni štete, a uzroke niko nije mogao da nađe verodostojne, pa je stvar otišla ad acta do daljeg. Podgrejale su se zato večne priče o letećim tanjirima, o globalnoj zaveri, radioaktivnom otpadu, promeni magnetnih polova. A bilo je i stvarno neobjašnjivih događaja, kao kad su pronašli poznatog arheologa Olafa Svensona na Kamčatki, odevenog samo u pantalone i košulju, kako cvokoće i luta besciljno po okolini misleći da je u Srbiji, na planini Rtanj. Neki Šveđani, njih desetak — kako je stajalo u vestima, prošli su mnogo gore: gladne, žedne i pocepane pronašli su ih osam dana posle Olafa usred Sahare, po prestanku jedne od najjačih peščanih oluja sa početka XXI veka. Kad su im konačno nabavili tumača jer domaći nisu govorili ništa osim malo francuskog, ispostavilo se da i oni pominju Rtanj i Srbiju, što je obnovilo interesovanje sveta za ovaj deo planete, ali ne za dugo. Vlasti u Srbiji, kao i inače, nisu preduzele baš ništa.

Jovan nije imao porodicu, radio je na crno i živeo je u iznajmljenom stanu. Kad se nije vratio sa Rtnja, niko nije naročito primetio, kao što niko — uostalom — nije opazio ni kad je na Rtanj otišao. Čarli je, međutim, bila nešto drugo. Njen zvanični boravak na Rtnju pretvorio se u terenski fijasko i logično je bilo što će morati da položi o tome neki račun. Stoga su, odmah po njenom povratku u Beograd, jednoga dana po nju došli neki agenti koje je ocenila kao „velike igrače“ i to je uopšte nije iznenadilo. Oni, nasuprot ustaljenim predstavama o toj vrsti, nisu

bili ni visoki, ni u crnom, ni opasnog izgleda. Čarli je imala utisak da su u pitanju činovnici, pravi administrativci, sitni ljudi sa naočarima u zlatnom okviru, većinom ćelavi i glatko izbrijani. Njih, uostalom, ionako nije zanimao Olaf lično, ne naročito čak ni ono što se dešavalo na terenu, već oprema i specijalci, verovatno i još ponešto što nisu hteli da imenuju pa Čarli, i da je htela, nije mogla da im pomogne. Bez obzira na sve, ona je osećala da postaje gusto jer su agenti, nezavisno od izgleda (koji je trebalo da opusti i zavara žrtvu), bili iskusni u svom poslu i videli su kao na dlanu da Čarli nešto krije. Taman kad je pomislila da će završiti ili u ludnici (ako kaže istinu) ili na vešalima (ako nastavi da ćuti), istraga se naglo prekinula jer je sa pronalaskom Olafa i ekipe postala bespredmetna i Čarli je puštena kući.

Iako je tokom rtanjske avanture bila stavljana na razna iskušenja (padanje u nesvest i u trans, Teofilovo vaskrsenje, Jovanovo ranjavanje, nestanak dorkasa, rađanje blizanaca), ona sama nije mislila da je iz nje izašla oštećena: konačni ishod je bio jako dobar. Kad je svela račune, bila je zadovoljna. Čak je mislila da ima odgovore i na neka teška pitanja od kojih je odavno digla ruke — na primer, da li je moguće da sve što radimo u životu, svesnom i nesvesnom, služi samo da bismo se dopali nekom dovoljno da nam bude partner, da produžimo vrstu, ako je moguće više puta. Čitavog života slutila je da mora postojati još nešto — bilo bi glupo, čak nemoguće da sve bude tako pojednostavljeno. Međutim, koliko god da je gledala oko sebe, šta god da je ulazilo u njenu vizuru, krajnji ishod je uvek bio taj: kada se sve drugo skine sa onog glavnog, kao kada se slojevi zemlje stružu sa dragocenog starog artefakta, ono što ostane, ispod čega ničeg drugog nema, uvek je ista, patetična potreba da te neko voli. Jedino što za Čarli više u tome nije bilo patetike, boginja se pobrinula za to. Kao odgovor joj je poslala blizance za kojima je čeznula isto koliko i za Skrivenom dolinom, za Jovanom i Micom. Ipak je morala da završi sa administracijom, da opravda troškove, da uzme sabatikal, da spakuje knjige i stripove. Spremala se da ode na kratko, ali je u duši znala da se neće vratiti i zato je sve to trajalo tako dugo.

Na kraju je počela da sanja stalno isti san, pticu koja se otiskuje sa litice s vriskom, a iza nje u kamenu ostaje otisak ogromne kandže sa njene ptičje stope. Postavši jedno sa pticom, Čarli gleda svet njenim očima, upija crno mastilo noćnog neba i leti sve više, ka zvezdama koje

su dragi prijatelji, prisna i poznata mesta povratka kući. Pod njima leži Rtanj obrubljen retkim svetlostima, velika crna sfinga sa glavom zavučenom u utrobu zemlje. I odjednom se glava diže, sfinga se budi i proteže, nad Rtnjem nestaju zvezde, nema ničeg — ni noći, ni dana, samo vatra i kamenje. I u tu se vatru Čarli–ptica sunovraćuje noseći u ruci–kandži veliko zeleno jaje i pada brzinom svetlosti, s praskom. I sa tim praskom se budi. Onda sedi u mraku i još dugo sanja budna kako iz jajeta izlaze dobri i lepi džinovi čije šake imaju po dva palca, kako u njihovim licima prepoznaje i Teofila, i Vasilisu, i one bezimene čija je svetlost otišla u pticu, kako fascinirana posmatra zvezdu na njihovom čelu. Rođeni iz vatre, kao feniks. Nikad niko neće u neznanju moći da ubija nove ljude, osim ako bude slep.

Sa zadovoljstvom se sećala kako su svi četvoro dugo lutali hodnicima pod Rtnjem, kako su pronalazili hrpe novih, fantastičnih stvari, i kako su blizanci odmah sve znali a da ništa nisu morali da uče. Njima se nije moglo objasniti da homo sapiens sporo shvata. Možda su ipak bili čudovišta, onako kako su čudovišni anđeli sa krilima i vatrenim mačevima. Kako je divno biti blagosloven čudovištima! Dok jednoga dana ne odlete u susret sebi sličnima.

Kada je te godine stegao prvi mraz, Čarli je konačno bila slobodna. Iste večeri stajala je na ulazu u procep i po zaleđenom izvoru kretala u Skrivenu dolinu. Za leđima je čula tiho dahtanje vukova i osećala toplu paru na listovima. Bilo je suviše usko da se okrene ali je spustila ruke i vrhovima prstiju napipala široka čela i šiljate uši. Kastor i Poluks su išli za njom i niko na svetu joj nije mogao ništa. Na čistini, pod snegom, pozdravili su se kao vukovi, a ona ih je molila da bar jedan bude medved jer celog života želi da kući stigne jašući na medvedu. I tako su došli do praga. U času kad je otvorila vrata, zaurlao je pravi vuk negde ne mnogo daleko. Jovanov mačak je dotrčao i mazno se protrljao o njenu nogu. Iz štale se čulo kako tiho ržu dve riđe kobile. Uz njih je lako mogla da zamisli kako se somotasta Micina njuška izdužuje i okreće u njenom smeru, osećajući poznat miris i drago prisustvo. Pitala se koliko joj je vremena trebalo dok nije naučila da se ne plaši divljih životinja sa zvezdom na čelu. Sigurno malo.

Jovan je upravo pekao hleb. Ne okrećući ka Čarli ništa osim očiju, koncentrisan na rernu i vreli pleh, postavio je samo jedno pitanje:

„Okrajak ili sredinu?“

Arkadija je srećno mesto, pomislila je Čarli dok su još dve mačke utrčavale za njom u kuću, svaka sa belegom na čelu. Iz ranca je izvadila jedino što je iz spoljašnjeg sveta ponela sa sobom — staklenu kuglu sa zimskim pejzažem: na snežnoj livadi mala kuća, visoka jelka, on i ona sa mačkom ispred kuće gledaju u zvezdu na vrhu jelke.

„Boginja sigurno ima neke planove sa nama, ali ko će istražiti božanske konake. Ovih dana moraću da dodam još životinja", rekla je samoj sebi i promućkala kuglu dok je stavljala na prozor gde će zauvek stajati.

Počeo je da pada sneg.

Mirjana Detelić je rođena u Beogradu, 27. 12. 1950. Doktorirala 1992. na temi *Poetika prostora u srpskoj deseteračkoj epici*. Jedno vreme predavala narodnu književnost na Filozofskom fakultetu u Nišu. Naučni je savetnik u Balkanološkom institutu SANU.

Kontakt: detelic.mirjana5@gmail.com

MOGU TURSKI, I MOGU MANOVSKI...

Knjiga *Legende o nestanku* Mirjane Detelić sastoji se od tri celine. Prvu čini glavnina njenog prethodnog romana (*Dorkasi: legenda o nestanku*, 2009) — sedam od osam inicijalno objavljenih poglavlja, u kojima su opisani doživljaji i sudbine dorkasa, pripadnika okultnog antičkog reda, koji su otkrili kamen mudrosti i tajnu putovanja kroz vreme i zahvaljujući tome misteriozno, bez traga, nestali iz atinskog svetilišta početkom petog veka pre nove ere, „u doba najvećeg grčkog straha od persijske invazije". Sedam priča, ispripovedanih različitim tehnikama i stilizacijama, mada, kako će se ispostaviti, u „redakciji" jednoga od dorkasa — Aurige, date su u hronološkom nizu i prate pojavljivanja ovih vremenskih nomada na različitim meridijanima i u različitim kulturama i obličjima, od prve polovine XVI („Zemun ili 'Njega više nije bilo...'") do druge polovine XX veka („Beograd ili Milost empatije", „Kraj plemenitih veština"), s tim što se interpoliranim predanjima, pisanim po uzoru na usmena, granica širi do vremena vladavine imperatora Domicijana (I vek nove ere), kada je nastala priča o svetom Doraksu (st. Dorax) i 49 atinskih mučenika, osuđenih na smrt vatrom. Na prvi deo romana („Dorkasi") nadovezuje se serija kratkih „svedočanstava" o susretima običnih osoba s ukletim putnicima kroz vreme, ispričanih iz suprotne, ljudske perspektive („Umetnute strane: Altera pars"). Treća celina — u čijem se naslovu („Drugi odlazak") prepoznaje poigravanje biblijskim predanjem o drugom Hristovom dolasku i semantičkim implikacijama tog dolaska (uspostavljanje carstva nebeskog/kraj vremena i istorije) — najšira je u vremenskom rasponu i seže od postanka reda dorkasa, koji se vezuje za civilizaciju Atlantide i propast legendarnog polisa u kataklizmi, do momenta njihovog konačnog nestanka početkom XXI veka i rađanja nove, savršenije vrste od

ljudske — *homo universalisa*. Pričom su, dakle, obuhvaćene tri legende o nestanku: legenda o nestanku dorkasa iz atinskog hrama, kada su prešli u drugu dimezniju postojanja i stekli „privilegiju" putovanja kroz vreme, legenda o njihovom konačnom nestanku, koji je bio cena nastanka *homo universalisa*, i legenda o nestanku Atlantide, koji se zbio „na početku".

Naslov knjige, preuzet iz podnaslova prethodnog romana, višestruko je zanimljiv. Najpre stoga što formalna inverzija nagoveštava suštinsku: „Dorkasima" je imenovan samo prvi od tri osnovna dela novog proznog ostvarenja, a podnaslovom „Legenda o nestanku", u pluralnom obliku — novi roman ceo. Druga stvar koja u vezi s naslovom pada u oči jeste poigravanje žanrovskim odrednicama: roman je imenovan *legendama*, u čemu valja detektovati barem dva signala. S jedne strane, time je ukazano na mozaičnu strukturiranost knjige i postupak ciklizacije relativno samostalnih i raznorodnih celina. S druge strane, hotimičnom „omaškom" u određenju žanra nagovešteno je suštinsko obeležje *Legendi o nestanku*: njihova žanrovska hibridnost i kompleksnost. Najzad, naslov romana svojevrstan je kontrapunkt njegovim početnim stranicama: nakon odrednice „legende" čitalac bi mogao očekivati sve sem naučni diskurs, a upravo će se sa njim sučeliti u prvom poglavlju, strukturiranom po uzoru na stroge akademske radove.

Po svedočenju autorke, ideja o pisanju romana, najpre *Dorkasa*, a onda i *Legendi o nestanku*, javila se u šaljivo intoniranoj opkladi s prijateljem da je moguće napisati fiktivnu prozu koja će u potpunosti izgledati kao naučna studija:

> „Pre pet–šest godina u šali sam jednom prijatelju ponudila da, za opkladu, napišem kvazinaučni rad u kojem će sve biti čista izmišljotina, ali koji niko neće moći da prepozna kao bilo šta drugo osim čiste nauke."

Simuliranje naučnog diskursa u fiktivnoj prozi nije novina ni u svetskim ni u srpskim okvirima (M. Pavić, B. Pekić, D. Kiš). Uverljivost s kojom Mirjana Detelić to čini i „čistoća" naučne forme koju doseže u prvom poglavlju romana ne sreću se, međutim, često, čemu je, nesumnjivo, doprinelo autorkino dugogodišnje bavljenje folklorom sa strogih — semiotičkih i strukturalističkih — pozicija. Primenjujući standardnu tehniku pisanja naučnog rada, s kritičkom aparaturom koju

takav rad podrazumeva, Mirjana Detelić stvorila je iluziju naučne pouzdanosti i kompetentnosti i ta iluzija titra i nad onim poglavljima gde se samo mestimično javljaju ili uopšte ne javljaju formalni elementi naučnog diskursa. Naučni stil pastišiziran je objektivnim, distanciranim izlaganjem,[31] pozivanjem na proverljive izvore i istoriji poznate ličnosti i događaje, navođenjem relevantne literature, elemenata realne topografije, detalja arhitekture, prilaganjem mapa, karti, fotografija, grbova, terminologijom zasnovanom na starogrčkim i latinskim korenima reči, manirom kritičkog preispitivanja ranijih naučnih stavova,[32] navođenjem različitih naučnih frakcija i međusobno oprečnih teorija,[33] lakuna karakterističnih za znanja o starijim periodima,[34] aluzija na teološke rasprave.[35]

Poznata faktografija kombinovana je, pri tom, s čisto fiktivnim detaljima, s tim što su i oni osmišljeni tako da formom prate one istorijski i kulturno autentične: citiraju se, tako, nepostojeći pisani izvori[36] i natpisi na ostacima antičkih hramova, navode reči zaboravljenih

31 „U antičko vreme pre Platona, u doba koje je — iako pismeno — prednost davalo usmenoj tradiciji, obrazovni sistem je počivao na tri kategorije didakta: hironima, dorkasima i homerima. Hironi i homeri bili su davaoci sekularnog obrazovanja, nisu imali posebne škole i uglavnom su podučavali na otvorenom, u senkama drveća, kraj potoka, u maslinjacima, ili u hladu kolonada na agorama."

32 „Njihov domen i jeste bila magija bela i crna, odnosno tajna nauka o prirodi božanskog principa i njenim skrivenim zakonima, ono što će kasnije tako pogrešno biti nazvano metafizika."

33 „Dva su mišljenja uglavnom bila u opticaju: akcionističko i metaforičko. Akcionisti su smatrali da su dorkasi, posle vekova traganja za konačnom mudrošću, najzad otkrili filozofski kamen i, među prvim stvarima, poželeli i osvojili večni život. Pitagorejska frakcija među njima jako se bunila protiv filozofskog kamena i više je bila za tajnu formulu izbalansiranog univerzuma, pri čemu se pozivala na zapanjujuća iskustva Amon–Raovih sveštenika u Egiptu. Predstavnici aleksandrijske grupe, sastavljene od bivših stipendista koji su određeno vreme proveli na specijalističkim studijama u aleksandrijskoj biblioteci, nalazili su da je osnovna manjkavost obe teze to što ne daju računa o vremensko-prostornim koordinatama dorkasa koji, čak i besmrtni, moraju negde biti."

34 „Kako je ona izgledala iznutra možemo samo da nagađamo, ali zato sigurno znamo da se odvijala u zatvorenom prostoru, u hramu (lat. Templum, grč. Temenos) čija se dedikacija samo slutila po nekim spoljašnjim znacima."

35 „(...) ako anđeli mogu u neizmerljivom mnoštvu igrati na vrhu srebrne igle — nema razloga da se ista mogućnost uskrati svetu koji je delo istog tvoračkog principa."

36 /Doracles Atticus/, ΜΥΣΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ, Miscelanea fragmenta, s.l., s.a., fr. 21b.

jezika („*astarthi ahemarot hekate on*...“) i mistifikovana svedočanstava savremenika[37], starogrčkom leksikom (ali po logici narodnog etimologisanja) tumače se nazivi iz domena južnoslovenske tradicionalne kulture (demonska pratnja sv. Todora, todorci i todorke izvode se iz starogrčkog *to dorkas* — gazela) i sl.[38] Formalna analogija učinila je da i dati elementi, iako izmaštani, učestvuju u uspostavljanju i održavanju iluzije naučne utemeljenosti, što se može ilustrovati i kombinovanjem nauci poznatih antičkih termina i pojmova (homeri) i onih građenih po uzoru na starogrčku i latinsku derivaciju (dorkasi). Autorka, pri tom, vešto pravi prelaz od jezički i kulturno potvrđenih leksema i fenomena ka onima potpuno imaginarnim. Model metonimijskog prenosa zajedničke imenice kojom je obeležavana profesija (homeri/usmeni pevači) na pojedinca, kakav je zabeležen u slučaju Homera, ili Isusa Hrista u hrišćanskoj tradiciji (učitelj » Učitelj), preslikan je na Ahilovog mitskog učitelja, kentaura Hirona, pa su u fiktivni obrazovni sistem iz „vremena pre Platona“ uključeni i *hironi*, čime je još više zamagljena granica između realnog i fiktivnog, a čitaocu otežani distanciranje od lažne faktografije i demistifikacija pseudonaučnog pristupa:

> „Malo je onih koji danas ne znaju da je Ahilov učitelj bio kentaur Hiron, i da je autor čuvenih epova Ilijada i Odiseja slepi pesnik Homer. Nauka je odavno objasnila da je homer zajednička imenica koja postaje vlastita samo kad se radi o jedinstvenoj ličnosti, pojavi bez presedana — na primer o Učitelju, kako su se apostoli obraćali Hristu. Potpuno

37 „Na osnovu retkih svedočanstava ovih poslednjih, moglo bi se pretpostaviti da je (...)“; „Ostao je samo početak prvog stiha iz teksta zapisanog ispod trećeg psa koji je — kako svedoči jedan turski putopisac — bio ženka (...)“; „Prema svedočenju savremenika, izgledalo je kao da se to desilo u jednom istom danu (...)“ itd.

38 „Da bi izmišljotina bila ubedljiva, u njoj mora biti elemenata prave nauke i to na svim nivoima: u tekstu, u činjenicama, u citiranoj literaturi, u izgradnji istorijskog konteksta. Meni je najlakše bilo da krenem od antike jer je tu već postojala teorija o 'homeru' kao zajedničkoj imenici, koja postaje lično ime samo u slučaju izvanrednog pojedinca (kao što su Isusa apostoli zvali Učitelju). Svako ko je završio makar i najmanju školu, čuo je za Homera, a većina i za Hirona, kentaura koji je bio Ahilov učitelj. Kentaure je u principu lako zamisliti kao realizovanu jezičku metaforu — konjanik „srastao sa konjem“, pa i to se odmah prepoznaje na nekom nivou. Te dve verovatne stvari čine da i treća, potpuno izmišljena, deluje verovatno — i to je to: publika ne voli da saznaje, već da prepoznaje. Dorkasi, naravno, nikad nisu postojali i od početka do kraja su moja čista izmišljotina.“

isti fenomen važi i za hirona i za njegov kentaurski lik koji je iskonstruisan nesrećnom analogijom po sličnosti, jer je simbol njegovog zvanja bio konjanik sa zapetim lukom, kao što je znak svakog homera bila lira."

Granica između fiktivnog i faktografski zasnovanog učinjena je poroznom postupkom suprotnim od upravo pomenutog. Dok nekim elementima priče autorka pribavlja lažni naučni kredibilitet, drugima taj isti kredibilitet oduzima, predstavljajući autentične tehnologije predanjima i mistifikacijom, kao u slučaju dobijanja purpurne boje iz žlezda i tkiva morskih mekušaca:

„Lično obeležje njihovog zvanja bila je — kao i kod drugih srodnih profesija — traka koja se nosila oko čela i razlikovala se od sličnih samo po boji. Dok su druge bivale najčešće bele, zlatne ili plave, dorkasi su nosili isključivo tamnocrvene trake bojene biljkom iz porodice Rubiaceae, kod nas poznate kao broć (Rubia peregrina). Kasnije, u Rimu, ta specifična purpurna boja postala je patricijsko obeležje i mogla se videti na bordurama tôga samo u rangu od senatora naviše, zaključno sa imperatorom koji je sebi mogao dozvoliti i celu togu u purpuru. Do vremena Vizantije podaci o dobijanju dorkas purpura bili su izgubljeni, ali je tradicija njegovog vezivanja za najviši rang plemenitosti i vlasti (kako duhovne tako i svetovne) preživela i postala tako jaka, da je inicirala novi tehnološki proces dobijanja purpura iz retkih sredozemnih ljuskara, što je zapravo predstavljalo vrhunac mistifikacije. Interpretatio Christiana vezala je takav purpur (preko uskršnjih jaja) za misteriju Hristovog vaskrsenja, a njeni dalji tragovi vode duboko u folklor svih pokrštenih naroda."

Veliki vremenski raspon među događajima obuhvaćenih pričom omogućio je autorki da delove romana strukturira u maniru kulturološke studije, zasnovane na poznavanju istorije drevnih naroda i kultova, ali i istorije ideja i filozofije. Prate se tektonski civilizacijski pomaci i smenom religijskih, društvenih i ideoloških paradigmi na prostoru drevnog Levanta u širokim potezima tumači istorija civilizacija koje su to tlo naseljavale. Nije, međutim, reč samo o maniru, prepoznatljivoj,

tipskoj stilizaciji teksta, već u izvesnoj meri i o studiji samoj, jer su se u datom slučaju srećno stopila autorkina profesionalna znanja i njena literarna imaginacija. Religija koja je u možda najvećoj meri obeležila noviju svetsku istoriju — hrišćanstvo — sagledava se u otklonu od obredne i običajne prakse antičkih kultova i odgovarajućeg doživljaja sveta. S izuzetnim osećajem za simboliku prostora i semantički potencijal *granica*, autorka izdvaja one elemente hrišćanstva koji su mogli biti u koliziji s tradicionalnim sistemom mišljenja i antičkom estetikom. Uprkos nesumnjivoj arhaičnosti biblijskih predstava, Mirjana Detelić pokazuje da se verovanje u opšte vaskrsavanje mrtvih sa stanovišta drevnih kultura moglo posmatrati i kao ukidanje granice između *ovog* i *onog* sveta, mrtvih i živih, donjeg i gornjeg, zbog čega je pripadnicima tih kultura hrišćanski koncept mogao izgledati kao „najstrašnija noćna mora“:

> „Ali jedna je druga stvar naročito smetala ljudima da prihvate hrišćanstvo, a to je institucionalizovanje smrti, javnost detalja za koje se dotad smatralo pristojnim da ostanu u porodičnom krugu, izgradnja čitavih gradova mrtvih na teritoriji gde je grad bio država čak i za vreme Avgustovog Rima. Grad mrtvih, odmah izvan zidina grada u kome se živi, bio je za Helene pojava iz najstrašnije noćne more, isto što i otpečaćen ulaz u Had, otvaranje bezdana donjeg sveta odmah tu, ispred kućnog praga (...) Kategorija besmrtnosti bila je tom svetu, učenom i otmenom, prihvatljivija od opšteg dizanja iz mrtvih, vaskrsavanja, sudnjeg dana i drugih sumanutih vizija mistika sa Levanta. Ona je imala izvesnu eleganciju jer se jednako opirala i dokazivanju i pobijanju, kako i priliči silogističkim igrama čistog idealizma, što će kasnije bravurozno pokazati Imanuel Kant.“

Posmatrajući motive i simbole kao palimpseste, kulturne fenomene koji amalgamiraju različite civilizacijske i tradicijske slojeve, Mirjana Detelić je, kako se već moglo videti na primeru purpurne boje, vešto preklopila faktografiju (Stari Rim, uskršnje hrišćanske misterije, drevni obredi) i fikciju (oznaka reda dorkasa). Logika folklora ponudila je model za uspostavljanje paradigmatskih nizova i povezivanje različitih vremenskih ravni i nivoa priče: putem markantnih, prepoznatljivih

detalja boginja Atalanta — zahvaljujući kojoj je, po romanu, nastao red dorkasa, a nakon višemilenijumske evolucije i *homo universalis* — povezana je s grčkom Hekatom Trijades ili Trivijom[39], s Kibelom i egipatskom boginjom Ištar (Astaroth), a dorkasi s već pomenutim todorcima, sv. Todorom i Tračkim konjanikom, ali i sa nekim drugim hrišćanskim svecima. Mirjana Detelić s lakoćom ulazi u logiku usmenog predanja i varira elemente priče onako kako bi ih u različitim vremenima i izmenjenim društveno–istorijskim okolnostima varirali usmeni kazivači, putnici, hodočasnici, „globtroteri" srednjeg veka, kako ih autorka duhovito naziva:

> „Tako je u XI veku među engleskim povratnicima iz Svete Zemlje kružila priča o Svetom Doraksu (St. Dorax) i 49 atinskih mučenika koji su za vreme Domicijana svi bili osuđeni na smrt u vatri, ali ih je Anđeo Gospodnji podigao sa kolektivne lomače i vazneo žive i nepovređene na nebo. Nekoliko vekova kasnije, kada odlazaka u Svetu Zemlju nije više moglo biti zbog stalnog ratnog stanja, Domicijana su zamenili Turci i Saraceni, ali je priča u glavnim crtama ostala ista. U italijanskoj varijanti, međutim, Doraks gubi svoj saksonski oblik i pretvara se u Doracija (Doracius, u renesansnoj varijanti Doraccio), koji više nije čak ni svetac već gnusni čarobnjak i mag koga Anđeo Božji gromom spaljuje zajedno sa njegovih 49 sledbenika, sve samih pagana i veštaca. U poznom srednjem veku, kada obilazak svetih mesta dobija izrazito regionalni karakter, i priče za prigodne potrebe lokalizuju se i mešaju sa folklorom, pa se i motiv o Doraksu–Doraciju–Doraču preklapa sa donetim ili nasleđenim sižeima o đavolu i njegovom učeniku, o demonskoj pratnji lokalnih svetaca, čak i o kaluđeru i đacima–samoucima."

U (ograničenoj) besmrtnosti dorkasa, koja im je omogućavala oživljavanje u situacijama koje su za obične ljude bile letalne, autorka je prepoznala formalnu analogiju s čudima hrišćanskih svetaca i

39 „Slutilo se još, upravo zbog te retke boje, da je hram dorkasa morao imati neke veze sa kultom Hekate Trijadite ili Trivije, čija je predstava imala tri strašne, u crveno obojene glave. Ta je Hekata čuvala tajnu puteva i raskršća — prema tome i tajnu prelaza, pa se teško moglo zamisliti božansko biće obavijeno većom misterijom."

magijom srednjovekovnih čarobnjaka i đavoljih šegrta, ali i generičko jezgro biblijskog predanja o Hristovom levitiranju i uzošenju na nebo, što je detalj vešto uzglobljen u izrazito humorno intoniranu i u dijalektu ispripovedanu priču „Čovek bez O" iz središnjeg dela romana. Opisujući spasavanje Vukoja „iz Poružnicu" od letnje oluje s obronaka Ozrena, gde se obreo u potrazi za jagodama, Mirjana Detelić preklapa folklorni model priče o „vili ljubovci" s pričom o dorkasima, putnicima i putnicama kroz vreme, obdarenim izuzetnim oruđem, koje omogućava letenje:

> „Đavole jedan, dušu rišćansku da uzneš, jel to oćeš, e evo ti ga na, znam ja šta nečastivi oće — evo ti" — i jope puštam ruke da se krstim, a ona me cimnu i brecnu se na men da ne pušćam. „Mnogo si, bre kukavica, ti Vukoje, a Hrist tvoj nije bio, on je voleo da leti" — kaže ona na men. Auuuuuuu, mislim se, pušćaj, odma pušćaj di znaš, samo me ostavljaj na zem, i odlazi od mene nečista silo."

S istinskim darom za humor i komiku situacija, i odista retkom sposobnošću uočavanja analogija među raznorodnim pripovednim obrascima u tradicionalnom i urbanom folkloru, Mirjana Detelić napisala je nekoliko urnebesnih priča u kojima se prepoznatljive sižejne matrice prelamaju kroz prizmu legende o dorkasima. U njihovim čudesnim moćima da se, zahvaljujući sredstvima koje im je podarila boginja Atalanta (ankovi), brzo regenerišu i „vaskrsavaju" Mirjana Detelić videla je fiktivno ishodište predanja o zakopanom blagu i čudesnim samožrtvovanjima radi njega („Forensica"), ali i jezgro urbanih legendi o pojavi vanzemaljaca i duhovima pokojnika koji lebde nad svojim mrtvim telima i posmatraju sopstvene sahrane, kakvima obiluju i tv–produkcija (filmska i kavazinaučna) i časopisi poput „Trećeg oka" („Nevolje od pameti"):

> „Ja sam, naravno, počeo da kočim, videli ste trag, ima bar trideset metara, i tada sam izgubio kontrolu nad volanom. Zabio sam se u drvo i to je poslednje čega se svesno sećam. Sledeće što sam video bio sam ja kako gorim u automobilu, nesvestan i zaglavljen za volanom. Tad sam shvatio da sam umro. Kao, ja lebdim u visini i sve vidim jasno kao na danu iako je noć, a to što vidim je u stvari moja agonija u

vatri iz koje pokušavaju da me izvuku troje vanzemaljskih motociklista. Ja sve hoću da siđem, da im pomognem, da iščupamo onog zapaljenog mene dole, ali nešto mi ne da, mogu samo da lebdim i da se sekiram, a vatra stalno raste."

Epilog date priče izlazi, međutim, i iz okvira tradicionalnih predanja o susretima s natprirodnim bićima i iz okvira urbanih legendi o vanzemaljcima. Držeći se same suštine usmene predaje, koja analogiju po zvučanju prevodi u ekvivalenciju među pojmovima (Tribali — three ball — tri kugle/ testisa), Mirjana Detelić pravi grotesknu studiju karaktera, dovodeći u blizinu stereotipne muške fantazme, površnu obaveštenost, „učenu" retoriku i želju za paradom znanjima:

„Tako ja stegnem petlju i obratim se toj glavnoj ženi lepo, učtivo, kako dolikuje kad imaš da moliš takvu stvar. I kažem ja njoj: kad ste već bili tako dobri da me vratite u život i unapredite moj izgled i moje zdravlje, da li bi vam bilo previše teško, ili biste možda smatrali nedoličnim, da unapredite i moj seksualni život tako što biste mi povećali miška koji nikad nije bio neka zverka. U toj stvari majka priroda je u meni videla pastorče, kažem ja njoj, a sad kad imam kosu, i kad sam inače zdrav i prav, tako beznačajan ekstremitet bio bi čista nepravda. Ja bih molio, ako biste mogli, da mi date jedan poveći, onako tribalistički, pa da svima bude lepo sa njim, i meni i gospođicama.

Ne znate šta znači „tribalistički"? Tribali su bili jedno staro pleme na Balkanu koje svi današnji narodi ovde svojataju jer su važili za glavne badže na seksualnom planu: imali su po tri muda umesto po dva. To je verovatno izmišljotina, ali ja sam to rekao više da se pravim važan i da napravim poentu, a to je bila velika greška, kako se posle ispostavilo.

[...]

Ona me žena pogleda pa poćuti malo, a onda na kraju reče: u redu, dobićete i više nego što ste tražili, pa uperi onaj svoj ank prema meni, probaja nešto i posle dade znak ostalima da krenu. Te oni nestadoše u vazduhu i u mraku, uopšte ne znam ni kako ni gde. Ja odmah krenem da proverim šta je ank napravio, kad imam šta da vidim: ona kučka

mi umesto jednog velikog napravila tri mala. Evo, mogu da vam pokažem dokazni materijal. Pa mi sad opet recite da to nisu bili vanzemaljci!"

Priče koje nakon ovih slede čine mini–ciklus pod nazivom „Uspomeni na Rejmona Kenoa". Sve su imenovane „vežbama", iako se u stilskoj varijaciji kenoovskog tipa autorka ogleda samo u prvoj od njih. Povezane su likom Balkanske proročice, s tim što njen status u prve dve i trećoj od priča nije identičan. U prvim dvema ona figurira kao lik („Prva vežba: Buridanov magarac"), odnosno lik i pripovedač (Druga vežba: „Sedim i čekam"). Treća priča, naslovljena po slici tankog mesečevog srpa na crnom nebu — „A smile without a cat" — jeste omaž Kenou na sasvim drugačiji način. U njoj se ne varira stilizacija zadate sižejne sekvence (čovek u autobusu), niti bilo koje epizode iz romana, već se daje niz hipotetičnih situacija kojima se dovodi u pitanje logička konzistentnost priča o putovanju kroz vreme. U kratkom, groteskno–humornom traktatu Mirjana Detelić sučeljava iskustva Balkanske proročice, čiji život prati uobičajenu vremensku strelu, i dorkasa Iskaroda, koji može da pravi skokove „unapred" i „unazad", svodeći na apsurd ideju o dvosmernom kretanju kroz vreme:

„[...] E, sad, iz tačke B dorkas reši da skoči u tačku C, koja je na vremenskoj osi između tačke A i smrti balkanske proročice, ali na neki drugi kontinent. To bi onda značilo da u isto vreme može biti na dva mesta, kao bog, otprilike, što jeste fantastična, ali sasvim OK dodatna pretpostavka. Ali ako iz tačke B skoči u tačku C na isto mesto, u život dotične dame, onda ili mora da uzme ono staro obličje jer je u tom vremenu s njom već bio i živeo, i da radi iste stvari koje je radio, ili može da uzme novi oblik i postane njen ljubavnik, recimo. I tada nesrećna proročica, svoj vidovitosti uprkos, živi u iliuziji da voli dva čoveka, ili da vara dva čoveka, ili da iskorišćava dva čoveka, šta god..."

Treći deo romana — „Drugi odlazak" — obuhvata prve i poslednje događaje u hronološkom nizu:[40] priču o nastanku i propasti

40 Izuzetak su poslednje rečenice prvog dela romana („Dorkasi") smeštene u neodređenu budućnost: „Dvehiljadedvanaesta je došla i prošla i ništa se naročito nije desilo. Mnogi su ostali razočarani što se kalendar Maja završio bez posledica, što nije došlo do smaka sveta, što se magnetni polovi nisu dramatično obrnuli, što se nivo

At(a)lantide i nekolicini At(a)lantiđana koji su preživeli kataklizmu i osnovali red dorkasa („Summa Theologiae: Atalantis"), i priču o konačnom nestanku svih predstavnika ovog ezoteričnog reda 2012. godine, koja je i poslednja u kalendaru Maja. „Drugi odlazak" ne objedinjuje samo vremenski već i u stilskom i žanrovskom pogledu najudaljenije priče. Dok je kraj romana amalgam avanturističke i (naučno) fantastične proze, „Summa Theologiae: Atalantis" jeste duhovita, ali jetka i razorna parabola u kojoj se, kroz reinterpretaciju Platonove verzije o propasti drevne civilizacije, pripoveda o događajima koji su prethodili osnivanju okultnog antičkog reda i istovremeno otvara niz pitanja vezanih za same temelje religioznosti i predstave o prirodi božanskog. Ovim poglavljem romana Mirjana Detelić nadovezala se na onu liniju koju u evropskoj i svetskoj literaturi ocrtavaju Tomas Man („Zakon"), Lešek Kolakovski (*Ključ nebeski*, *Razgovori sa đavolom*) i Žoze Saramago (*Jevanđelje po Isusu Hristu*), s tim što, za razliku od pomenutih pisaca i filozofa, ona ne gradi parabolu na fonu biblijske predaje, već antičkog mita i Platonovih dijaloga.

Radikalan otklon u odnosu na izvornu, Platonovu priču (jer starije zabeležene nema), ali i u odnosu na uobičajene mitske i religijske koncepte opaža se u tome što se kreiranje jedne civilizacije opisuje sasvim atipično. Božanstvo koje je stvorilo Atalantis, i koje je za sebe odabralo ime Atalanta, ne stvara ni svet, ni zveri, ni bilje, ni prvog čoveka i ženu, već, poput vila u usmenoj poeziji — *gradi grad*.[41] Privučena na Zemlju „iskrom duha", Atalanta odabira najlepše od svih mesta — ostrvo na prostoru današnjeg Viktorijinog jezera — i na njemu podiže polis u koji poziva odabrane. Na osnovu analogije po zvučanju prizvan je grčki mit o Atalanti (Atlantida/Atalanta)[42] i stopljen s Platonovim predloškom:

---

svetskog mora nije popeo za 12 metara kao posledica efekta staklene bašte i topljenja leda na polovima, što Zemlja nije stala i što veliko nepoznato nebesko telo iz svemira nije udarilo u nju. Poštovaoci lika i dela Zaharije Sičina sa žaljenjem su konstatovali da je Dvanaesta planeta nastavila da postoji samo u knjigama i starim epovima, što znači da nije ušla u perihel koji bi Zemlju doveo do ivice propasti i strašni Nibiruanci nisu pokorili ljudsku vrstu [...]"

41 Autorka se, inače, više decenija profesionalno bavi i usmenom formulom („grad gradila") (*Урок и невеста: поетика епске формуле*, 1996) i temom grada (*Epski gradovi: leksikon*, 2007).

42 Putem grčkog mita asociran je i niz internacionalnih motiva, poznatih i u srpskom i južnoslovenskom usmenom korpusu: „Iako se najčešće pojavljivala kao žena, iako je nosila žensko ime koje je sama sebi izabrala, Atalanta je birala pol prema raspoloženju

„Za razliku od onoga što se kasnije, tokom mnogih milenijuma koji će doći, pričalo o njoj, Atalanta nije bila ničija kći, nije poticala ni iz Beotije ni iz Arkadije i nije bila Artemidina hipostaza. Atalanta čak nije bila ni žena, uostalom ni muškarac, nije imala ni pol ni stalan oblik, a naročito nije bila lovac i čedna devica. Ona je, naprotiv, živela sa zverima isto kao sa ljudima i niko se u njenom gradu nije usuđivao da joj ponudi krvne žrtve. Mora biti da je struktura njenog bića bila fluidna jer se lako i brzo menjala iz čoveka u životinju, pa u pticu, pa u vodu i biljku. To su posle mogli i drugi bogovi, ali je Atalanta to izvodila javno, na očigled svih, i niko u njenom gradu nije laka srca dizao ruku na druga bića jer se nikad nije sigurno znalo da neko od njih slučajno u tom trenutku nije Atalanta."

Iako je već i sama koncepcija božanstva metamorfa, *shapeshifter*-a, dovoljno provokativna i (u obliku u kojem je data u romanu) nova, ono što predstavlja korenito, suštinsko odvajanje od mehanizama na kojima se temelje religijski sistemi jeste ukidanje žrtve, jer na žrtvi — krvnoj, beskrvnoj ili molitvi, kao njenom najsublimnijem i najrafiniranijem vidu — počivaju svi kultovi i sve poli– i monoteističke religije. U romanu *Dorkasi* abolirani su i mehanizam dara i uzdarja, na kojem se temelji koncept žrtve, i žrtva kao vid komunikacije s bogom. Atalanta svoje podanike obdaruje najvećim tehničkim i životnim blagostanjem ikad viđenim, ali ništa ne traži za uzvrat:

---

jer joj je u zemaljskom svetu to bilo moguće, a o svetu iz koga je došla ionako niko nije ništa mogao ni da nasluti. Najpoznatija je priča o njoj kao devojci koja bira sebi muža utrkujući se sa proscima — ona se zaista održala do danas, ali je kroz mnoge vekove izgubila sve naročite detalje koji su je u početku krasili. Na primer to da je Atalanta najviše volela da trči utelovljena u gazelu i da je, kad odabere nekoga da joj bude par, i njega ili nju pretvarala u istu životinju. Muškarci su posle pričali da im je najlepše bilo u obličju lava, što je lako poverovati, ali žene nisu bile tako određene. Iz istog kruga je i priča o Atalanti kao mečki koja ukrade neopreznog putnika, odnese ga u pećinu i oliže mu stopala, pa on ili ona ne može nikud i potpuno zavisi od boginje. Ako ga ne nahrani i ne napoji, mogao bi umreti u pećini ali iz nje nije mogao izaći — tako je jaka bila mečkina magija. Motivi ovih priča razlili su se po svim meridijanima, ali su — prateći Gazelinu reku kroz Egipat i preko Mediterana — najduže i najčvršće korene pustili na Balkanu, kroz Grčku i njenu varvarsku mitologiju koju dorkasi nisu podgrevali, ali je nisu ni osujećivali."

„Ona im je, dakle, davala hranu od koje će napredovati (nektar i ambroziju, kako će se kasnije zvati) i oruđa koja materijalizuju stvari, savlađuju gravitaciju, omogućuju ljudima da lebde i lete. Mnogo više od toga zaista nije nikome potrebno. Očekivala je od njih da sve to upotrebe maštovito i nije bila zgrožena nad uvrnutim, mračnim, agresivnim primenama njenih darova. Atalanta je bila bog u pravom smislu, ni strog ni blag, umereno zainteresovan vođa eksperimenta uživo."

Ona, uz to, ne samo da ne traži žrtvu, već ne traži ni da bude jedino božanstvo, što je detalj koji iz dosta specifičnog ugla baca svetlo na prvu i drugu zapovest hrišćanskog boga — „Ja sam Gospod Bog tvoj [...] nemoj imati drugih bogova uza mene"; „Ne gradi sebi lika rezana niti kakve slike [...] nemoj im se klanjati niti im služiti, jer sam ja Gospod Bog tvoj" (2 Moj. 20, 2–5). Dok po biblijskom predanju zbog oglušenja Mojsijevih sunarodnika o ove zapovesti i štovanja zlatnog teleta nad celim narodom titra opasnost od Jehovine odmazde („ko mi je zgriješio, onoga ću izbrisati iz knjige svoje"; 2 Moj. 32, 33) — što je Tomas Man bravurozno reinterpretirao u pripoveci „Zakon" — u *Legendama o nestanku* Atalanta mirno, bez osvetoljubivosti i ljutnje, posmatra kako Atalantiđani izmišljaju kultove i bogove i grade idole. Ta darežljivost postaje, međutim, kamen razdora između nje i njenih podanika, jer se žrtva pokazuje neophodnom ljudima, iako je božanstvo ne traži. Time se, u uzvesnoj meri, autorka približava teorijskom konceptu Rene Žirara (*Nasilje i sveto*) i ideji da žrtvu zahteva globalna psihologija zajednice, tradicionalne koliko i moderne, koja povremeno zapada u krizu i prevazilazi je žrtvovanjem. Istovremeno, ovako postavljena priča otvorila je prostor da se ljudska priroda sagleda s pozicije krajnjeg antropološkog pesimizma (što je, inače, jedna od bitnijih dimenzija poglavlja o Atalanti). U groteskno–satiričnom vidu opisani su pokušaji žitelja da boginju Atalantu navedu na dogovor, da „zaštite njenu materijalnu pojavu" i propišu joj dane za metamorfozu, kako bi stvorili mogućnost za prinošenje žrtve, a potom, s dobrom dozom cinizma, gotovo sarkastično, i nastajanje pokreta za oslobođenje čoveka od tiranije boga, s retorikom koja dosta jasno upućuje na savremeni trenutak:

„'Novi pokret za oslobođenje čoveka' — kao da je postojao neki stari ili bar stariji — zastupao je tezu da ljudima treba patnja ne bi li počeli da misle svojom glavom, da ih je dobar život zaglupeo i unazadio, oduzeo im inicijativu, ideje, genijalnost, sve ono što su pre Atalantine pojave imali. Oni su stvarno verovali da su njihovi preci sami podigli svoj grad i učinili ga čudom poznatog sveta. Sa njihovih tribina grmelo je da ih nikakav bog nije tome naučio, i da su — prema tome — sposobni da žive sami i brinu o sebi bez pomoći sa strane. Dostojanstvo čoveka postalo je glavna tema, parola na svim plakatima, formula na svim usnama, a niko nije ni primetio da se dostojanstvo čovekovih 'proizvoda' i ostalog živog sveta uopšte i ne pominje. Niko, uostalom, nije ni mogao reći šta su oni stvarno hteli, zašto su bili tako ljuti i besni, šta su nudili zauzvrat."

Kulminacija i stišavanje se, međutim, ne ostvaruju putem žrtve, što je dosta jak kontrapunkt u odnosu na hrišćanstvo i druge religije. Dok se po biblijskom predanju svet čisti Hristovom žrtvom, jer živi bog prima na sebe ljudske grehe i umire na krstu, u *Legendama o nestanku* „živo božanstvo" u jednom trenutku poprima obličje džinovske ptice i gubi se u nebeskim visinama. Odlazak Atalante, barem isprva, izaziva sličan efekat kao i žrtvovanje *pharmakosa*: tenzija popušta, smiruje se napetost među ljudima, nastaje veselje. Hepiend je, međutim, prividan, jer činjenica da zbog pobune Atalantiđana nije bilo nikakve odmazde razobličava prirodu odnosa „živog božanstva" prema njima i, uopšte, mogućnost komunikacije s božanstvom: do Atalante ne dopiru ni žrtveni darovi, ni blasfemija. Ona ne nagrađuje pravoverne i ne kažnjava grešne, što je još jedna ravan na kojoj se koncept božanstva Atalante bitno razlikuje i od hrišćanskog i od drugih religijskih sistema. Štaviše, ovaj duboki, suštinski, koreniti komunikacijski prekid između čoveka i božanstva autorka do krajnosti ogoljuje, pa i produbljuje, naznakom da Atalanta pobunu do koje su Atalantiđani toliko držali nije ni primetila. Time se, najzad, podriva još jedan od temelja velikih religijskih sistema — ideja o božjoj empatiji — dovedena u hrišćanstvu do ekstrema figurom Bogočoveka koji krvari i (fizički) pati na krstu. Atalanta ne saoseća s ljudima i ljude ne razume, isto kao što ni oni ne razumeju

nju. Za nju je čovek sistem s neshvatljivim amplitudama kada je reč o emotivnoj sferi i određenim termodinamičkim ograničenjima, u slučaju fizičkih i fizioloških dispozicija.

O kako radikalnom konceptu božanstva je reč u datom romanu svedoči činjenica da se u savremenim hrišćanskim tumačenjima prirode boga i porekla zla u svetu, koja nisu mogla prenebreći ni lične ni dvadesetovekovne civilizacijske traume (Aušvic), pre odustajalo od ideje o svemoći boga, nego od aksiomatske empatije s čovekom: „Lakše mogu da obožavam Boga koji mrzi patnju ali ne može da učini da ona nestane, nego da obožavam Boga koji čini da deca pate i umiru, bez obzira na bilo kakav uzvišeni razlog" (Harold Kušner).

Činjenicom da Atalanta drevni grad ne napušta iz odmazde prema nepokornoj „pastvi" razaraju se, pri tom, i tradicionalne matrice i modusi pripovedanja o „pošljednjem" vremenu. Boginjin grad i ljudi u njemu nestaju u kataklizmi koja pogađa ceo jedan deo Afričkog kontinenta i drastično menja njegovu geološku strukturu, što je prepoznatljivo mesto u tradiciji pripovedanja o gašenju civilizacija. Oni, međutim, ne nestaju zbog božje odmazde, kao u mitovima, eshatološkim predanjima i epskim pesmama, već zbog tektonskih poremećaja kojima uzroci nisu ljudska ogrešenja. Svesna topičnosti motiva smaka sveta i implikacija koje proističu i iz biblijskog i iz drugih arhaičnih koncepata i narativnih obrazaca, Mirjana Detelić vešto ukazuje na to da se uzočno–posledična veza između greha i kazne uspostavila tek naknadno, u predanju o propasti Atalantisa, ali da je izvorno nije bilo:

> „Kasnije se pričalo da se zemlja rasela i grad potonuo odmah po njenom odlasku i da je ona, verovatno, znala kad će to biti pa je pobegla na vreme, ali je činjenica da se čitave tri generacije nije ništa od toga desilo. U tom periodu nastale su priče koje su potom obišle svet i ugradile se u folklor gotovo svih naroda koji danas žive na Zemlji."

Time je na neobičan način akcentovana antropocentričnost religijskih sistema, a osnovni postulati religijske svesti same ozbiljno uzdrmani: svet ne nastaje zbog čoveka, niti zbog njega nestaje. Logika zbivanja i ispravnost ili neispravnost ljudskog ponašanja ne stoje u uzajamnoj vezi. Štaviše, Atalanta se tek delimično i povremeno upliće u tok događanja i uopšte ne pokazuje ambiciju da upravlja ljudskim sve-

tom i ljudskim sudbinama, čime se u izvesnoj meri priziva homerovski koncept, u kojem iznad Zevsa, Olimpa i ljudi stoji Sudbina:

> „Sve bi se u biti odvijalo na sličan način i da se Atalanta nije pojavila u Oku jednoroga, naročito u slučaju najosetljivijih socijalnih pitanja kao što su bolest i siromaštvo. Ljudi nisu shvatali zašto boginja nekog može da izleči a nekog ne i bili su skloni da u izboru te vrste vide njen hir i ličnu odluku. Znali su da ne smeju prinositi žrtve, ali su zato palili sveće i dosećali se na razne načine kako da je umilostive, zavideći jako onima koje je boginja volela više od drugih. Takve su podmićivali svim i svačim da odaju tajnu dospevanja u Atalantinu milost, pa ako nisu dobijali odgovor kojim bi bili zadovoljni, dešavalo se da primene silu ili čak i da ubiju nesrećnika. Nikom jedino nije palo na pamet da i iznad bogova postoji instanca non plus ultra — neumitan i neodložan momenat pohabanosti, istrošenosti tela."

Odustvo empatije ne znači, međutim, da je Atalanta i manje „humana" od hrišćanskog ili bilo kog drugog boga. Naprotiv: ona je jedino božanstvo koje bezrezervno i neproračunato daje, ništa ne tražeći za uzvrat, i jedino božanstvo bez sistema sankcija za nepoštovanje sopstvene instance. Čovečanstvu, kakvim ga Mirjana Detelić (s dosta osnova) vidi, takvo božanstvo nije, međutim, bilo potrebno. Stoga ono „proteruje" Atalantu i ustoličuje druge, sebi sličnije bogove. Tek će duga evolucija, od gotovo dvanaest milenijuma (ako je verovati Platonovim navodima o vremenu kada je nestala Atlantida — 9000 godina pre Solona), iznedriti pokoljenje *homo universalis*-a, ljudskih potomaka koji, stvoreni bez polnih specifičnosti, neće praviti razlike po polu, i, kadri da menjaju oblik kao i njihova rodonačelnica, Atalanta — neće diskriminisati druge vrste. O rađanju *homo universalis*-a iz zelenog jajeta koje je na Zemlji ostavila Boginja u dubinama planine Rtanj i nestanku dorkasa, koji je bio zalog tome, pripoveda se u poslednjem poglavlju romana, sastavljenom iz priča „Dolazi Teofil", „Dolazi Olaf", „Saveznici", „Čuvari" i „Odlazak".

Iako se i ranije u romanu sreću elementi karakteristični za avanturističku prozu (doživljaji pirata, pad u ropstvo i oslobađanje iz njega, nepoznato poreklo junaka, odlazak u daleke zemlje i sl.), takvom

bi se prevashodno i u celini najpre mogao smatrati njegov poslednji deo. Na fonu tradicionalnih i urbanih legendi o Rtnju, za koji su se, zbog njegovog neobično pravilnog piramidalnog oblika vezale priče o drevnim civilizacijama, zakopanom blagu, ometanju radara, kruženju vanzemaljaca i sl., autorka gradi klasičan avanturistički zaplet o traganju više zainteresovanih strana — pod različitim izgovorima i na osnovu stare i teško čitljive mape, slične Tabuli Peutingeriani — za dragocenim Atalantinim oruđem pohranjenim u rtanjskoj pećini. Pokazujući još jednom izuzetan dar za uočavanje analogija među modelima pripovedanja, Mirjana Detelić je moćne sprave koje je boginja poklonila Atalantiđanima da bi im učinila život ugodnijim — ankove koji isceljuju, specijalno konstruisane mlaznice, kaduceuse koji omogućuju let i pomeranje izuzetnih masa i „pandore" koje proizvode hranu potrebnu u određenom trenutku — kao i intervencije na njihovom genomu u oblasti „dugovečnosti i granica rasta", postavila u jezgro univerzalnih mitskih i folklornih priča o starim pokoljenjima giganata, letećim bićima i junacima, i nepresušnim izvorima hrane, o kojima su maštali „gladni i potrebiti u svim vremenima". Slično Vladimiru Propu, koji je pronašao strukturni model kadar da obuhvati čitav korpus evropskih bajki, Mirjana Detelić osmislila je baznčnu priču u koju se može uklopiti, i iz koje se — u dijahronoj perspektivi — može derivirati najveći deo mitsko–folklorne baštine:

> „Dugi život starozavetnih praotaca, besmrtnost antičkih giganata i balkanskih divova starinaca, svi germanski i nordijski džinovi sa planine samo su folklorna, mitska, legendarna reciklaža prvobitne priče o ljudima koji su se spustili sa Atalantinih visoravni.
>
> [...]
>
> Njegov najpotpuniji prikaz ostao je sačuvan u klasičnim statuama boga Hermesa/Merkura čiji su glavni atributi — kao što je poznato — tri krilate stvari: kapa (petasos), sandale (talaria) i štap (caduceus). U samoj stvari, čitav komplet je bio antigravitaciona mašina, a Atalanta je bila vrlo zadovoljna sobom kad je odlučila da mlaznice za određivanje smera kretanja budu u obliku stilizovanih krila. Smatrala je to vrlo poetičnom metaforom.

U vekovima koji će doći, pošto je tama potpuno prekrila nastanak, život i propast Grada, ljudi su na razne načine pokušavali da reše zagonetku slobodnog letenja, ali su se uglavnom držali onog što im je bilo dobro poznato: konja i konjanika. Najjednostavniji način bio je dodavanje krila: ako se dodaju konju, dobijali su se mitski krilati konji kao Pegaz i Jabučilo, ali ako se dodaju konjaniku, konj postaje izlišan i javlja se leteći junak, Anđeo Gospodnji kako ga opisuju i Stari i Novi zavet, plemeniti vitez Relja Krilatica ili čudesno biće vila sa 'krilima i okriljem'.

[...]

Jedino četvrti Atalantin alat, pod znakom s (zemlja), nije uopšte sačuvan ni na jednoj slici i ni u jednom materijalnom vidu, ali je zato ugrađen u tradiciju apsolutno svakog naroda na svetu. Reč je o čuvenoj Pandorinoj kutiji, koja je u mitologiju ušla kroz metatezu, što uopšte nije neobično. Pandora, zapravo, nije bilo ime žene, princeze i vlasnice čudesnog predmeta, već predmeta samog: kutija je bila ta koja se zvala Pandora (u značenju: obdarena svime) i ne bez razloga, davala je hranu bez ograničenja i bez prestanka (otuda znak hraniteljice ZEMLJE)."

Potragu dorkasa Teofila za Atalantinim nasleđem autorka je motivisala otkrićem „Rtanjskih tablica" — kamenog reljefa s prikazom gigantske labudice i jajeta iz kojeg se izležu blizanci, pogrešno interpretiranog kao slike grčke boginje Lede i epizode rađanja Kastora i Poluksa. Putem pronađenog rukopisa, u priču se uključuju dve egzotične sudbine iz XVII veka (dominikanca fra Anselma i tvorca tablica — Reperitusa/Repa) i, u skladu s modernim pripovednim uzusima i toposima žanra, još jedna zainteresovana strana: švedski antropolog Olaf Svenson (sa svitom tajno naoružanih i u crno odevenih „najamnika"), koji poseduje sve prerogative špijuna negativca, čime autorka pravi direktan omaž ne samo filmovima o Indijani Džonsu, već i — putem igre s modernim teorijama zavera u kojima je ugovor s đavolom zamenjen podaništvom obaveštajnim službama, a tajna znanja pravovremenom informacijom i moćima političke manipulacije — serijalu o Džems Bondu i živim urbanim predanjima:

„Interesantno je, međutim, bilo da Svenson, tako izuzetan u poznavanju ne samo grčkog i latinskog već i sanskrita, koptskog, aramejskog, hijeroglifa i klinastog pisma, nije uopšte imao dara za moderne evropske jezike, ali je vrlo dobro i tečno govorio srpski. On sam je to objašnjavao okolnošću da je celo detinjstvo u Čepingu proveo družeći se sa decom gastarbajtera iz Jugoslavije koji su stanovali u kući do njegovih roditelja. Zli jezici su, međutim, širili neproverenu priču da je to sve paravan, da je većinu njegovih radova o starim kulturama napisala grupa talentovanih studenata honorisana parama američke državne bezbednosti i CIA, da su sva iskopavanja na kojima je Svenson učestvovao bila u zemljama i krajevima u kojima je po njegovom odlasku izbijala pobuna ili puč i da je njegovo pravo obrazovanje vezano za gerilsko ratovanje i prodaju oružja."

U dinamičnoj priči koja prati potragu za „blagom" variraju se toposi avanturističke literature i filmografije, zameću tragovi, podmeću lažne mape i dokumenta i, u kombinaciji s postupcima popularnim u modernoj fantastici (otvaranje „crvotočina", kanala kroz prostor i vreme), iznova osmišljava motiv prolaska kroz dobro čuvani prolaz/vrata zahvaljujući poznavanju specijalne šifre ili jedinog ispravnog niza postupaka.[43] Nižu se, pri tom, i klasične komične situacije, zasnovane na efektu ulančavanja i kumulacije, kao i detalji preuzeti iz literature koja draži crpi iz formulaičnosti i prepoznatljivosti slika.

Demonske crte ne poseduje, međutim, samo „suprotna", švedska strana, već i dorkas Teofil, koji povezuje različite vremenske ravni i različite rukavce priče i zapravo je glavni organizator potrage za „blagom". Opisujući Teofila, autorka pravi jasne aluzije na figuru profesora Volanda iz Bulgakovljevog *Majstora i Margarite* (besprekorno sivo odelo, pojava mačka, ovlašno pokazivanje dokumenata, slabo podnošenje

43 „Nisu lažna", odgovorio je Teofil ozbiljno. „Samo nisu obična. Kao ni ova druga. To ti je kao sistem spojenih sudova — u neku ruku. Na ova vrata ne možeš ući ako nemaš šta da proturiš kroz ona prva. Zato nam je Olaf bio potreban, a ti si tražio da ga se rešimo i da idemo sami. Onda bi neko od nas morao kroz njih da prođe, a gde bi završio nikad se ne zna jer kad se ona prva vrata zatvore, proradi nešto kao mala crna rupa, ili crvotočina kroz vreme-prostor ovde na Zemlji. Poenta je u tome što ona ne miruje i nikad ne znaš gde ćeš završiti — u pustinji, na nekom ledu, pod morem, na drvetu."

svitanja, opaska koju sam u jednom trenutku pravi da „Nomen non est omen svaki put"), i ova formalna analogija među likovima pokazaće se u epilogu suštinskom. Teofil će, jedini od atinskih dorkasa, pokušati da — žrtvujući beogradskog mladića Jovana Dobrića zvanog Đani, slikara po obrazovanju, a kuvara po profesiji, i asistentkinju sa katedre za arheologiju Suzanu Šimon, zvanu Čarli — spreči izlazak dva primerka *homo universalis*-a iz Atalantinog jajeta, s argumentima da će nova vrsta ne samo smeniti staro čovečanstvo, već i razoriti sve tekovine civilizacije:

> „Množiće se, naravno, a i dugovečni su, mogu da čekaju. Oni mogu da menjaju pol, izgled i vrstu, da rađaju naizmenično. Šta su onda oni svojoj deci? Majke, očevi, kućni ljubimci? Ko će zidati kuće, ko će praviti nameštaj kad je jednostavnije biti riba i spavati na dnu mora. Kome će trebati avioni i vozovi — samo letiš kao ptica i začas stigneš gde hoćeš. Najmanja je muka što nećeš smeti da jedeš meso jer bi ti se moglo desiti da zakolješ rođenog strica misleći da je prase. Niko se više ne bi oblačio, bilo bi smešno trošiti pare na to. Uostalom, ni para ne bi bilo — sve bi postalo relativno i nevažno. Shvataš li, institucije države i kulture nestale bi u prvoj generaciji. Nestale bi zemlje i gradovi, svet ne bi više bio ono što jeste. Sve bi moralo da počne ispočetka, na potpuno drukčijim osnovama. Samo što kod homo sapiensa to ne ide tako. Prvo bi se vodili ratovi. Prvo bi krenula apokalipsa."

Teofilove reči pokolebaće u odsudnom trenutku na kratko Jovana Dobrića, s tim što će Jovanov pravac razmišljanja prizvati raspravu o ulozi religije i religijskih institucija u ljudskoj istoriji:

> „'I opet će nam božja deca krojiti kapu' — pomislio je sa užasom jer to nikad nije moglo proći bez mora krvi, pa ni sada neće. I uopšte, kako izgleda život sa potpunom empatijom? 'Mene sve rane moga roda bole...' neće u tom slučaju biti metafora već lično iskustvo. 'Bože mili!' — stresao se Jovan u sebi — 'možda je Teofil ipak u pravu.'"

Prevladaće, ipak, nepatvorena Jovanova humanost i stav da „niko ko je već rođen ne bi smeo biti lišen prava da odraste, bar donekle",

„zmijskom paradoksu“ uprkos, te će se — leta 2012. — „dve blistave zvezde na čelima dobrih džinova bez spoljašnjih obeležja pola“ pomoliti iz gigantskog zelenog jajeta. Otpočeće smak sveta — prizvan i motivom poslednje godine u kalendaru drevnih Maja i očitom analogijom koja se uspostavlja između drugog odlaska dorkasa i biblijskog predanja o drugom Hristovom dolasku i kraju vremena. Međutim, dok u *Jovanovom otkrovenju* — i svim drugim mitskim, folklornim, književnim i filmskim apokalisama — „pošljednje vrijeme“ i nestanak ljudske rase uzrokuje kataklizma kosmičkih razmera (potop, suša, steroid koji udara u Zemlju, virus...), u *Legendama o nestanku* „smak sveta“ je tih i neprimetan: na scenu stupaju bića mnogo inteligentnija, vitalnija i dobronamernija od *homo sapiensa*, i ona će, bez dramatičnih događaja, panike i stradanja, smeniti vremenom ljudsku rasu i civilizaciju. Još jednom, i to na mestu gde bi se zaista teško moglo očekivati, autorka izmiče zamci antropocentričnosti: kraj ljudske rase nije apsolutni kraj, ona je samo jedna — ni najbolja, ni naznačajnija, ni najdragocenija — u nizu mnogih koje je već zadesila i koje će zadesiti ista sudbina.

Pripovedajući o izmišljenom okultnom redu i nastanku nove vrste, autorka istovremeno ispisuje dirljivu romansu između nespretnog kuvara koji trenutke fizičkog i duševnog bola prevazilazi maštanjem o torti iz snova, „prelivenoj čokoladom, ispunjenoj marcipanom i kandiranim trešnjama, sa bademom i grilijašem, izobilno ukrašenoj prasićima, labudima i šljivama od šećera, torti koja plovi na oblaku od mandarina i šlaga...“, i zaljubljenice u nežne staklene svetove i stripove, u kojima su stvari bezazlene, „a događaji i likovi logični“. Ovaj par mladih ljudi — po Teofilovom svedočenju, jedan od samo dva–tri koji je u njegovom dvomilenijumskom iskustvu dobio u istom trenutku istu hranu iz dveju „pandora“ — skrasiće se u idiličnom rtanjskom podbrđu, u Skrivenoj dolini, s mazgom Micom, dvema kobilama, mačkom i „dobrim džinovima“ shapeshifter-ima, čime su junaci, priča i literatura vraćeni u davno napušteni arkadijski ambijent.

Žanr romana, odavno prepoznat kao amorfan, „rastegljiv“, bez „kanonskih“ stega u tematskom i formalnom pogledu, u XX veku obogaćen je implementima iz oblasti filma, slikarstva, fotografije i sl. Ipak, i sa savremenim čitalačkim iskustvom i modernim (i postmodernim) horizontom očekivanja, susret sa žanrovskim i stilskim obiljem

Legendi o nestanku jeste neobičan i iznenađuje: autorka pravi luk od poglavlja napisanog u maniru krajnje studioznog naučnog rada (koji delimično jeste i studija sama), preko niza priča koje iz više perspektiva opisuju događaje vezane za dorkase u različitim vremenima, kulturama i geografskim zonama, „stilskih vežbi" u kojima se ista figura sukcesivno javlja kao lik, pripovedač i predmet rasprave, traktata kojim se propituje logička nedoslednost imanentna ideji o putovanju kroz vreme, urnebesnih varijacija tradicionalnih i urbanih predanja (o dobitku na LOTO-u, „vili ljubovci", zakopanom blagu, susretima s vanzemaljcima i paranormalnim iskustvima) i izuzetne parabole i reinterpretacije mita o Atlantidi, do veštog spoja „visoke" fantastike s avanturističkom i ljubavnom pričom; od naučnog diskursa i distancirane naracije u trećem licu, preko manira pronađenih rukopisa i drevnih zapisa, novinskih članaka i fiktivnih studija (datih „izvorno" i „u prevodu"), ličnih ispovesti, pisanih standardnim jezikom ili u specifičnom idiomu (dijalektu ili žargonu), do jednostavnog i uzbudljivog pripovedanja karakterističnog za trivijalnu književnost. Iza žive, zanimljive, na momente ironične i duhovite priče stoji velika erudicija i dobro poznavanje istorije naroda i kultura drevnog Levanta: Mirjana Detelić se s lakoćom i nepretenciozno kreće u velikom vremenskom rasponu, od hipotetičnog nestanka Atlantide, gotovo 10 000 godina pre nove ere, preko ranog i poznog srednjeg veka, do velikih ratova u XX stoleću i rušenja berlinskog zida, i kroz kroz različite oblasti — filozofiju, istoriju ideja i običaja, slikarstvo i arhitekturu, fortifikaciju... i, naravno, literaturu (od antičkih mitova, dijaloga i kosmogonija i balkanskog, slovenskog i evropskog folklora, preko srednjovekovnih teoloških rasprava i putopisa, do *Alise u zemlji čuda*, Bulgakova, Kenoa i savremenih strip– i filmskih ostvarenja), prijemčiva podjednako za najniže i najviše slojeve kulture. U ovom neobično šarolikom i kompleksnom romanu, kroz uzbudljivu i dinamičnu priču, pripoveda se o večnosti i smrti, o bogu i ljubavi, o deljenju s drugima i ljudskoj prirodi... Istovremeno, *Legende o nestanku* jesu i omaž pripovedanju kao takvom, i priči kao takvoj, kadroj da se u beskonačnom nizu varijacija, ispuštajući pojedine delove i apsorbujući nove, neprestano obnavlja i uvek sveža i snažna uzdiže „iz pepela sopstvene lomače".

Lakoća i spretnost s kojom se Mirjana Detelić kreće kroz žanrove, teme, kulture, vremena i stilizacije, istinskoj zaljubljenici u usmenu

epiku, kakva je autorka ovih redova, prosto nameću asocijaciju na reči neobičnog bana Starca Milije, tim pre što igrom slučaja, po homonimiji, prizivaju jednog drugog stvaraoca i eruditu, takođe odanog mitu, folkloru i literaturi:

Mogu Turski, i mogu Manovski,
I Arapski jezik razumijem,
I na krpat sitno Arnautski...

Lidija Delić

Mirjana Detelić
LEGENDE O NESTANKU
© Mirjana Detelić 2012
© Tardis 2012

Izdavač	Tardis Ustanička 183/4 11050 Beograd http://www.tardis.rs office@tardis.rs
Za izdavača	Spomenka Pululu
Urednik	Spomenka Pululu
Priprema	Žarko Milićević
Naslovnica	Borivoj Ivanović
Štampa	SkriptaPtica International
Tiraž	300
ISBN	978-86-6099-036-7

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
821.163.41–3
821.163.41.09–3 Детелић М.
ДЕТЕЛИЋ, Мирјана, 1950–
Legenda o nestanku / Mirjana Detelić. – Beograd : Tardis, 2012 (Beograd : SkriptaPtica Internacional). - 189 str. : ilustr. ; 24 cm
Tiraž 300. – Napomene uz tekst. – Str. 169–191: Mogu turski, i mogu manovski… / Lidija Delić.
ISBN 978-86-6099-036-7
а) Детелић, Мирјана (1950–) – "Легенде о нестанку"
COBISS.SR-ID 192580620

Mirjana Detelić je rođena u Beogradu, 27. 12. 1950. Doktorirala 1992. na temi *Poetika prostora u srpskoj deseteračkoj epici*. Jedno vreme predavala narodnu književnost na Filozofskom fakultetu u Nišu. Naučni je savetnik u Balkanološkom institutu SANU.

Knjiga Legende o nestanku sastoji se od tri celine. U prvoj, *Dorkasi*, opisani su doživljaji i sudbine dorkasa, pripadnika okultnog antičkog reda poreklom iz mitskog Atalantisa (Atlantide), koji su otkrili kamen mudrosti i tajnu putovanja kroz vreme. Zahvaljujući tome misteriozno, bez traga, nestali su iz atinskog svetilišta početkom petog veka pre nove ere, „u doba najvećeg grčkog straha od persijske invazije". Druga celina, *Umetnute strane*, nadovezuje se na *Dorkase* serijom kratkih „svedočanstava" o susretima običnih osoba s ukletim putnicima kroz vreme, ispričanih iz suprotne, ljudske perspektive. Treća celina, *Drugi odlazak*, u čijem naslovu prepoznajemo poigravanje biblijskim predanjem o drugom Hristovom dolasku i semantičkim implikacijama tog dolaska, najšira je u vremenskom rasponu i seže od postanka reda mističnog dorkasa, koji se vezuje za civilizaciju Atlantide i propast legendarnog polisa u kataklizmi, do momenta njihovog konačnog nestanka početkom XXI veka i rađanja nove, savršenije vrste od ljudske — *homo universalisa*. Pričom su, dakle, obuhvaćene tri legende o nestanku: legenda o nestanku dorkasa iz atinskog hrama, kada su prešli u drugu dimezniju postojanja i stekli „privilegiju" putovanja kroz vreme, legenda o njihovom konačnom nestanku, koji je bio cena nastanka *homo universalisa*, i legenda o nestanku Atlantide, koji se zbio „na početku".

9 788660 903671
TARDIS
http://www.tardis.rs